

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**WILHELM FRIEDRICH NIETZSCHE VE FYODOR MIHAILOVIÇ
DOSTOYEVSKI'DE İNSAN PROBLEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Ebru SARIBAŞ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Veli URHAN**

Ankara - 2010

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**WILHELM FRIEDRICH NIETZSCHE VE FYODOR MIHAILOVIÇ
DOSTOYEVSKI'DE İNSAN PROBLEMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

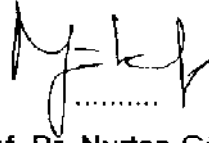
**Hazırlayan
Ebru SARIBAŞ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Veli URHAN**

Ankara - 2010

ONAY

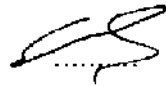
Ebru Sarıbaş tarafından hazırlanan "*Wilhelm Freidrich Nietzsche ve Fyodor Mihailoviç Dostoyevski'de İnsan Problemi*" başlıklı bu çalışma 28.06.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Felsefe Anabilim dalında Yüksek Lisans* tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nurten Gökalp

Prof. Dr. Veli Urhan

Doç. Dr. Emel Koç

ÖNSÖZ

İnsanın ne olduğu problemi uzun yıllardır felsefenin önemli problem alanlarından biri olmuştur, olmaya da devam edecektir. Çalışmamızın amacı, insana dair yapılmış tüm çalışmalar içerisinde farklı bir yere sahip olan Wilhelm Freidrich Nietzsche ve Fyodor Mihailoviç Dostoyevski'nin insan problemini ele alışlarını ortaya koymaktır. Çalışmamız önsöz, giriş, üç ana bölüm ve sonuç bölümünden oluşmaktadır.

Nietzsche'nin “bir filozof, filozofça yaşarsa ancak bu unvanı hak eder” görüşünden yola çıkarak, giriş bölümünde öncelikle düşünürlerin hayatlarını ve genel felsefelerini vermeye çalıştık. Birinci bölümde Dostoyevski'nin temel kavramları olan Tanrı ve özgürlüğe yer verdik ve romanlarından hareketle düşüncesindeki belli başlı insan tiplerini tayin etmeye çalıştık. İkinci bölümde ise, Nietzsche'nin Tanrı ve özgürlük kavramlarına, üstinsan öğretisine ve felsefesindeki diğer insan tiplerine yer verdik. Üçüncü bölümde ise, düşünürlerin insan problemlerini ele alışlarını hem insan tipleri açısından hem de insana genel bakışları açısından karşılaştırmaya çalıştık. Sonuç bölümünde de Nietzsche'nin ve Dostoyevski'nin insan anlayışlarının genel bir değerlendirmesini yaptık. Çalışmamızda öncelikle Nietzsche'nin ve Dostoyevski'nin kendi eserlerinden yararlanmaya özen gösterdik. Özellikle Nietzsche'nin kendine ait kavramlarının olması, kitaplarının çevirisinin birden fazla olması ve aralarındaki yorum farklılıkları nedeniyle ikincil kaynaklara ve konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalara da müracaat ettik.

İnsan felsefesine ilgi duymamı sağlayan ve bende Nietzsche merakı uyandıran lisans hocam Prof. Dr. Nurten GÖKALP'e ve çalışmamın başından sonuna kadar yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Veli URHAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca her zaman bana destek olan eşim Volkan'a ve aileme sonsuz teşekkürler...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
SİMGELER VE KISALTMALAR	iv

GİRİŞ.....	1
I. DÜŞÜNÜRLERİN HAYATLARI VE FELSEFELERİNE GENEL BİR BAKIŞ	1
A. Dostoyevski'nin Hayatı ve Genel Felsefesi	1
B. Nietzsche'nin Hayatı ve Genel Felsefesi.....	10

BİRİNCİ BÖLÜM DOSTOYEVSKİ'DE İNSAN PROBLEMİ

I. DOSTOYEVSKİ'NİN TEMEL KAVRAMLARI	24
A. Tanrı	24
B. Özgürlük	28
II. DOSTOYEVSKİ'DE İNSAN TİPLERİ	30
A. Tanrıdan Uzak İnsan	31
B. Sıradan İnsan	37
C. Üstün İnsan Olmaya Çalışan İnsan	49
D. Mükemmel İnsan	60

İKİNCİ BÖLÜM NİETZSCHE'DE İNSAN PROBLEMİ

I. NİETZSCHE'NİN TEMEL KAVRAMLARI	69
A. Tanrı	69
B. Özgürlük	73
II. NİETZSCHE'DE İNSAN TİPLERİ	74

A. Yırtıcı Hayvan	77
B. Sürü İnsanı	80
C. Özgür İnsan	90
D. Üstinsan.....	103

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOSTOYEVSKİ VE NİETZSCHE'DE İNSAN PROBLEMİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

I. İNSAN TİPLERİ AÇISINDAN	114
A. Tanrıdan Uzak İnsan- Yırtıcı Hayvan	114
B. Sıradan İnsan- Sürü İnsanı	115
C. Üstün İnsan Olmaya Çalışan İnsan- Özgür İnsan	117
D. Mükemmel İnsan- Üstinsan	120
II. İNSANA GENEL BAKIŞLARI AÇISINDAN	126

SONUÇ	146
-------------	-----

KAYNAKÇA.....	150
---------------	-----

ÖZET

ABSTRACT

SİMGELER VE KISALTMALAR

- a. g. e.** : Adı geçen eser
- a. g. m.** : Adı geçen makale
- C.** : Cilt
- çev.** : Çeviren
- haz.** : Hazırlayan
- s.** : Sayfa
- yay.** : Yayınları/ Yayınevi

GİRİŞ

Fyodor Mihailoviç Dostoyevski (1821-1881), çağdaş edebiyat, dinsel düşünce ve psikolojiye olan katkılarından dolayı sadece Rusya'nın değil dünya edebiyatının devlerinden biridir. İnsanlığın yazgısını, kendi ulusundan hareketle dile getiren yazar, düşünceleriyle varoluşçu düşüncenin öncüsü sayılmıştır. Nietzsche'de dahil olmak üzere, birçok düşünür üzerinde etkisi olan Dostoyevski, insanın en gizli kalmış yönlerini dahi erişilmez bir saydamlıkla ortaya çıkaran, felsefi yönü de ağır basan bir edebiyatçıdır.

Wilhelm Friedrich Nietzsche (1844-1900) ise, Dostoyevski ile aynı yüzyılda yaşamış, insanı felsefe tarihinde alışlagelmişin dışında ele alarak, insanın bu dünyadaki problemleriyle, varoluşsal sorunlarıyla ilgilenmiş ünlü Alman düşünürüdür. Nietzsche'nin tüm öğretisi, kendi çağında yaşanmakta ve geçerliliğini korumakta olan değerlerin, yeniden değerlendirilerek yerine yenilerinin getirilmesi üzerine kuruludur.

I. DÜŞÜNÜRLERİN HAYATLARI VE FELSEFELERİNE GENEL BİR BAKIŞ

A. Dostoyevski'nin Hayatı ve Genel Felsefesi

Tam adı Fyodor Mihailoviç Dostoyevski olan yazar 30 Ekim 1821'de Moskova'da babasının bir doktor olarak görev yaptığı Yoksullar Hastanesine ait bir apartmanda doğmuştur. Babasından Latince, özel öğretmenlerden Fransızca öğrenen Dostoyevski on üç yaşında iken Moskova'nın en iyi yatılı okullarından birine verilmiştir.¹ On altı yaşına geldiğinde, babasının isteğiyle Petersburg Askeri Mühendis Okulu'na giren yazar, aynı yıl annesini kaybetmiştir. 1839 yılında babası, kendi toprak kölelerinden biri tarafından

¹ E. H. Carr, **Dostoyevski**, çev. Ayhan Gerçekler, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 12-17.

öldürülünce, henüz on sekiz yaşında olan Dostoyevski ağır bir sara nöbeti geçirmiş² ve bu olayın izleri yaşamı boyunca hissedilmiştir.

Mühendislik okulundan 1843 yılında Asteğmen rütbesiyle mezun olan yazar, bir yıl askeri mühendislik yaptıktan sonra Petersburg'dan taşraya atanınca görevinden istifa etmiştir.³ Üniversite yıllarında Rus ve Fransız edebiyatının ünlü eserlerini okumuş, Puşkin, Gogol, Schiller, Balzac gibi isimlere hayran olmuş olan Dostoyevski, 1844 yılında Balzac'ın 'Eugenie Gradet' adlı eserini Rusçaya çevirerek ilk edebiyat çalışmalarına başlamıştır. İlk eseri İnsancıklar'ı 1846'da yayımlayan ve devrin eleştirmenleri tarafından beğeni toplayan Dostoyevski, dönemin ünlü eleştirmeni Belinski tarafından: *"Gogol'ü de geçecek... Bundan önceki bütün edebiyatı gölgede bırakacak bir deha ile karşı karşıyayız"*⁴ sözleriyle övgü toplamıştır. Edebi çalışmalarında Gogol, Griboyedov, Schiller ve Puşkin'le benzerlikler gözlemlenirken, Dostoyevski'nin üslubu ve ele aldığı konuyu kendine özgü işleyiş tarzı onu diğerlerinden ayıran önemli özelliklerden biri olmuştur. Eserlerinde yoksul, umarsız insanlara ve hayatın trajik yanlarına büyük ilgisi ve duyarlılığı göze çarparken adaletsizliğe, egoizme, yoksulluğa, zulme karşı bir isyan görülse de hemen arkasından kadere teslimiyet ve Tanrı'dan af dileme gelir.

Baskıcı Çarlık düzeninden, toprak köleliğinin hala yürürlükte olduğu sosyal yapıdan rahatsızlık duyan devrin gençleri gibi Dostoyevski de bu sorunlara çözüm bulma arayışına girilen gizli örgütlerden birinin toplantılarına 1847 yılında aktif olarak katılmaya başlamıştır.⁵ Grubun toplantılarından birinde Moskova'dan eline geçen ve gizli dağıtılan, dönemin meşhur tenkit yazarı Belinski'nin Gogol'e yazdığı kilise ve devletten oldukça sert bir dille söz ettiği bir mektubu okuyan Dostoyevski, çok geçmeden grubun üyeleriyle birlikte 23 Nisan 1849 tarihinde Çar I. Nikolay'ın polisince

² Henri Troyat, **Dostoyevski**, çev. Leyla Gürsel, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 54.

³ Dostoyevski, **Suç ve Ceza**, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, çev. Mazlum Beyhan, V. Baskı, İstanbul, İş Bankası Kültür Yay., 2009, s. V.

⁴ Dostoyevski, **a. g. e.**, s. V.

⁵ H. Troyat, **a. g. e.**, s. 111.

tutuklanmıştır.⁶ Sekiz ay süren gizli duruşmaların neticesinde idama mahkum edilen grubun üyeleri 22 Aralık 1849 günü Semyonov Alayının eğitim alanına getirilmişlerdir. İdam gömlekleri giydirilen mahkumlar kurşuna dizilecekleri anda Çar tarafından affedildiklerini öğrenmişler fakat cezadan kurtulamamışlardır. Dostoyevski, dört yıl Omsk cezaevinde kürek cezasına, devamındaki beş yıl da Semipalatinsk'teki askeri birlikte er olarak hizmet etme cezasına çarptırılmıştır.⁷ Dostoyevski 1860 yılında sürgün cezasını tamamlayıp Petersburg'a geri dönmüş ve yazmaya devam etmiştir.

Dostoyevski'nin mahkumiyetinden önce ele aldığı eserlerinde görülen, Puşkin'in romantizmi ve Gogol'ün doğalcı roman anlayışının etkileri⁸, sürgünden sonra ele aldığı eserlerinde yerini daha çok Hegel ve Kant'a bırakır. Kaleme aldığı eserlerinde birinci dönemindeki edebi tarzın yanı sıra ikinci döneminde felsefi düşünceler ağır basmakta ve Hegel'in diyalektiği ile Kant'ın aklın sınırları ve fenomen-numen ayrımı etkileri görülmektedir. Hapishane günlerinde edindiği izlenimler ve sürgünden sonraki Avrupa yolculukları onu toplumsal felsefi bir tarzda yazmaya yöneltmiştir. Dostoyevski geçirdiği iç kanama sebebiyle 31 Ocak 1881 yılında ölmüştür. Ölmeden hemen önce son öğütlerini vermek için çocuklarını yanına çağıran yazarın onlara son sözleri: *“Tanrı'ya mutlak güveniniz olsun ve hiçbir vakit affından umudunuzu kesmeyiniz. Ben sizleri çok seviyorum ama Tanrı'nın yaratıkları olan insanlara karşı duyduğu büyük sevgisi yanında benimki bir hiçtir”*⁹ olmuştur.

Dostoyevski'nin bütün Rusya'nın birleşmesi hayali Rusya'nın o güne dek görmediği bir törenle cenazesinde gerçekleşmiştir.¹⁰ Yaşamı boyunca maddi sıkıntılar çeken Dostoyevski, gerek hayatını idame ettirmek gerekse borçlu olduğu yayınevlerinin baskılarından kurtulmak için birçok roman

⁶ Orhan Düz, **Dostoyevski Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler ve Aforizmalar**, İstanbul, Kaknüs Yay., 2001, s. 26.

⁷ Dostoyevski, **Suç ve Ceza**, s. V.

⁸ Carr, **a. g. e.**, s. 39.

⁹ Orhan Düz, **a. g. e.**, s. 56.

¹⁰ **a. g. e.**, s. 56.

yazmak durumunda kalmış, eserlerinden bazıları hak ettiği ilgiyi yazıldığı dönemde göremese de sonraları dünya edebiyatındaki yerini almıştır. Verimli bir yazar olan Dostoyevski'nin eserleri arasında; İnsancıklar (1846), Öteki (1847), Ev Sahibesi (1847), Netoçka Nezvanova (1849), Tatsız bir Olay, Küçük Kahraman (1857), Dokuz Mektupla Roman, Beyaz Geceler, Başkasının Karısı, Bir Yufka Yürekli, Amcanın Rüyası (1859), Steponiçkova Köyü (1859), Ezilenler (1860), Ölüler Evinden Hatıralar (1860), Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları, Yeraltından Notlar (1864), Suç ve Ceza (1866), Kumarbaz (1867), Budala (1868), Ebedi Koca (1870), Cinler (1872), Delikanlı (1875), Bir Yazarın Günlüğü (1876), Karamazov Kardeşler (1880) yer almaktadır.

Toplumsal bir dönüşümün henüz başlarında olan on dokuzuncu yüzyıl Rusya'sının modern kentlerindeki hayatın kaçınılmaz toplumsal bir sonuç olarak beraberinde getirdiği zihinsel karmaşayı ilk kez işleyen Dostoyevski¹¹, varlığın sınırlarını, bu sınırlara bağlı olarak da yokluğu derinlerine kadar araştırmış büyük bir yazardır.¹² Romanlarını yazarken peşini bırakmayan, yanı başından ayrılmayan kaygısı, insanlığın o dönemde yaşadığı ahlaki, ruhsal ve maddi sefaletten kurtuluş yollarını araştırmaktır. İlk romanından son romanına kadar hepsinde, Petersburg'dan taşradaki köylere, toplumun en üst tabakasından en alt tabakasına bütün kesimler yer almaktadır.

Dostoyevski'nin romanlarındaki olayların meydana geldiği mekanlar kendi aralarında çatışmalı ve gerilimli iki düzlemde oluşmaktadır. Bu çatışma halinde olan mekanlardan biri 'yeraltı' diğeri ise kimi durumlarda yeraltına kaynaklık eden ama gerçekte ona karşıt, boşluktan ziyade dolulukla yüklü olan 'şölen' alanıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki yeraltının çatışma halinde olduğu karşıt mekanla olan sınırları birbirlerinden kesin çizgilerle ayıramamaktadır. Dostoyevski'nin romanlarında hor görülen, aşağılanan ve

¹¹ G. Lukacs, "Dostoyevski", çev. İsmail İzgü, **Dostoyevski**, haz. Orhan Düz, İstanbul, Kaknüs Yay., 2001, s. 213.

¹² Demir Özlü, "Karamazov Kardeşler", **Notos Öykü İki Aylık Edebiyat Dergisi**, Sayı:15, Nisan-Mayıs, 2009, s. 38.

ezilen sıradan insanların kendilerine kötü davranan ya da kendilerini yok sayan insanlardan uzaklaşıp çekildiği bu köşe, karanlık ve puslu, havasız ve basık, son derede pis, kiralık odalardır. Rutubetli ve mezardan farksız bu izbe odalarda kanayan yaralarını dindirmeye çalışan bu insanların yaraları sonuna kadar mağrur oluşlarıyla ilişkilidir. Bir kaplumbağa gibi kendi kabuğuna çekilen bu insanları sarıp sarmalayan zifiri karanlık; bu parçalanmış, kararsız ve hareketli, kimi zaman gerçek, kimi zaman ruhsal bir düzlem olan mekan 'yeraltı'dır.

İnsan incelemelerini Dionysos sanatı yöntemlerine göre yürüten Dostoyevski, insan yaratılışı üzerinde deneyler yapmaya çalışmış, bu yaradılışın sonu gelmeyen katlarını, tüm sınırların ötesine geçerek, en derindeki, en gizli olan katların örtülerini açarak incelemiştir. Romanlarında insanı ruhsal deneylerden geçiren Dostoyevski, onu olmadık durumlara soktukten sonra tüm toplumsal çevresi yok oluncaya kadar dış desteklerini birer birer alıp onu yalnız bırakır. İnsanın en karanlık derinliklerine inerek orada bir ışık bulmaya çalışan Dostoyevski'nin amacı, kıvılcım çıkarmaktır. Çünkü o, insanı kozmik düzenden, yasalardan, her şeyden kurtararak özgürleştirmek ve yazgısının insanı götüreceği yeri açığa çıkarmak ister. Bu bağlamda da insanın her türlü baskıdan kurtularak serbest kaldığında kendini kaptıracağı 'keyfi ben iradesi'ni gözler önüne sermeye çalışır. Çünkü ona göre ancak bu şekilde insan yaradılışının derinliği görülebilir.

Dostoyevski, insanın yaradılışıyla ilgili birçok şeyi açığa çıkarma girişimine Yeraltından Notlar'da başlamış ve eserde, insanın mantıksızlığa, yasadışı bir özgürlüğe, eziyet çekmeye doğru kendine rağmen itildiğini göstermeye çalışmıştır.¹³ Yaşamın mantıksal düzenine kendini uydurmak istemeyen insanın, özgürlüğü mutluluğa tercih ettiğini, özgürlüğü uğruna acı çektiğini söyleyen Dostoyevski'nin, Yeraltından Notlar'da başlattığı insanlık yazgısı diyalektiği tüm romanlarında işlenmekte ve Karamozov

¹³ Nikolay Aleksandroviç Berdyaev, **Dostoyevski**, çev. Ender Gürol, 1. Basım, İstanbul, Kavram Yayınları, 1998, s. 29.

Kardeşler'deki Engizisyon Baş Yargıcı hikayesinde doruk noktasına ulaşmaktadır.

Onun romanlarında ümitsiz insanlar tarafından toplumun insan ilişkilerini düzenleyen kuralları yerle bir edilir ve insanın bu durumda ulaşabileceği en uç noktalar ortaya çıkarılmaya çalışılır. Karakterleri toplumsal açıdan gerekli olan öz yıkımın uç noktalarına kadar korkusuzca ilerlerler, benliklerini parçalarlar ve kendi kendilerini infaz ederler.¹⁴ Karakterlerinin zihinsel deneylerinin içeriği ne olursa olsun, bir anda ortaya çıkan, çoğunlukla amaçsız isyanları 'altın çağ' içindir. En derin özlemlerin sembolü olarak adlandırılan altın çağ; sahici ve uyumlu insanlar arasındaki sahici ve uyumlu ilişkilerdir. Romanlarında bu altın çağın özlemini çeken karakterler, yaşadıkları çağda bu altın çağın bir hayal olduğunun bilincindedirler ancak yine de bu hayalden vazgeçmemektedirler. Bu hayal Dostoyevski'nin ütopyelerinin asıl çekirdeği ve en değerli özüdür; kültür ve uygarlığın, insanlığın gelişmesinde bir engel oluşturmadığı insanların birbirini tanıyıp sevebileceği bir dünya halidir.¹⁵ İnsanlığın geleceğine giden yolu aydınlatmakta olan altın çağ, romanlarında yer verdiği Petersburg'un sefaletinin karanlığında parlayan ışıktır. Delikanlı'nın başkahramanı Versilov'un gördüğü altın çağ düşü şöyledir: *"İnsanın Dünyadaki Cennet'i... Altın Çağ, gelmiş geçmiş tüm düşlerin belki de gerçekleşmesi en zoru ama bu düşün gerçekleşmesi için insanlar canlarını ve güçlerini feda ettiler, peygamberler öldü ve katledildi; bu düş olmasaydı, insanlar yaşamayacaklar ve ölemeyeceklerdi de..."*¹⁶

İlk eseri İnsancıklar'da yoksul sıradan insanların hayatlarını anlatan Dostoyevski, Öteki adlı romanında ise yirminci yüzyıl sanatının temel sorunlarından biri olacak 'bölünmüş benlik' konusunu işlemiştir. Öteki'de ilk kez ele aldığı bölünmüş benlik, daha sonra romanlarındaki karakterlerde de

¹⁴ G. Lukacs, a. g. m., **Dostoyevski**, s. 223.

¹⁵ **a. g. m.**, s. 63.

¹⁶ Irwing Howe, "Dostoyevski, Kurtuluş Siyaseti", **Notos**, s. 44.

sıkça görülür. Raskalnikov, Stavrogin, Versilov, İvan Karamazov da tıpkı Bay Golyadgin gibi bölünmüş, parçalanmış insanlardır. Kişiliğinin bütünlüğünü kaybeden bu insanlar ikili bir yaşam sürerler, onların diğer ‘ben’i şeytan olarak ayrılır ve kişileşir.¹⁷

Sibiryaya sürgününde sıradan halkla ve İncil’le karşılaşan Dostoyevski, sürgün yıllarında Rus halkını daha yakından tanıma fırsatı bulmuş ve hapiste sürekli İncil okuduğu için sonraki eserlerinde dinin önemli bir yeri olmuştur. Sürgün yıllarını kaleme aldığı Ölüler Evinden Anılar’da hapis hanedeki insanların psikolojilerini ortaya koymuştur.

Felsefi içerikli büyük romanlarının anahtarı niteliğindeki Yeraltından Notlar’da ise insanın varoluşsal değerlendirmesini yapmıştır. Felsefeye ilk girişi olarak kabul edilen bu roman¹⁸ bütün insanlık tarihinin, insan mantıksızlığının bir arşivi olduğunu ileri sürmektedir. Yeraltından Notlar, Dostoyevski’nin iki dönemi arasında bir çizgi çizer. Berdyaev’e göre Yeraltından Notlar’a kadar İnsancıklar, Ezilenler ve Ölüler Evinden Anılar’ın kahramanlarına acıyan bir insansever psikolog olarak kalan Dostoyevski, bu romanla birlikte bir metafizikçi olmuştur. Dostoyevski’nin diyalektiğine bir giriş olan Yeraltından Notlar¹⁹, insanın trajik yönünü de ortaya çıkaran bir romandır.

Hayatından birçok iz taşıyan Kumarbaz’ı yayıncısı ile yaptığı bir kontrat yüzünden yirmi beş günde yazan Dostoyevski, bu romanda kendi kumar tutkusu ile tutkulu bir aşkını dramlaştırarak ortaya koymuştur. Kumarbaz’dan sonra kaleme aldığı Suç ve Ceza, onun dünyanın en büyük romancılarından biri olarak kabul edilmesine yol açmıştır.²⁰ Ahlaki değerlerin insan üzerindeki etkisini ve özgürlük problemini ele aldığı bu romanında üstün insan felsefesinin insanı götüreceği yeri de açığa çıkarmak isteyen

¹⁷ Sabri Gürses, “İkiz ve Öteki”, **Notos**, s. 52.

¹⁸ Carr, **a. g. e.**, s. 115.

¹⁹ Berdyaev, **a. g. e.**, s. 18.

²⁰ Carr, **a. g. e.**, s. 181.

Dostoyevski, insanın sıradan olmadığını ispat etmek için verdiği mücadeleyi de anlatmaktadır. Dostoyevski, sistematik bir düşünür değil bir sanatçıdır ve yazdığı şey felsefe değil romandır fakat tüm büyük romanlarında ele aldığı konular 'eylem içindeki felsefe'dir. Suç ve Ceza onun, hayatın ve felsefenin sorunlarını dramatize ettiği beş romanının –Suç ve Ceza, Budala, Cinler, Delikanlı ve Karamazov Kardeşler- ilkidir.²¹

Kendisi gibi sara hastası olan Prens Mışkin'i kahramanı yaptığı Budala'da kişisel çıkar dürtüsünün olmadığı bir insanın dünyasını ortaya koymaya çalışır. Suç ve Ceza'nın son sayfalarında elde edilen sonucun yani ahlaki ülkünün pratik uygulamaları Budala'da görülmektedir. Acı çekmenin ve boyun eğişin ahlaki üstünlüğünü meczup Prens Mışkin'de hayata geçiren Dostoyevski, kahramanıyla mutlak iyi bir insanı anlatmaya çalışmıştır. Suç ve Ceza'nın ahlaki sorununu Cinler'de ahlaki politik sorun olarak ele alır. Devrimcilerin ve liberallerin düşüncelerinin irdelendiği Cinler politik bir romandır.²² O dönemde Rusya'da bir grup nihilist üniversite öğrencisinin işlemiş olduğu cinayetten esinlenerek kaleme aldığı²³ Cinler'de nihilizmle suç arasındaki temel ilişkiyi ortaya koymaya çalışır. Cinler'in kahramanı Stavrogin, Raskalnikov'un gelişimindeki daha ileri bir aşamayı temsil etmektedir. O, kişinin en yüce ahlak ölçüsü olarak yükseltilmesine olan inancını yitiren Raskalnikov'dur. Romanda, ahlaki normların değersizleştirilmesi vicdanı ortadan kaldırmış böylece iyi ve kötü kavramlarının içi boşalmış, kahramanın da artık yaşamak için bir amacı kalmamıştır. Ayrıca romanda, değerlerin ortadan kaldırıldığı ve ateizmin revaçta olduğu on dokuzuncu yüzyılda, sosyalizmin ortadan kaldırmaya çalıştığı şeyin resmi değiştirmek olduğu çerçevenin ise değişmediği iddiası bulunmaktadır. Hırsızlara, sarhoşlara, yalancılara ve günahkarlara sınırsız bir hoşgörü gösteren Dostoyevski, nihilistlere ve ateistlere ise sert davranmakta

²¹ a. g. e., s. 181.

²² Dostoyevski, **Cinler**, çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yay., 2006, s. 11.

²³ Carr, a. g. e., s. 210.

ve onları eleştirmektedir.²⁴ Romanlarının temel konusu olan özgürlüğü Suç ve Ceza'da cinayetle, Budala'da meczuplukla, Cinler'de intiharla işleyen Dostoyevski, Delikanlı'da ise parayla ilişkilendirmeye çalışmıştır. Romanda insanların birbirlerine karşı gösterdikleri psikolojik tepkiler ön plana çıkmaktadır. Kahramanın güç istenci onu Rothschild gibi zengin olmaya yöneltmektedir. Tıpkı Raskalnikov gibi Arkady'i de paraya ihtiyaç duymamakta ve çok çalışıp kazandığı parayı kimseye söylemeden dağıtmayı planlamaktadır. Fakat o da Raskalnikov gibi insan doğasının diğer istek ve zaaflarını göz ardı ettiği için ülküsüne ulaşamayacaktır.

Delikanlı'dan sonra Bir Yazarın Günlüğü adıyla bir dergide çeşitli konularda yazılar yazmaya başlayan Dostoyevski, daha sonra aynı isimde bir dergi çıkarmış ve ölümüne kadar burada yazılarını yayımlamıştır. Bu yazılarda aydınların yapma aklıyla halkın gerçek aklını karşılaştıran Dostoyevski, aydınları kendilerini halktan ayırmakla suçlamaktadır. Din ile halkı özdeşleştiren²⁵ yazar, ilerlemenin bizzat Rus halkının karakterinde mümkün olduğunu savunmuş ve Batı'ya özenen düşünürleri eleştirmiştir. Evrensel birlik düşüncesine de yer verdiği bu yazılarında evrensel birliğin Rus Ortodoks çatısı altında gerçekleşeceğini ve böylece bütün milletlerin barış içinde özgürce yaşayabileceğini savunmaktadır. Her ulusun kendi değerleriyle varlığını sürdürebileceğini ve en mükemmel ulusun da Rus ulusu olduğunu belirtmektedir.

Son romanı olan Karamazov Kardeşler'de bütün büyük romanlarındaki gibi Tanrı konusunu temele alan Dostoyevski'nin bu romanı en büyük felsefi romanı olarak kabul edilir. Yaşamı boyunca zihnini meşgul eden Tanrı konusunun kendisi için önemini *"kendime bilinçli ya da bilinçsiz olarak yıllarca acı çektirdiğim soru: Tanrı'nın varlığı"*dır sözlerinden anlamaktayız.

²⁴ a. g. e., s. 202.

²⁵ a. g. e., s. 255-256.

Rahip Zosima ile ateist İvan'ın zıt görüşlerinin hakim olduğu romanda kilise, İsa, kötülük, ruhun ölümsüzlüğü, din, ahlak, sevgi gibi ele alınan birçok konunun yanında tıpkı meczup Prens Mışkin gibi bir Hz. İsa figürü olan Alyoşa insanlığa duyduğu sonsuz sevgisiyle ön plana çıkmaktadır. Budala'da Prens Mışkin tarafından dile getirilen aşağıdaki sözler, onun insanın mutsuzluğunu sevgiyle yenebileceği konusundaki düşüncelerini yansıtmaktadır:

“Nasıl olur da insan mutsuz olabilir, mümkün müdür böyle bir şey? Bir kez tatmışsam mutluluğu acı, keder nedir ki benim için? Biliyor musunuz, bir ağacın önünden geçeceksiniz ve mutlu olmayacaksınız, böyle bir şeyi anlayamam ben. Bir insanla konuşacaksınız ve mutlu olmayacaksınız!? Ah, anlatamıyorum... her adımda ne güzelliklerle karşılaşıyoruz, yolunu yitirmiş bir insanın bile bulacağı ne güzelliklerle! Bir çocuğa bakın, güneşin doğuşuna, büyüyen bir ota bakın... ve size bakan, sizi seven gözlere bakın...”²⁶

B. Nietzsche'nin Hayatı ve Genel Felsefesi

Nietzsche'nin ailesi aslen Polonyalıdır fakat ailesi on sekizinci yüzyılda Protestanlara uygulanan zulüm ve baskı üzerine yurdunu terk ederek Prusya'ya göçe mecbur olmuştur.²⁷ Dostoyevski'nin doğumundan yirmi üç yıl sonra 15 Ekim 1844'te bir Alman kasabası olan Röcken'de dünyaya gelen Wilhelm Friedrich Nietzsche, Lutherci Protestan, dindar bir ailenin çocuğudur.²⁸ Filozofun çocukluk yıllarının en büyük üzüntüsü babasının sağlık durumunun genelde kötü oluşudur. Baba Karl Ludwig 1849'da neredeyse körleşmiş olarak ölmüştür. Babası ölünce annesi, halaları ve kız kardeşi ile Naumburg'a yerleşen ve ilköğrenimini bu kentte tamamlayan filozof, 1858'de Protestan yatılı okulu Schulpforta'ya yazılmış, daha on üç yaşında ilk otobiyografisini yazmıştır. “Hiçbir adalete sığmayan, sayısız

²⁶ Dostoyevski, **Budala**, çev. Mazlum Beyhan, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 635.

²⁷ Baha Tevfik, **Nietzsche Hayatı ve Eserleri**, Günümüz Türkçesine Aktaran: M. Münir Dedeoğlu, Ankara, 2001, s. 48.

²⁸ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**'ün Önsözünden, çev. Mustafa Bahar, İstanbul, Kum Saati Yay., 2003.

çatışma ve acılar iyi bir Tanrı'ya nasıl mal edilebilirdi? Bu kuşku Nietzsche'nin zihninde gelişerek 1861 yılında ilk şiirinin esin kaynağı olmuştur.”²⁹

Nietzsche Schulpforta'yadaki öğrenimini bitirdikten sonra diplomasını alarak Bonn Üniversitesi'ne kaydolmuştur. Çok başarılı bir öğrencilik dönemi geçiren Nietzsche, üniversitede teoloji ve klasik filoloji okumuş ve hocası Ritschl'la birlikte Bonn Üniversitesinden Leipzig Üniversitesine geçmiştir. 1867'de askere gitmiş ve ata binerken göğsünden yaralanmıştır. Askerlikten sonra Nietzsche, okula geri dönmüş ve bu dönemde Schopenhauer'un felsefesiyle, Wagner'in kendisiyle tanışmıştır. Konusunda çok iyi olması nedeniyle Basel üniversitesinde klasik filoloji profesörlüğü kadrosu boşalınca, doktora tezini bile bitirmemiş olmasına rağmen, Ritschl'in büyük övgüleri eşliğinde bu kadroya alınmıştır. 1870 yılında Fransa-Prusya savaşına gönüllü olarak katılmış, ancak yaralıların nakli sırasında dizanteri ve difteriye yakalanmış ve sağlığı düzelmemesine bozulmuştur. Aynı yıl okula dönüp ağır bir ders programıyla çalışmaya başlayan filozof, Basel'e geri dönerek adı 'Bir İtiraf' olan kitabını yazmıştır. 'Aslında bu kitabında merhamet duygusundan ve tedirginlik duygusunun tuzaklarından yakasını sıyırmak için gösterdiği boş çabayı dile getirmiştir.’³⁰ 1871'de bozuk sağlığı yüzünden ağır öğretim yükünü taşıması güçleşen filozofun 1873'te ruhsal kişiliğindeki bölünme açığa çıkmaya başlamış ve Böyle Buyurdu Zerdüşt de böyle günlerde belirmiştir.³¹ 1879 yılına kadar Basel'de kaldıysa da tam olarak iyileşememiş, sonraki on yıl boyunca İsviçre, Fransız Riviera'sında ve İtalya'da çeşitli pansiyonlarda yaşamış, ağır sağlık sorunları çekmesine, dayanılmaz acılar içinde kıvranmasına rağmen, yarı kör Nietzsche yine de en önemli yapıtlarını yazmayı başarmıştır.³²

²⁹ Jules Chaix-Ruy, **Nietzsche Yaşamı ve Felsefesi**, Çev. N. Berna Serveryan, İstanbul, Çiviyazıları yay., 2001, s. 12.

³⁰ **a. g. e.**, s. 19.

³¹ **a. g. e.**, s. 17.

³²“Nietzsche: Trajik Esinli Yalvaç”, **Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi**, Yapı Kredi Yay., Sayı: 25, kış, 2001 s. 5.

Shopenhauer ve Wagner'e olan hayranlığının, onları yanlış yorumlamasından kaynaklandığını düşünen Nietzsche, onları kendisinin yücelttiğini söyler. İkisini de yaşamı yadsımakla suçlayan Nietzsche'ye göre Scopenhauer da Wagner de Nietzsche'nin çok uzağındadır. Nietzsche'nin İnsanca Pek İnsanca'daki düşünceleri; Fransız sanatını övüşü, romantik hırsın maskesini düşürüşü ve olayların ardındaki gerçekleri görmedeki keskin zekası Wagner'i aşıyordu. Bu dünyada Tanrı veya şeytan, ahlaki değerler, tanrısal cezalar yoktur diyen Nietzsche insandaki güç istencini yok etmeye çalışan Hristiyanlığa ve onun köle ahlakına şiddetle karşı çıkarken, Wagner Hristiyan cemiyetine dönüşü anlamına gelen son eseri 'Parsifal' üzerinde çalışıyordu ve böylece yolları keskin bir biçimde ayrılmıştı.³³ 1872 yılında Musikinin Özünden Tragedyanın Doğuşu adlı yapıtını yayınlayan Nietzsche, bu yapıtında sanatı ve hayatı insanlara değişik bir bakış açısından göstermeye çalışmıştır. Bu yapıtın ardından 1873 yılında Yunanlıların Tragedya Çağında Felsefe ve 1874 yılında Yaşam İçin Tarihin Yararı ve Zararı yayınlanmıştır. Bu kitaptan beş yıl sonra da, 1878 yılında İnsanca, Pek İnsanca yayınlanmıştır. 1879 yılında kötüye giden sağlığı nedeniyle üniversiteden emekli olmuş, aynı yıl Karmaşık Düşünceler ve Özdeyişler adlı yapıtını İnsanca, Pek İnsanca'nın sonuna eklemiştir. 1880 yılında ise Gezgin ve Gölgesi adlı yapıtını İnsanca, Pek İnsanca'nın ikinci ve son bölümü olarak yayınlamıştır. Bundan sonra 1881 yılında Tan Kızıllığı, 1885'te Böyle Buyurdu Zerdüş, 1886'da İyinin ve Kötünün Ötesinde, 1887'de Ahlakın Soykütüğü Üzerine, 1888'de Deccal ve Nietzsche Wagner'e karşı eserlerini yayınlamıştır.

*"1888-1889 kışı sağlığı gitgide bozulan Nietzsche'nin sahibinin dövdüğü bir atı öptüğü bile görülmüştür."*³⁴ 1889 yılı Ocak ayında Turin sokaklarında yığılıp kalan Nietzsche önce Basel'de, ardından annesinin yanında Naumburg'da, onun ölümünün ardından da kız kardeşinin yanında

³³ Paul Strathern, **90 Dakikada Nietzsche**, Gendaş yay., çev. Rüstem Aslan, Mehmet Uksul, s. 37.

³⁴ Ruy, a.g.e., s. 26.

Weimar'da tam bir zihinsel karanlık içinde yaşamış³⁵ ve 25 Ağustos 1900'de en küçük bir zihinsel iyileşme göstermeden Weimar'da ölmüştür. 1884 yılından beri oluşturduğu notlarından kız kardeşi filozofun ölümünden bir yıl sonra Güç İstenci adlı bir yapıt yayınlamış, 1888 yılında bitirilmiş olan İşte İnsan'ın ilk basımı ise 1908'de yapılmıştır.

Nietzsche, Schopenhauer ve Wagner etkisini taşıyan ilk kitabı Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu'nda iki sanat tanrısı olan Apollon ve Dionysos'dan ve bunların birbirleriyle çatışmasından bahseder. Bu trajedi; köklerinde birbirlerinden tamamen zıt iki dünya görüşü ve eğilimin bulunduğu iddiasına dayanmaktadır. Likya kökenli bir Anadolu tanrısı olan Apollon; aydınlığı, durgunluğu, ışığı, ölçülü gücü fakat her şeyden önce akıllı, akıl iradesindeki insan davranışını simgeler. Lidyalı şarap tanrısı Dionysos ise taşkınlığı, tutkuları ve doğaya yönelik yaşam biçimini temsil eder. Nietzsche yazılarında Dionysos'un Apollon'un tersine akıl yerine hissi, ölçü yerine coşkuyu, sınır yerine taşkınlığı dile getirdiğini ifade eder. Onun Dionysos ile anlatmak istediği akıl ile filtrelenmemiş doğayı görme isteğidir. Yani Nietzsche trajediyi; akıllı, çıplak doğayı, ölçüyü, coşkuyu, sınırı, taşkınlığı bünyesinde birleştiren bir sanat şekli olarak görmüştür.³⁶ Dionysos ögesi; coşku, taşkınlık, sınırsızlık içinde, bir sürü çirkinliği de içerir, ama bunlar gerçektir. Nietzsche, Apollon düşüncesini bir düşe, Dionysos ögesini ise sarhoşluğa benzetir. Düşler hayal ürünüdür, sarhoşluk ise; çarpıtılmış olsa bile, gerçeğin seyredilmesi ve gerçeğe yaşamaktır. Nietzsche; hem dinde, hem de geleneksel felsefe ve bilimde insanı uyutmaya bir düş aleminde yaşamaya zorlayan unsurlar görmekte, her ikisinin de insanı deneyimden uzak tuttuğunu vurgulamaktadır.³⁷

Nietzsche, tragedyanın doğuşunu, ölümü açısından; tragedyanın ölümünü de Tanrı'nın doğuşu ve ölümü açısından önemser. Ona göre

³⁵ "Nietzsche: Trajik Esinli Yalvaç", **Cogito**, s. 6.

³⁶ A. M. Celal Şengör, "Nietzsche ve Akla İsyan", **Cogito**, s. 240-241.

³⁷ a. g. m., **Cogito**, s. 242.

trajiklik, insanın hiç olmasına rağmen yazgısını ve hiç olan yaşamı değerlendirerek olumlaması, yani kader sevgisidir (*amor fati*). Tragedyanın doğuşu, varoluşun ve yaşamın bu türden olumlanışının ürünüdür. Tragedyanın ölümünden sonra ise yaşamın hakikat için feda edildiği ahlâk temelinde bir varoluşun etkin hale geldiği görülür.³⁸ Kendisini sonsuz dönüşün öğretmeni ve filozof Dionysos'un son havarisi olarak gören Nietzsche Yunan Kültürü'nün trajedi sanatından etkilenir ve yaşam ile trajedi arasında çok güçlü bir bağ olduğunu savunur. Ona göre trajedi insana ne olduğunu, onu geleneklerin tüm bağlarından kurtararak bildirir. Trajedi insana özgür bir birey olduğu bilincini verirken, varlığının bu özgürlük ve alın yazısı arasında bir denge olduğunu da gösterir. Nietzsche'ye göre bu nedenle insan varlığı ve hayatı trajiktir. Trajedide ele alınan insan, alın yazısı ve karar özgürlüğüyle baş başa kalmış tek insandır.³⁹ Nietzsche'nin felsefesinde tragedya insanın doğasını yani o özgür, doğal durumuna dönüşü anlamlandırdığı için ona göre tragedyayla ilgili örnek alınmalı ve Alman kültürüne uygulanmalıdır.

Nietzsche'ye göre evrenin iki zıt ilkesi olan Apollon ve Dionysos arasındaki karşıtlık, trajediyi meydana getirir. İki zıt eğilim olan Apollon ve Dionysos üstinsanın kişiliğinde birbirini dengelemekte ve böylece üstinsan trajik bir perspektifle hayata hem hayır hem evet diyebilmektedir. Nietzsche'deki Dionysosçu boyut yani insanın tutkularını içeren yaşamla ilgili boyut Schopenhauer'daki 'kör irade' kavramıyla ilişkilidir. Fakat Nietzsche'de Schopenhauer'daki kör irade ile ilgili tablo kısa süreli mutluluklar olduğu ve arkasından acı geleceği bilindiği için istenen bir tablo değildir. Dionysosla ilgili tablo ise insanın doğasını temsil ettiğinden olumludur ve istenen bir tablodur. Apolloncu tabloya ise dengeleyici olduğu için ihtiyaç vardır.

³⁸ F. Nietzsche, **Putların Batışı Ya Da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, İthaki Yay. 2005, s. 79-80.

³⁹ F. Nietzsche, **Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe**, çev. Nusret Hızır, 2. Baskı, İstanbul, Kabalcı Yay., 1992, s. 10-11.

Nietzsche'nin toplumda ilk gözlemlediği şey 'décadence'dir. Felsefesinin en önemli kavramlarından olan décadence⁴⁰ Fransızca bir sözcüktür. Çökme, çürüme, bozulma, kokuşma, yabancılaşma gibi anlamları vardır. Ona göre insanlığın amacı kokuşmanın, çürümenin, yozlaşmanın olduğu tablodan ilk çağdaki tabloya dönme çabası olmalıdır, bunu yapabilmek için on dokuzuncu yüzyılın kültür ve sanat anlayışını incelemek ve décadence ile anlamlandırmak gerekir.

Dilimizde tam karşılığı bulunmayan, Nietzsche'nin de eserlerinde aynen kullandığı bu kavramını daha da açmak gerekirse; doğada 'décadence', her gelişmenin sonunda yaşanan çürüme ve eliminasyondur. Sosyal yaşamda 'décadence', insanların gereksinimleriyle birlikte ortaya çıkan kurumların, gereksinimler ortadan kalkmasına rağmen geride kalan tortu olarak varlığını sürdürmesini ifade eder. Son olarak kişilerin yaşamında 'décadence' ise insanın kendi içgüdüleri ile kavga etmek durumunda kalmasıdır. Bununla kişinin doğal olan her şeye karşı hissettiği utanma duygusuyla kendine zararlı olanı seçmesi kast edilir.⁴¹ Bu bahsettiğimiz 'süprüntü ve artık maddeler' yaşamın her alanında her zaman bulunabilir. Nietzsche'ye göre bunları décadence kavramının altına sokan, yaşamın bunu sindirememesidir. Sonuç itibarıyla décadence, yaşamın kendi artığı tarafından kuşatılmasıdır.⁴²

Décadence onun felsefesinde insanlığın ana tabîî güçlerinden büsbütün sapmasıdır. Bu çöküntünün nedeni ise Hristiyanlığın insan ve dünya görüşüne dayanan Batı'nın sürü ahlakı, sonuçları ise karamsarlık, zaaf, kötülük, hastalık, bekârlık, dizginsizliktir. İşte on dokuzuncu yüzyılın 'modern insan'ı bu çökmüş insandır. Bunun yanında yine koyu Hristiyan, öte

⁴⁰ Fransızca bir sözcük olan "décadence", Latince çökme, düşme anlamına gelen *decadere*'den gelir. Nietzsche, Almanca karşılığı olmadığı için Fransızca bıraktığı décadence'ı çöküş, düşüş, bozulma, yozlaşma, hastalık ve yabancılaşma gibi farklı anlamlarda kullanır. Dolayısıyla Türkçe'de tek bir sözcükle karşılayamadığımız bu kavramı aynı şekilde kullanıyoruz (Fehmi Baykan, **Bilgelik Yolunda Bir Filozof Nietzsche**, Ankara, Palme Yay., 1989, s. 1).

⁴¹F. Nietzsche, **Güç İstenci – Bütün Değerleri Değiştirme Denemesi**, çev. Sedat Umran, İstanbul, Birey Yay., s. 47., Nietzsche, **Putların Batışı Ya Da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır**, s. 86.

⁴² F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 44.

dünyacı, bitkin insan yer alır.⁴³ Décadence Nietzsche'ye göre, hayatın büyümesinin zorunlu bir mantıksal sonucudur ve décadence'ın ortaya çıkışı hayatın doğması ve ilerlemesi gibi zorunludur. Onu ortadan kaldırmak insanın elinde olmamasına rağmen Nietzsche'ye göre akıl bunun tersini istemektedir.⁴⁴

Nietzsche'nin décadence'ı anlamlandırırken ilk çerçevede düşündüğü dinle ilgili olarak somutlaşan boyut yani Hristiyanlıktır. Ona göre Hristiyanlık insanı pasifleştirmektedir, insanın kendisine yabancılaşmasına yol açmaktadır. Nietzsche Hristiyanlığa karşıdır, bu yüzden aforizma Nietzsche felsefesinde fazladır. Bu aforizmaların kaynağında kendisiyle hesaplaşması da vardır. Nietzsche'nin felsefeyle ilgili görüşlerinde ise akıl değil de duygu ön plana çıkar. Felsefenin transandantal ve düalist bir görüşle ilgilenmesi Hristiyanlığın yayılmasına yardımcı olmuş, Hristiyanlığa ait bir dünya görüşünü tüm insanlara yaymaya çalışmıştır. Düalist düşünce insanı soyut olana götürür ve bu akılla şekillenir böylece Dionysosçu tavır kapanır. Sokrates soyut kalıplanmayı ahlaki şekilde rasyonel bir tablo olarak ortaya çıkardıktan sonra Dionysosçu tavır kapanmıştır. Alman idealizmindeki romantik akımdan gelen boyutun yeterli olmadığını düşünen Nietzsche'ye göre, Alman kültüründeki décadence hala devam etmektedir. Bu yüzden yeni bir hareket oluşturmak gerekir. Alman kültürünün ve tininin yeniden biçimlendirilmesi için Sokrates öncesi dönem örnek alınmalıdır. Ona göre Yunan kültürü insanın doğasına en uygun yaşama biçimini öne çıkarmıştır. Nietzsche yaşamın içinden, insanın doğasından hareket ettiği için ilk dönem Yunan düşüncesiyle ilgili bağı teşekkül ettirmeye çalışmıştır.

Nietzsche'ye göre Sokrates'le başlayan yaşamın aşkın değerlere mahkum edilmesinin son halkası değersizleşme yani nihilizmdir.⁴⁵ Nietzsche'nin felsefesinde önemli bir yeri olan nihilizm, "Genel olarak, Tanrı'nın varoluşunu,

⁴³ İoanna Kuçuradi, **Nietzsche ve İnsan**, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., 1999, s. 98.

⁴⁴ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 38.

⁴⁵ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 21.

ruhun ölümsüzlüğünü, iradenin özerkliğini, aklın otoritesini, değerlerin nesnelliğini, bilginin imkanını, tarihin mutlu sonunu reddetme türünden bir reddiyeye ek olarak, bir de umutsuzluk ve düş kırıklığı duygusu ihtiva eden görüş. Etik alanında, ahlaklılığın hiçbir şekilde temelini olmadığını savunan; geleneksel ahlakın ilke ve yükümlülüklerini yadsıyarak, her türlü genel ilke ve değeri sorgulayan, ahlaki norm ya da değer ölçülerinin rasyonel olarak haklılandırılmayacağını, ahlaki değerlerin akıl yoluyla da, sezgiyle de, yasanın otoritesiyle de temellendirilemeyeceğini, değerlerin anlamsız ve akıldışı olup, ya keyfi davranışların ya da akla dayanmayan duyguların ve toplumsal koşullanmaların ifadeleri olduğunu öne süren anlayışa karşılık gelir.”⁴⁶

Tarih boyunca beslenen ahlaki ve dini değerler özellikle Ortaçağ'da Tanrı adı altında merkezleştirilmiş ve sonunda batmıştır. Değerlerin değersizleşmesinin en acı sonu da yaşamın da bu batıştan nasibini almasıdır ona göre. Hristiyanlığın çöküşü, modern çağın insanını inançsız hale getirmiş ve büyük bir boşluk yaratmıştır. Bu inançsız insanın varolma tarzı ise bu boşlukta şekillenir. Nietzsche'ye göre nihilizm, *“gücün uzun zaman boşuna harcanmasının bilincidir, boşunaliğin kahrıdır, güvensizliktir, insanın kendini dinlendirmesi için yatıştırmaya fırsat bulamamasıdır. Sanki insanın çok uzun süre kendini aldatmış gibi kendinden utanmasıdır.”*⁴⁷ Ona göre kendinden utanan bu insan inançsızlığıyla baş başadır ve yaşadığı bu inançsızlık kendisini en yetkin biçimde Shopenhauercu kötümserlik olarak gösterir. İki tür nihilizm olduğunu söyleyen Nietzsche'de değerlere olduğu kadar yaşama da eşit uzaklıkta bulunmayı öğütleyen Shopenhauercu türü 'pasif nihilizm' olarak adlandırılır.⁴⁸

Shopenhauer'un yaşamı değersizliğiyle birlikte kör bir irade olarak tasarlaması ve bunun karşısında insana eylemsizliği öğütlemesi Nietzsche

⁴⁶ Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, 2. Baskı, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006, s. 288.

⁴⁷ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 26.

⁴⁸ a. g. e., s. 29.

tarafından eleştirilir⁴⁹ ve bu durum ona göre pasif, olumsuz, edilgin nihilizmdir. Çünkü burada mevcut bütün değerlerin değersizleşmesini, ezici ve sıkıcı bir şey olarak görme, bu boşluğa bakarak ürperme, geri çekilme, gördüğü boşluğa rağmen hiçbir şey olmamış gibi dünya hala ekseni üzerinde dönüyormuş gibi davranma, yani pasif ve estetik olmayan bir tavır söz konusudur. Aktif, etkin nihilizmde ise Nietzsche'ye göre görülen boşluktan korkup geri çekilmek yerine onun üzerinde dans etme, kendi varlığına uygun bir dünya yok diye sızlanmak yerine kendine uygun yeni bir dünya yaratma söz konusudur. Nietzsche Tanrı'nın ölümü ve varolan tüm değerlerin değersizleşmesiyle bir boşlukla karşı karşıya kalan insanın bu durumu aşması için aktif yani etkin nihilizmi öngörür.

Nietzsche'de nihilizm, Batı kültürünün yozlaşmasının su yüzüne çıkmasını ifade etmesinin yanında büyük bir olanağı da kendisinde barındırır çünkü ona göre nihilizm insanın Tanrı'nın ölümünün ardından dünyaya anlamını verecek üstinsana dönüşmesindeki ön aşamayı ifade etmektedir.⁵⁰ Onun felsefesinde nihilizm insana mevcut tüm değerleri yeniden değerlendirme fırsatı vermekle kalmaz, aynı zamanda yıkımlara karşı koymanın da yolunu gösterir.

Nihilizm Nietzsche felsefesinde üstinsanın ortaya çıkışı için gereken özgürlük zemini olarak olumlanmasının yanında, yüzyıllarca yurttaşlığı altında ezilen insanın bireyselliğini keşfetmesinin zemini olarak da olumlanır. Kendini yalnızca mevcut toplumsal düzen içinde güvende hisseden ve zayıf olarak tanımlanan değerlerinden dimağından giderek silinen aşkınlığın ardından kültürdeki hakimiyetinin dayanağını yitirir. Bu süreç Nietzsche'de nihilizm olarak adlandırılırken, toplumun güçlü olan bireyleri açısından da bir avantaj olarak görülür.⁵¹ Çünkü hastalıklı bir ara ruh durumunu ifade eden nihilizm, aynı zamanda yeni değerler oluşturabilmek için de bir fırsattır ve

⁴⁹ Gilles Deleuze, "Üstinsan: Diyalektiğe Karşı", çev. Turhan Ilgaz, **Cogito**, s. 111.

⁵⁰ a. g. m., **Cogito**, s. 112.

⁵¹ F. Baykan, **Bilgelik Yolunda Bir Filozof Nietzsche**, s. 106.

yaratıcı insan mevcut değerleri yıkıp yerine yenilerini inşa edince bu hastalıklı süreçten kurtulacaktır.

Nietzsche'ye göre *décadance*'ın beraberinde getirdiği nihilizm, *décadance*'ın sebebi değil mantığıdır. Her şey anlamını yitirir ve insan bir hiçlik ortasında tek başına kalır, artık ne Tanrı ne de ölümden sonra yeni bir hayat vardır. Yaşamın amacı bu dünyada yani yaşanan hayatta saklıdır. Onun felsefesinde nihilizm tüm değerlerin yok olduğu bir son değildir aksine yeni değerler oluşturabilmek için fırsattır.

Çağının en tehlikeli düşüncesinin Hegel felsefesi olduğunu söyleyen Nietzsche, Hegel'in çağını o zamana kadar gelmiş geçmiş her şeyin amacı ve anlamıymış gibi anlamak eğiliminde olduğunu söyler. Ona göre Hegel, evrensel bir süreçten bahsederek, çağını bu evrensel sürecin zorunlu sonucu olarak görmüş, böylece de bütün düşünce güçleri, din, sanat yerlerini tarihe bırakmışlardır.⁵² Bunun sonucunda tarih her şeye egemen duruma gelmiş ve tarihin bu gücü karşısında Hegel büyük bir hayranlık duymuştur. Nietzsche ise Hegel'in aksine tarihin gücü karşısında olan ve ona karşı gelen kimsenin erdemli olduğunu ve bu kişinin tarihin esiri olmaması gerektiğini, yaşamayı öğrenerek tarihi de yaşamın hizmetinde kullanması gerektiğini söyler.

On dokuzuncu yüzyıl Batı Avrupa'sında kendi kültür ve eğitim düzeyinden son derece emin bir anlayış egemendi ve tüm Avrupa ulusları ilerleme ve gelişme konseptine inanıyor ve bunun en yüksek aşamasına da kendilerinin sahip olduklarını düşünüyorlardı. Böyle bir çağ ve kültürün filozofu olarak Nietzsche, kendi toplumunun değerlerine yıkım getiren bir düşünür olduğunu yani Deccal olduğunu kabul etmekte, hatta kendisini böyle bir misyonla görevli görürken, bundan gurur bile duymaktadır.⁵³ Çünkü kendi ifadesiyle onun tek amacı eski değerleri yıkarak yerlerine yenilerini

⁵²Bedia Akarsu, **Nietzsche'nin Tarih Karşısındaki Tutumu**, Felsefe Arkivi, Sayı:19, İstanbul, 1975, s. 132.

⁵³B. Tevfik, **a. g. e.**, s. 25.

yaratmaktır. Zaten temel amacını tüm eserlerinde olduğu gibi son yapıtının alt başlığında da ortaya koymuştur: *'Bütün Değerleri Değiştirme Denemesi'*

Nietzsche'ye göre felsefe, bir filozofun yaratıcı eylemi olabildiği ölçüde felsefe olur. Bu anlamda felsefe, filozofun kişiliği ile yakından ilişkilidir. Filozofun felsefi manada hemen her dediği ve ileriye sürdüğü düşünce, öncelikle kendi kişiliğinden kaynaklanan bir arayışın ifadesidir.⁵⁴

Nietzsche'nin, yaşadığı dönemde kendisine filozof diyenlere karşı oldukça sert bir tutum sergilemesinin nedeni kendi zamanında yaşayan ve filozof diye adlandırılan kişilere olumsuz bakış açısıdır. Ona göre geçmişteki büyük bilginlerin tamamı çöküş tipidir. Fakat o, büyük bir saygıyla Herakleitos'un adını bu çöküş tiplerinden ayırır.⁵⁵ O kendisinden önceki filozoflar içerisinde en fazla önemsendiği düşünür olan Herakleitos'un felsefesini değerlendirmeye girişirken kendi felsefesinin de temel esaslarını dile getirmiştir.⁵⁶ Salt doğruluk diye bir şeyden asla bahsedilemeyeceğini savunan Nietzsche'ye göre evrende yalnızca değişme hakimdir, Herakleitos'un da dediği gibi 'evren sürekli değişmektedir ve değişmeyen tek şey değişimin kendisidir.'⁵⁷ Bu bakımdan o, Herakleitos'un adını diğer filozoflardan ayrı tutmaktadır.

Peki Nietzsche'nin kendi çağında yaşayan ve filozof diye adlandırılan kişilere karşı olumsuz bakış açısı nerden kaynaklanmaktadır? Nietzsche felsefecileri özüne uygun felsefe yapmadıkları için eleştirir, bilgiler her şeyi en iyi kendilerinin bildiğini iddia ederek yanılmışlardır. Ona göre felsefeciler ve felsefe dinden bağımsız olmalıdır. Nietzsche geleneksel felsefenin değerler alanını incelerken genel geçer yargılar koyduklarını söyler. Geleceğin felsefesinin üstinsanı ortaya çıkaracak bir insan felsefesi

⁵⁴ Hüseyin Aydın, **Metafizikçi Olarak Nietzsche**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1984, s. 7-8.

⁵⁵ B. Tevfik, **a. g. e.**, s. 33.

⁵⁶ Albert Camus, **Başkaldıran İnsan**, çev: Tahsin Yücel, Ankara, 1990, s. 74.

⁵⁷ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 25.

olacağını, insanın yaşamında Dionysosçu tavrın egemen olması gerektiğini vurgulamaya çalışır.

On dokuzuncu yüzyılın modern biliminde bilme tutkusunun ve bilme sevgisinin olmayışı ve bilimin sadece metot demek oluşu Nietzsche'nin eleştirdiği durumlardan biridir. Bu yüzden Sokrates (M.Ö.469–399)'ı, Platon (M.Ö.428–348)'u, Descartes (1596–1650)'ı ve Kant (1724–1804)'ı eleştirmektedir. O aslında tamamıyla idealistlere karşıdır.⁵⁸ Zaten Nietzsche bilime felsefeden daha çok önem verir. Çünkü bilim doğayla ilgilenir ve insanın doğaya tekrar dönüşünde bilimin faydası olacaktır.

On dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında kültür, sürü değerlendirmelerine dayanmakla birlikte bilime, insan aklının sınırsız gücüne ve insanların eşitliğine olan inancıyla insanları iyimser yapmak isteyen bir kültürdür. Fakat Nietzsche'ye göre bu durum da insanı sonunda kötümserliğe götürmektedir. Çünkü pozitivist düşüncenin Hristiyan ahlakındaki dini arka planı kaldırma girişimleri, değer yargılarını havada bırakmakta ve bu da kişiyi kötümser yapmaktadır.⁵⁹

Nietzsche, Avrupa kötümserliğinde büyük ölçüde bilgin ve şair kötümserliğinin mevcut olduğunu ve Avrupa'nın kötümserliğin daha başlarında olduğunu savunur. Ona göre bu kötümserlik hiçliğin yansıtıldığı büyük ve önemli donmuşluğa ulaşamadığı için yapaydır.⁶⁰

Nietzsche çağının filozofların birçoğunun korkak bir kişiliğe sahip olduğunu ve bu yüzden felsefe adına ortaya koydukları şeylerin de niteliksiz olduğunu söyler. Bir filozofun filozof olabilmesi için öncelikle felsefesinin kendi yaşamında gerçekleşmesi gerektiğini vurgulayan Nietzsche, kendi çağındaki filozof olarak adlandırılan kişilerin felsefelerini yaşamlarında

⁵⁸ F. Nietzsche, **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, çev. Ahmet İnam, Say Yay. İstanbul 2007, s. 11, **Güç İstenci**, s.234.

⁵⁹ İ. Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 108-109.

⁶⁰ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 35.

gerçekleştiremedikleri için bu unvanı hak etmediklerini düşünür. Eleştirdiği bu resmi filozoflar, ya bilimlerin arkasına sığınarak deneysel psikoloji yapmışlar ya da tarihle meşgul olmuşlardır. Nietzsche'nin kendi dönemindeki filozoflarda gördüğü en önemli eksiklik, söz konusu filozofların cesur olmayışlarıdır. Oysa ona göre felsefe olabildiğince cesur ve cüretkar bir tavırla yapılmalıdır.⁶¹ En gerçek ve reel olan şeyin insan varlığı olduğunu savunan Nietzsche'nin felsefesinin çıkış noktası yaşayan insandır. Nietzsche, felsefi problemlerle, ancak kendi gözleriyle kavramaya çalıştığı realite bakımından hesaplar; mevcut problemleri hep kendisinden ve çağından hareket ederek ele alır; sonra da bu çağı oluşturan ve temelini meydana getiren problemlerden realiteye, insan realitesine dalar.⁶² Ona göre felsefenin yaşayan insandan hareket etmesi gereklidir zaten felsefesinde de insanın fizyolojik-biyolojik varlığını başlangıç noktası olarak almıştır.⁶³

Nietzsche'nin felsefi üslubunda göze çarpan en belirgin özelliklerden biri ele aldığı konuları sistemli olarak incelememesidir. Filozof eserlerinde düşüncelerini aktarırken felsefi bir sistem kurma kaygısı taşımadığı gibi, sistemci felsefeye de karşı çıkar. Çünkü o, düşüncelerin belli bir sistem çerçevesinde ortaya konulmasının düşünce özgürlüğüne getirilen bir sınırlama olduğunu düşünür. Fakat Nietzsche'nin sistemci bir filozof olmaması ve sistemciliğe karşı çıkışı, onun felsefesinde hiçbir düzen ve tutarlılık olmadığı anlamına gelmez. Felsefesinde belli çelişkiler olduğu görülse de kendi içinde bir tutarlılık söz konusudur. Belli çelişkiler var olmakla birlikte, Nietzsche felsefesi kendi içinde belli bir tutarlılığa sahiptir.⁶⁴

Kendinden önceki felsefeleri ve filozofları inceleyen Nietzsche, önceki filozofların düşünce ve görüşlerini iki şekilde ele alıp değerlendirmenin mümkün olduğunu ifade eder. Bu değerlendirmelerden birincisi, filozofların, felsefe yaparken varmak istedikleri amaçların neler olduğunu öğrenerek

⁶¹B. Tevfik, **a. g. e.**, s. 28.

⁶² İ. Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 1.

⁶³ Fehmi Baykan, **Bilgelik Yolunda Bir Filozof Nietzsche**, s. 14

⁶⁴ B. Tevfik, **a. g. e.**, s. 30.

onların görüş ve düşüncelerini bu açıdan değerlendirerek bir sonuca varmak: ikincisi ise asıl ele alınan filozofların hedefledikleri amaçlar değil, onların bu hedeflere varmak için kullandıkları yöntem ve araçlar üzerine bir değerlendirmede bulunmaktır.⁶⁵

Birinci kategoride değerlendirilebilecek felsefe sistemleri ortaya koymuş filozoflar Nietzsche'nin eleştirdiği, hatta onların felsefi kişiliklerinden dolayı kendisine filozof denilmesini bile istemediği düşünürlerdir. Bu filozofların felsefelerini, önceden belirlenmiş amaçları gerçekleştirmeye yönelik felsefeler olarak değerlendiren Nietzsche, kendi felsefi çabasının ikinci türden bir yaklaşım içinde olmasına çalışarak, daha çok yöntem üzerinde duran bir felsefi etkinliği olmasını amaçlamış ve geleceğin düşünürlerine de böyle bir yöntem öğütlemiştir. Kendinden önceki filozoflara yöntem açısından yaklaşan Nietzsche, bir kısmına saygı duyarken önemli bir kısmını da acımasızca eleştirmiştir.⁶⁶ Ona göre filozoflarda üç temel eksiklik vardır: Tarihi anlama yetisi, fizyoloji bilgisi ve geleceğe karşı bir hedef. "Bütün ironi ve ahlaksal mahkûmiyet olmaksızın eleştiri yapmak."⁶⁷

⁶⁵ a. g. e., s. 32.

⁶⁶ İ. Zeki Eyüpoğlu, **Eylem Ödevi**, İstanbul, Broy yayınları, 1991, s. 88-95.

⁶⁷ F. Nietzsche, **Güç istenci**, s. 213.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOSTOYEVSKİ'DE İNSAN PROBLEMİ

I. DOSTOYEVSKİ'NİN TEMEL KAVRAMLARI

A. Tanrı

On dokuzuncu yüzyılda insanın yalnızlaşması probleminin ilk sinyallerini veren Dostoyevski, kendi toplumu olan Rus halkından hareket ederek, romanlarında Rusya'nın içinde bulunduğu çöküşü ve tüm insanlığın ilerde karşı karşıya kalacağı cehennemini göstermeye çalışırken bir yandan da eserlerinde bu cehennemden çıkış yolları üzerine tartışmalar geliştirmiştir. Yazarın romanlarında sıkça rastlanan 'bireyin içsel bunalımı'nın sebebi çağın toplumsal koşulları ve bu koşulların Rus halkının yaşamına olan etkisidir. Bu etki nedeniyle çağın insanının Tanrı'ya ihtiyacı kendini hissettirir ve Dostoyevski'nin Tanrı arayışı da burada gizlidir.⁶⁸ İçsel bunalımının üstesinden gelmeye çalışan insan, kendine bir dayanak arar fakat bu başarısızlıkla sonuçlanır. Bireyin başarısız olmasının nedeni ise modern şehir insanının ve kapitalist üretim ilişkilerinin bireye yaşattıklarıdır. Makineleşen toplumda tüm insani değerler para ile alınıp satılabilen bir meta haline gelmiştir. İşte bu ortamda, kapitalist yaşamın ezdiği, modern şehrin sıradan insanının yalnızlığı, boşuna çabalaması, içinde bulunduğu umutsuzluk ve bunlardan duyduğu acı Dostoyevski'nin romanlarının esas konusudur. Yarattığı karakterlerdeki umutsuzluk, düzen diye dayatılan her şeyle bir kavgaya ve sonrasında bir başkaldırıya sebep olur.⁶⁹

⁶⁸ G. Lukacs, a. g. m., **Dostoyevski**, s. 212.

⁶⁹ a. g. m., s. 219.

Dostoyevski'ye göre insanların içinde bulundukları bu umutsuzluğun nedeni, Batı'daki Tanrı'ya rağmen Tanrısızlaştırılmış din ve bu dinin neden olduğu nihilistik akımlardır. Ona göre bu umutsuzlukların ve acıların giderilebilmesi ancak Rus İsa'sı ile sağlanabilecek evrensel insanlıktadır. Dostoyevski üzerine sosyolojik bir çözümleme yapan Lukacs'a göre Dostoyevski'nin romanlarındaki karakterleri aracılığıyla yaptığı; 'modern burjuva toplumunda sahte ve bozulmuş olan her şeye karşı güçlü bir başkaldırıdır'.⁷⁰

Dostoyevski'nin romanlarında hangi karakterden yana olduğunun bilinmemesinin getirdiği zorluk en çok onun Tanrı hakkındaki görüşlerini belirlemede engel teşkil etmektedir. Çünkü her şey Tanrı'da düğümlenir. Karakterlerinin bazıları Tanrı'ya inanırken bazıları Tanrı'yı inkar ederler ve hepsinin ortaya koyduğu kanıtlar hem Tanrı'nın yokluğunu ispat etmek için kullanılır hem de Tanrı'nın varlığına götürür. Bu anlamda değerlendirildiğinde Dostoyevski bir yönüyle Tanrı'ya inanan biriyken diğer yönüyle de Tanrı'yı inkar eden biri olarak karşımıza çıkar. Hangisi olursa olsun şu bir gerçektir; Dostoyevski hep bir Tanrı arayışı içerisinde. Kahramanları ister ateist olsun ister teist, ortak bir fikre sahiptirler: Tanrısız ahlaki yaşantıda her şey mubah karşılanacağı için bir kaos ortamı oluşur. Cinler'de Shatov'a söylediği sözler E. Carr'a göre Dostoyevski'nin din hakkındaki düşüncelerini yansıtmaktadır.

*“Rusya'ya inanıyorum, Ortodoksluğa inanıyorum... İsa'nın bedenine inanıyorum... İsa'nın Rusya'da yeniden ortaya çıkacağına inanıyorum.” “Ya Tanrı'ya? Tanrı'ya?” “Ben... Ben Tanrı'ya da inanacağım.”*⁷¹

Romanlarında kötülüklerle dolu bir dünya ile yaratıcı Tanrı fikrinin nasıl bağdaştırılacağı konusunda uzun tartışmalara girişen Dostoyevski, kötülükleri önlemeyen bir Tanrı'yı kabul etmeyen ateist görüş ile problemin insanın Tanrı

⁷⁰ a. g. m., s. 224.

⁷¹ Carr, a. g. e., s. 269.

ve kötülük arasındaki ilişkiyi anlamada aciz olmasından kaynaklandığını belirten teist görüş fikirlerine yer verir. Cinler'de Tanrı'yı öldürebilmek için kişinin kendisini öldürmesi gerektiğine ancak böylece yeni bir hayatta antropolojik olarak değişmiş bir insanın Tanrı olabileceğini belirten Dostoyevski, Budala'da ise Tanrı sözünün herkes için olduğunu, her canlının hatta ağaçların yapraklarının bile bu sözü aradığını ifade eder. Tanrı'nın sözlerini bilmeyen bir milletin yok olmaya mahkum olduğunu söyler. Çünkü ona göre böyle bir milletin ruhu büyük özüne, her türlü güzelliğe ve yüksek duyguya hasret kalacaktır.⁷²

Kendisi Ortodoks olan yazar Katolikliği hiçbir zaman Hristiyanlık olarak görmediğine Budala isimli eserinde yer vermiştir. Katolikliğin Hristiyanlıkla hiçbir alakası olmadığını ve ateistlikten daha kötü bir şey olduğunu söyler. Ateizmin hiçliği önermesine karşın, Katoliklik çarpık düşünceli, düzmece bir İsa'yı, Rus İsa'sıyla taban tabana zıt bir peygamberi öğretmektedir insanlara. Roma Katolikliği'nin bir din bile olmadığını belirten Dostoyevski, Roma Katolikliği'nin olsa olsa Batı Roma İmparatorluğu'nun bir uzantısı olduğunu ve din başta olmak üzere her şeyin bu temel üzerine kurulduğunu söyler. Ona göre Papa, kılıcını kuşanıp tahtına oturarak dünyayı yönetmekle işe başlamış daha sonraları ise kılıcının yanına yobazlığı, kör inançları, canavarlığı eklemiş ve böylece de insanların en kutsal, en içten, el değmemiş, ateşli duygularıyla oynanmıştır. Papaları, her şeyi para karşılığı bu aşağılık dünya değerleriyle değiştirmekle suçlayan Dostoyevski bunun İsa'nın yadsınmasından başka bir şey olmadığını hatta ateizmin kaynağının da Roma Katolikliği olduğunu söyler. Ona göre inançsızlık, Katoliklerin kendi kendilerine inanmamalarıyla başlamış ve Katolikliğe duyulan nefretle pekişmiştir.⁷³ Bütün ulusların tarihlerinin her döneminde kendi biricik Tanrı'larını aradıklarını savunan Dostoyevski'ye göre hiçbir zaman dinsiz yani iyilik ve kötülük kavramı olmayan bir halk olmamıştır.

⁷² Orhan Düz, **a. g. e.**, s. 144.

⁷³ Dostoyevski, **Budala**, s. 624-626.

“İsa’dan daha güzel, daha sevimli, daha akıllı, daha yürekli, daha yetkin hiçbir şey yoktur. Sadece hiçbir şey yoktur demiyorum, kıskanç bir aşkla hiçbir şey olamaz diyorum kendi kendime. Daha da iyisi: Eğer birisi bana İsa’nın gerçeğin dışında olduğunu tanıtlasaydı ve gerçekten de bunun böyle olduğu bilinseydi, gerçeğin yanında olmaktansa İsa’nın yanında olmayı yeğ tutardım.”⁷⁴

Suç ve Ceza’da tefeci bir kadını öldüren Raskalnikov’un duyduğu pişmanlık ve çektiği vicdan azabının önemini Karamazov Kardeşler’de Rahip Zosima’yla dile getiren Dostoyevski, insanın içindeki pişmanlığın eksilmediği sürece, Tanrı’nın her şeyi affedeceğini söyler. Ona göre zaten insanoğlu Tanrı’nın kullarına olan sonsuz sevgisini tüketecek derecede büyük günah işleyemez. Tanrı’nın insanı pişmanlığıyla beraber seveceğini söyleyen Dostoyevski, pişmanlık duyan insanın içinde sevgi olduğunu, sevginin dünyayı satın alacak değerde bir cevher olduğunu ve Tanrı’nın seven insanı affettiğini dile getirir.⁷⁵

İman konusunda da özgür iradede olan Dostoyevski’ye göre ne mucizenin otoritesi ne de bilimin otoritesi insanın inanması ya da inanmaması konusunda caydırıcı olamaz. İnanmak istemeyen birine ne kadar mucize gösterilirse gösterilsin inanmaz, inanmak isteyen biri de hiç mucize görmeden inanır.

Dostoyevski’nin romanlarındaki karakterlerin genel olarak kendini bir kaos içinde bulması, daha sonra kişiliğini ortadan kaldırmaya çalışan her şeye isyanı ve toplumsal düzene, kurallara boyun eğmeyişi söz konusudur. Yarattığı karakterler, her ne kadar adaletsizliğe, egoizme, yoksulluğa ve zulme karşı isyan etse de hemen sonrasında kadere teslim olup Tanrı’dan af diler. Kadere teslim olmayan ve Tanrı’ya inanmayanların sonu intihar olurken inananlar; İsa’ya, Hristiyanlığa, onun öngördüğü toplum düzenine ulaşır ve dinin sonsuz kuşatıcılığı çerçevesinde tinsel varlığını ve özgürlüğünü yaşar.

⁷⁴ Orhan Düz, **a. g. e.**, s. 178.

⁷⁵ Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, çev. Nihal Yalaza Taluy, III. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2009, s. 59.

Romanlarında İncil ve İncil'e ait öğretinin Rus halkı üzerindeki yansımaları görülen yazar, hemen her yapıtında bir Tanrı arayışı ve Tanrı'ya yakın bir insan yaratma gayretindedir.

B. Özgürlük

Aldığı hapis ve sürgün cezası ile uzun yıllar özgürlüğünden mahrum kalan Dostoyevski'nin dünya görüşünün merkezini özgürlük kavramı oluşturur. Onun felsefesini anlamada anahtar görevi taşıyan özgürlük, sonu özgürlük temasının gelişimine bağlı olan bir trajedidir. Dünyayı dünya yapan sürecin ancak özgürlükle varolabileceğini⁷⁶ ifade eden Dostoyevski'ye göre özgürlüğün en iyi tanımı; başka hiçbir yolla değil yalnızca güçlü olmakla elde edilen, yalnızlık ile gücün sakin, heyecansız bilincidir.⁷⁷ Özgürlük sorununu dinamik bir biçimde çözmeye çalışan Dostoyevski'ye göre özgürlük, insanın trajik yazgısıdır, başlangıçtaki giz gibidir varlığın merkezinde. Romanlarında insan ve insan yazgısının teması her şeyden önce bir özgürlük temasıdır.⁷⁸ Çünkü insanın yazgısı ve acıları hep özgürlüğüyle koşulludur. Dostoyevski romanlarındaki karakterler önce kendilerine rağmen özgürlüklerini yitirir ve sonrasında acılarla dolu bir yoldan geçerek yeniden özgürlüğüne kavuşur. Aklın, bilimin, tabiat kanunlarının ve matematiğin taş duvarlarıyla karşılaşan insan onun romanlarında hiçliğe doğru sürüklendiğini fark ederek, özgürlüğünün ortadan kalkmaya başladığını anlar ve kendini özgür hissetmek için, özgürlük uğruna başkaldırır.⁷⁹

İki türlü özgürlük söz konusudur; başlangıçtaki özgürlük ile sondaki özgürlük. Başlangıçtaki küçük özgürlük, iyiyi seçme özgürlüğüdür ve günahın olabileceğini varsayan özgürlüktür. Sondaki büyük özgürlük ise, Tanrı'daki

⁷⁶ Berdyaev, a. g. e., s. 45.

⁷⁷ Dostoyevski, **Delikanlı**, s. 79.

⁷⁸ Berdyaev, a. g. e., s. 45.

⁷⁹ a. g. e., s. 46.

iyinin içindeki özgürlüktür.⁸⁰ Dostoyevski'nin özgürlük yazgısının diyalektiğinde; özgür iyi, kötünün özgürlüğünü gerektirir; ancak kötünün özgür olması özgürlüğün kendisinin yıkımına yol açar, soysuzlaşmasıyla kötü bir zorunluluğa götürür. Diğer taraftan kötünün özgürlüğünü yadsımak ve yalnızca iyinin özgürlüğünü tanımak da özgürlüğün yokluğu anlamına gelir. Soysuzlaşmasıyla iyi bir zorunluluktur. Fakat iyi bir zorunluluk iyi değildir, çünkü iyi, zorunluluktan kurtulmuş olmak, özgür olmaktır.⁸¹ Ona göre Tanrı'nın rahmeti tam bir özgürlüktür, ne kötü ile yok edilebilir ne de iyi zorlamasıyla ve Tanrı'nın özgürlüğüyle insan özgürlüğü, içten gelen bir sevgi sayesinde uzlaşmaktadır.⁸² Romanlarındaki karakterlerde başlangıçtaki özgürlük bozularak keyfi davranış halini almış, bunun sonucunda da boş, değersiz bir meydan okuma, kendi kendini kanıtlamaya dönüşmüş ve bireye yük olmuştur. Romanlarında insanın alinyazısıyla özgürlüğünü karşı karşıya getiren Dostoyevski, insanın, özgürlük yolunda yürürken keyfi davranışlarla özgürlüğünü tutsaklığa dönüştürdüğünü ve kendisini böylece öldürdüğünü ortaya koymaya çalışır. Dostoyevski'de, özgürlükte hoşnutluk yoksa amaç yoksa insan özgürlüğüyle Tanrısal özgürlük arasında bir bağ yoksa özgürlük yok demektir. İnsana her şeyi yapma izninin verilmesi durumunda, özgürlüğün kendi kendisinin tutsağı olacağını⁸³ ve insan özgürlüğünün asıl, kesin ifadesini daha yüksek bir özgürlükte bulacağını bunun da gerçek özgürlük olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ona göre insan bu dünyada mutlak manada özgür olamaz çünkü kendi özgürlüğü ile Tanrı'nın özgürlüğü arasında bir bağ kurması gerekmektedir.

Dostoyevski Rönesans'la birlikte yaşamdaki Dionysosçu öğelerin yitirilişini ve insanın ruhunun, varlığının ve yaşamının Apolloncu bir öğeye bağlanmasını, aklın ve bilimin uygulamalarıyla evrensel ruhun derinliklerine dalmasının sonucu olarak insanın özgürlüğünü kaybettiğini savunur. İnsanın kaybettiği bu özgürlüğüne ruhunun derinlikleriyle yüz yüze gelerek

⁸⁰ a. g. e., s. 46.

⁸¹ a. g. e., s. 47.

⁸² a. g. e., s. 48.

⁸³ a. g. e., s. 51.

kavuşabileceğini ortaya koyar.⁸⁴ Bu yüzden romanlarında – trajedilerinde- insan özgürlüğünün deneyimlerinden bahseder.⁸⁵ Bu deneyimlerde insanın, kendisini kesin bir özgürlüğe götürecek olan gerçeğin yolunda yürürken, yanılgılara, hayallere kapılıp, başka yollara sapması söz konusudur, bu durumda özgürlük bozulmuş artık onun yerine keyfi davranış meydana gelmiştir. Gerçeğe giden yol düz ve tertemiz olmadığından insan bu yolda iyiyi de kötüyü de yaşar. Bu zorlu özgürlük yolunun kısaltılabilme imkanını da ortaya koymaya çalışan Dostoyevski, bunun ancak insan özgürlüğünü sınırlayarak ya da tamamen ortadan kaldırarak olabileceğini böyle bir durumda da kötüyü yaşayıp tanımadan Tanrı'ya ulaşan bu insanların başarılarının değerinin diğer insanlarınkinden daha aşağı düzeyde olacağını söyler. Ona göre özgürlükte hem insanın hem de Tanrı'nın kanıtlanması gerekmektedir.

II. DOSTOYEVSKİ'DE İNSAN TİPLERİ

Tüm yaratıcı gücünü insan ve insan yazgısına adayan Dostoyevski'nin romanlarında işlediği konuların temelini insan oluşturmaktadır. Ona göre bir mikro kozmos olan, -başlı başına küçük bir evren olan- insan, varoluşun merkezidir. Evrenin gizi insanın kendi içindedir ve insan sorununu çözmek demek Tanrı sorununu çözmek anlamına gelmektedir. Tüm yapıtlarında Tanrı ile çatışmaya varacak kadar insanı savunan Dostoyevski, bu mantıksal çatışmayı, insan yazgısını Tanrı-İnsan Hazreti İsa'ya yükleyerek çözümler. Ona göre Hümanizmanın temel yanılgısı da insan yazgısına çözüm getirememiş olmasıdır.⁸⁶ Eserlerinde Tanrı'ya yakın bir insan anlayışı çizmeye çalışan yazarın, insanlık karşısındaki tutumu tamamen Hristiyan'dır.

Dostoyevski'nin romanlarında görülen, ucuz, köhne pansiyonlarla, kenar mahallelerle, kokuşmuş gecekonduyla ve aşağılık meyhanelerle dolu

⁸⁴ a. g. e., s. 32.

⁸⁵ a. g. e., s. 46.

⁸⁶ a. g. e., s. 25.

kentler, içinde insan yaşayan birer ortamdır, insan tragedyasının oynandığı sahnedir. Romanlarındaki olaylar genellikle Petersburg'da geçer, bu kent yanılgıya düşen, Tanrı'dan uzaklaşmış insanların çılgınca düşünceler ve suç planları tasarladığı hayalet bir kenttir ona göre.⁸⁷ İnsan kendini kendinden koparıp da sırtını doğaya çevirdiği zaman, kentlerdeki iğrenç çukurlara düşmekte, kentin alçaklıkları içinde boğulmaktadır.

Romanlarında birbirinden farklı tipler ortaya koyan Dostoyevski, bu farklı insan tiplerini adlandırmamış olmasına rağmen biz Nietzsche'deki farklı insan tipleriyle karşılaştırmak için bunları karakteristik özelliklerine göre sınıflandırmaya çalışacağız. Romanlarında birbirinden farklı birçok karakter olmasına rağmen bunlardan en belirgin olanlarının ahlaktan ve Tanrı'dan uzak insan, sıradan insan, özgürlüğün sınırlarını aşmaya çalışan ya da üstün insan olmaya çalışan insan ve mükemmel insan olduğunu söyleyebiliriz.

A. Tanrıdan Uzak İnsan

Dostoyevski bu insan tipine romanlarında sıkça yer vermekle birlikte bu insan tipini anlatırken bu tür insanlardan duyduğu tiksintiyi de gizlememektedir. Tanrıdan uzak insan; vicdani ve ahlaki normu olmayan, mevcut ahlaki değerlere sahip olmayan ya da onları anlamsız, gereksiz bulan, daha çok bedensel zevklere düşkün, maneviyattan ziyade maddiyata değer veren, etrafındaki insanlara -özellikle sıradan insanlara- eziyet etmekten haz alan, onları küçük gören, kurnaz, küstah, alaycı, Tanrı'nın yolundan uzaklaşmış zalim insandır.

“Anlaşılmayacak bir yanı yok bunun; benimsemiş oldukları eski ahlak kurallarından utanıyorlar. Moskova'da bir baba –basında da yer aldı bu- oğluna paraya giden yolda hiçbir engel tanımamasını öğütlemiş.”⁸⁸

⁸⁷ a. g. e., s. 26.

⁸⁸ Dostoyevski, *Budala*, s. 178.

Ölümler Evinden Anılar'da Sibirya'da geçirdiği sürgün yıllarını kahramanı Aleksandr Petroviç'in ağzından dile getiren Dostoyevski, halk tabakasıyla ilk teması⁸⁹ olarak değerlendirdiği hapishane yıllarını ve orada karşılaştığı insanları anlattığı bu romanında bu insan tipinin birçok örneğine de yer vermiştir. Romanda Gazin adlı bir mahkumdan bahseden Dostoyevski, onun kibirli, gaddar, korkunç bir yaratık olduğunu, birçok haydut ve katil tanımış olmasına rağmen, dünyada Gazin'den daha yırtıcı bir canavar yokmuş gibi düşündüğünü ve ondan öğrendiğini anlatır. Alkol almadığı zamanlarda çok sessiz, sakin olan ve kavgadan kaçan Gazin, sarhoş olduğunda ise yaradılışının tüm vahşiliğiyle bıçakla herkese saldıran biridir. Hapishanede etraftan edindiği bilgilere göre; Gazin'in sırf zevk için küçük çocukları kesmeyi çok sevdiğini, yakaladığı bir çocuğu kuytu bir yere götürdükten sonra korkutup hırpalayarak yavaş yavaş keyifle kestiğini öğrenmiş ve ondan nefretle bahsetmiştir.⁹⁰ Koronev adlı haydut için de hemen hemen benzer şeyleri söyleyen Dostoyevski, vahşi bir hayvan olarak nitelediği Koronev'in ruhsal açıdan bir ahmak olduğunu, bedeninin ruhunu sindirdiğini ve adamın yüzünde bedensel zevklere karşı doymak bilmez tutku ve şehvetten başka bir şey olmadığını anlatır.⁹¹

Romanda A. Olarak geçen mahkum ise, herkesten daha adi, daha küstah ve daha alçak olarak betimlenmekte ve A.'nın varlığı yazara göre tabiatın bir hatası olarak kabul edilmektedir. Aşağıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere yazar A. denen mahkumdan bahsederken bir insandan değil de bir hayvandan bahsediyormuş gibidir.

*"Hapishane hayatım boyunca A. benim gözümde dişleri, midesi olan, en kaba, en hayvanca zevklere doymak bilmez bir istekle bağlı bir et külçesiydi: bu zevklerini gidermek için kılı kıpırdamadan insan doğrayabilecek yaradılıştaydı, yeter ki, yaptığı örtbas edilsin, hiçbirisi su yüzüne çıkmasın."*⁹²

⁸⁹Dostoyevski, **Ölümler Evinden Anılar**, çev. Nihal Yalaza Taluy, I, Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2008, s. 96.

⁹⁰a. g. e., s. 57-58.

⁹¹a. g. e., s. 68.

⁹²a. g. e., s. 93.

A.'nın yüzündeki alaycı ifadeden nefretle bahseden yazar, onun hiçbir ahlaki normu olmadığını, iç aleminin çirkin olduğunu ve yangın, veba, kıtlık gibi kötü durumların bile böyle bir adamın toplumda bulunmasından daha iyi olduğunu belirtir.⁹³

Suç ve Ceza'da başkahraman Raskalnikov'un kız kardeşi Dunya'nın işvereni Svidrigaylov ise yıllar önce aldığı borçları ödeyemeyecek durumda olduğu için uzun bir süre borçlular hapisanesinde yatan, daha sonra borçlarını eşinin ödemesiyle hapisten kurtulan, kendini hilebaz olarak tanımlayan soylu biridir.⁹⁴ Çocuklarının bakıcısı olan Dunya'ya beslediği duyguları gizlemek adına Dunya'ya çok kaba, kötü davranan; zaten mutsuz ve korumasız olan bir kıza acılar çektirip ona hayatı daha da katlanılmaz kılan bir adamdır. En sonunda dayanamayıp duygularını Dunya'ya açan Svidrigaylov, bin bir şey vaat ederek her şeyi, karısını, çocuklarını yüzüstü bırakıp birlikte başka bir köye ya da ülkeye gitmelerini teklif etmiştir.⁹⁵ Daha sonra olayı Svidrigaylov'un eşi Marfa Petrova'nın öğrenmesi ve Dunya'nın suçlu olduğunu düşünerek onu evden kovmasıyla gururu kırılan Dunya birçok kişi tarafından ahlaksız olarak görülmüştür. Neyse ki daha sonra Marfa Petrova gerçeği öğrenmiş ve Dunya'dan özür dilemiştir. Fakat Bay Svidrigaylov yaptığı yanlış anlamak, duygularından vazgeçmek şöyle dursun, karısı ölür ölmez yine Dunya'yı bulup onunla evlenmek amacıyla Petersburg'a gitmiş, çeşitli taktiklerle Dunya'yı kandırmaya çalışmış fakat amacına ulaşamamıştır. Romanın sonunda da kendi kendisine katlanamayıp Amerika'ya gittiğini söyleyerek intihar etmiştir.⁹⁶

Yine Dunya'yla evlenmek isteyen Pyotr Petroviç Lujin ise, kırk beş yaşlarında son derece ciddi, asık suratlı, burnu büyük bir yedinci dereceden devlet memurudur. Namuslu ama çeyizsiz ve ille de yoksulluk çekmiş bir kızla evlenmek isteyen Lujin, Dunya'nın böyle biri olduğunu düşündüğü için

⁹³ a. g. e., s. 93.

⁹⁴ Dostoyevski, **Suç ve Ceza**, s. 587-591.

⁹⁵ a. g. e., s. 38.

⁹⁶ a. g. e., s. 640.

onunla evlenmek istemektedir. Yoksulluk çekmiş biriyle evlenmek istemesinin nedeni olarak da bir kocanın hiçbir zaman karısının minneti altında kalmaması gerektiğini, karının kocasını velinimet olarak görmesinin daha iyi olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁷ Kibirli ve kendini beğenmiş bir adam olan Lujin, kendini çevresindekilere iyiliksever, saygıdeğer bir insan gibi göstermek amacıyla yoksul Sonya'ya para yardımında bulunmuştur. Oysa bu yardımı yaparken Lujin'in asıl amacı; Sonya'nın sanıldığı kadar iyi, dürüst ve ahlaklı olmadığını göstermeye çalışmak ve kurduğu tuzağa düşmesini sağlayarak onu gözden düşürmektir.⁹⁸ Lujin bu amaçla Sonya'yı evine çağırarak ona biraz para vermiş, Sonya farkına varmadan da cebine daha yüksek bir miktarda para koymuştur. Tüm bunlardan sonra da Sonya'nın babasının cenaze töreninde, Sonya'nın parasını çaldığını iddia ederek Sonya'ya iftira atmış ve ona değer veren herkesi özellikle Raskalnikov'u haklılığını kanıtlamak için kandırmaya çalışmıştır.

Suç ve Ceza'da Raskalnikov'un öldürdüğü Alyona İvanovna da Tanrı yolundan uzaklaşmış, vicdani ve ahlaki hiçbir normu bulunmayan insan tipinin en belirgin örneklerinden biridir. Alyona İvanovna, kötü, çekilmez, yoksulların kanını emen tefeci bir kadındır. Kendisine rehin bırakılan eşyalar karşılığında yüksek faizle para veren, borçların çok az gecikmesiyle bile insanların rehin bıraktığı eşyalara hemen el koyan ve rehin eşyalar karşılığında eşyanın gerçek değerinin dörtte birini veren, herkesin nefret ettiği biridir. Sadece müşterilerine kötü davranmakla kalmayan bu kadın üvey kız kardeşini de baskı altında tutmakta ve sürekli dövmektedir.⁹⁹ Romanda toplumun huzurunu bozan, yoksulların kanını emen, insanlara en ufak bir faydası dokunmayan bu kadın, birçok kişi tarafından yaşamaya değer biri olarak görülmemekte hatta bir bitten, bir hamamböceğinden daha değersiz ve zararlı olarak nitelendirilmektedir.¹⁰⁰ Bu ve bunun gibi insanların ortadan kaldırılması ise toplumun bozulan huzurunun geri gelmesine, örneğin bu

⁹⁷ a. g. e., s. 43.

⁹⁸ a. g. e., s. 498.

⁹⁹ a. g. e., s. 78.

¹⁰⁰ a. g. e., s. 80.

tefeci kadının öldürülmesiyle ele geçirilen paranın birçok hayatı kurtaracağına, insanların yoksulluğuna, ahlaksal çöküşüne ve yokoluşuna engel olacağına inanılmaktadır.

Dostoyevski'nin son başyapıtı Karamazov Kardeşler'in kahramanlarından baba Karamazov yani Fyodor Pavloviç Karamazov, sadece kötü ve ahlaksız değil aynı zamanda paraya her şeyden çok değer veren, kendi mal mülk işlerinin dışındaki işlere pek fazla aklı ermeyen, kafasız,¹⁰¹ son derece bencil bir tip olarak nitelendirilmektedir. Çevresindekiler tarafından münasebetsiz, dalkavuk ve soytarı olarak görülen Fyodor Karamazov, ilk evliliğini zengin bir aileye yamanıp, yüklü bir çeyiz alarak geleceğini kurtarmak amacıyla yapmış fakat eşi bu şehvet düşkünü adama pek fazla dayanamayıp oğlu Dmitri'yi de bırakıp kaçmıştır. İkinci evliliği sırasında bile evde harem kuran, içki alemleri yapan baba Karamazov ikinci eşini de veremden kaybetmiştir. Üç çocuk babası olmasına rağmen onların varlığının farkında bile olmayan Fyodor, çocuklarına herhangi bir maddi destekte bulunmadığı gibi onları ilk fırsatta başından defetmiş ve bakımlarını başkalarına devretmiştir.

Sadece etrafındaki insanlara değil kendi kendine de yalan söyleyen Fyodor Karamazov, en sonunda söylediği yalanları ciddiye alarak etrafındaki gerçekleri seçemez hale gelmiş paraya tapan, şehvet düşkünü bir insandır. Herkesin kendinden daha aşağılık olduğuna inanan Fyodor¹⁰² çocuklarının üzerinde hiçbir emeği olmadığı gibi onları annelerinden kalan miraslarından da mahrum etmeye çalışmış hatta az miktarda paralar vererek haklarından vazgeçmeleri için çeşitli tuzaklar kurmuştur. Paraya olduğu kadar kadınlara olan düşkünlüğüyle de ünlünen Fyodor, meczup bir kadına tecavüz etmiş, bu meczup Lizaveta Smerdyaşçaya'dan da Smerdyakov adında gayri meşru bir oğlu olmuştur. Bunların yanı sıra büyük oğlu Dmitri'nin aşık olduğu Gruşenka

¹⁰¹ Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, s. 1.

¹⁰² a. g. e., s. 49.

adlı kadına aşık olan Fyodor, oğluyla rekabete girişmiş ve Gruşenka'ya Dmitri'yi değil de kendisini tercih etmesi için para dahi teklif etmiştir.

Ahlakça düşük olan, son derece bencil Fyodor Karamazov'un aynı zamanda dini inancı da zayıftır. Pederlerin, rahiplerin halkı kandırdığını savunan bu adam, aslı olmayan hikayeler uydurarak Hristiyanlığa ve onun öteki dünya anlayışına çeşitli eleştiriler yöneltmekte ve bunları mantıksız bulduğunu kilisede dahi dile getirmektedir.

"...Ben temelden, anadan doğma bir soytarıyım aziz ve saygıdeğer Peder, tıpkı bir meczup gibiyim... Belki içimde bir şeytan da var, inkar edemem. Ama varsa bile, ufak çapta bir şeytandır herhalde, büyükleri başka barınaklar seçer... Yalnız tahmin ederim, sizi seçmezler Pyotr Aleksandroviç, siz de öyle ahım şahım bir mesken değilsiniz. Ama gene de imanım var, Tanrı'ya inanırım ben. Yalnız son zamanda imanım sarsıldı; şimdi oturup büyük sözler bekliyorum. Filozof Diderot gibiyim, aziz ve saygıdeğer Peder. Çariçe Katerina zamanında Filozof Diderot'un Metropolit Platon'u ziyaretini bilir misiniz kutsal Peder? Gelir gelmez, Tanrı yoktur! Diye kesip atmış. Bunun üzerine büyük din adamı parmağını kaldırarak "Çılgın, kalbimde Tanrı yoktur! der," diye karşılık vermiş, öteki ayaklarına kapanmış, "İnandım, vaftiz edin beni!" diye bağırılmış. Hemen orada vaftiz etmişler. Prenses Daşkova vaftiz anası, Potyemkin de vaftiz babası olmuş."¹⁰³

Yukarıdakileri kilisede dile getiren Fyodor, kendisine böyle bir hikaye olmadığını söyleyen birine kendisinin de aslında bu hikayeye inanmadığını fakat oradakilerin gözüne şirin görünmek adına böyle bir maskaralığa giriştiğini söylemektedir. Bulunduğu her ortamda tüm değer alanlarıyla ilgili maskaralık yapmaya çalışan Fyodor, bu nedenle genel itibarıyla birçok kişinin nefret ettiği, en azından sevmediği bir adamdır.

¹⁰³ a. g. e., s. 45-46.

B. Sıradan İnsan

Dostoyevski'nin romanlarında birçok sıradan insan örneğine rastlandığı gibi sıradan insanların birbirinden farklı birçok tipine de rastlanmaktadır. Bu farklı sıradan insan tipleri Dostoyevski'nin genellikle ilk romanlarında karşımıza yoksul, gariban ama namuslu kalabilen ve hiçbir koşulda ahlaki düşüş yaşamayan ve Dostoyevski tarafından Sonya gibi yüceltilen ve örnek gösterilen insanlardır.

Dostoyevski, bu insan tipini en belirgin biçimde İnsancıklar adlı ilk romanında ortaya koymakla birlikte hemen hemen sonraki tüm romanlarında da bu insan tipine yer vermiştir. Onun sıradan insanı genellikle kibirden uzak, güzelliğin ve ahlakın taşıyıcısı olan insandır. Kendini diğer insanlardan üstün görmeyen sıradan insan, açlığın ve yoksulluğun en boğucu koşulları içinde bile hayata ve insanlara olan inancını yitirmeyen, ahlaki yapısında en ufak bir sarsılma olmayan, suçun ve zulmün her türüsüne karşı derin bir nefret duyan ve soylu olmayan insandır. Bu insan tipi onun romanlarında bazen alt dereceden önemsiz bir memur, bazen bir hayat kadını, bazen de bir Rus köylüsüdür. Mesleği ne olursa olsun onun sıradan insanları soylu olmayan, yoksulluk içinde kıvranan, pis, kokuşmuş ya da ufak, tavanı basık evlerde yaşayan, başkaları tarafından hor görülen ve acılar içinde kıvranan insanlardır.

İnsancıklar'da 1840'ların Petersburg'undaki yokluğu, yoksulluğu gerçekçi, doğalcı bir şekilde ortaya koyan Dostoyevski, günlük hayatta sıkça karşılaşılan, göz ardı edilen veya aşağılanan yoksul insanların acımasız gerçekliğini sempati ile gözler önüne sermeye çalışmıştır. Dostoyevski'nin sıradan insanı bu şekilde ortaya koyma seçimi, Aleksandır Puşkin ve Nikolay Gogol gibi Rus yazarlar tarafından etkilenmesinin yanı sıra Charles Dickens, George Sand ve Honore De Balzac gibi Batı Avrupalı yazarları okumasından

da kaynaklanmaktadır.¹⁰⁴ Dostoyevski'nin romanlarındaki sıradan insanlarla ortaya koymaya çalıştığı; dönemin Rus halkının boyun eğme anlayışının ve politik ses eksikliğinin bir eleştirisi olmakla birlikte maddiyatçı bir dünyada ezilmiş, mutsuz bireylerin saygınlık mücadelesidir.

Dostoyevski, sıradan insanların hayatlarını anlattığı *İnsancıklar*'ı yirmi dört yaşında kaleme almıştır.¹⁰⁵ İlk toplumsal Rus romanı olarak görülen *İnsancıklar*, Petersburg'da yaşayan ve birbirinin uzaktan akrabası olan iki kişi arasındaki mektuplaşmalar üzerine kuruludur. Romanın kahramanlarından Makar Alekseyeviç, bir devlet dairesinde çalışan yaşlanmakta olan yoksul bir katiptir. Varvara Alekseyevna ise on dört yaşında babasını daha sonra da annesini kaybetmiş yetim ve öksüz bir kız olup Makar Alekseyeviç'in uzaktan akrabasıdır. Romanda kahramanların 1846 yılının Nisan ayında başlayan mektuplaşmaları aynı yılın Eylül ayına kadar sürer. Bakımsız, pis ve çok gürültülü bir pansiyonda kalan, üstüne başına yeni kıyafetler alamayacak kadar yoksul durumda olan Makar Devuşkin, uzaktan akrabası öksüz ve yetim Varvara'yı korumasına alarak, kendi ihtiyaçlarından feragat edip zaman zaman ona maddi yardımda bulunmaktadır. Birbirleriyle çok yakın oturan Makar Devuşkin ve Varvara, etrafın dedikodusundan kaçınmak için kederlerini ve sevinçlerini mektuplaşarak paylaşma yolunu tercih etmişlerdir. Romanda her iki kahramanda içinde bulundukları yoksulluktan, çaresizlikten yakınmakla birlikte kanaatkardır ve hiçbir zaman umutlarını kaybetmemektedirler.

“Anacığım benim, öyle titiz bir insan değilimdir ben, kanaatkarımdır, şimdikinden güzel de hiçbir zaman yaşamadım. Bu ihtiyarlık günlerimde fazlasını ne diye isteyeyim? Karnım tok, üstümde başımda var, ayaklarım da çıplak değil. Daha ne istiyorum! Kont

¹⁰⁴İ. Murat ÇAKMAKÇI, “Dostoyevski'nin *İnsancıklar* Romanında Sıradan İnsan Figürü”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi** The Journal of International Social Research Volume 1/5 Fall 2008, s. 129-130.

¹⁰⁵ Orhan Pamuk, “İlk Romanın Karşılığı” **İnsancıklar**'ın önsözünden, çev. Ergin Altay, 11. Baskı, İstanbul, İletişim yay. 2008.

soyundan gelmedim ki daha çoğunda olsun gözüm! Babam soylu değildi, geliri de benimkinden azdı.”¹⁰⁶

Yaşlanmakta olan bir devlet memuru olarak başkahraman Makar Devuşkin, Dostoyevski'nin zamanında şehrin nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan o büyük ölçüde kişiliksiz-kimliksiz, birbirinin birebir kopyası olan, kopyalama memur kalabalığından biridir. Toplum içerisinde saygınlık kazanmak için çay içmek gerektiğini¹⁰⁷ söyleyen Makar Devuşkin, çoğunlukla çay içmek için para bulamamakta ve düğmeleri kopmuş her yeri yamalı paltosu, yırtık çizmeleriyle işe gelip gitmekte ve bu yoksulluğu yüzünden hem utanmakta hem de çevresindekiler tarafından aşağılanmaktadır. Kaldığı pansiyonun merdivenlerinin kırık, duvarlarının dokunduğunda elinin yapışacağı kadar yağlı, pis, camlarının kırık olduğunu, serçelerin bile bu evde yaşayamayıp öldüğünü¹⁰⁸ söyleyen Makar Devuşkin yine de evini sevdiğini ve durumundan memnun olduğunu ifade etmektedir. Sadece kahramanların değil kahramanların etrafındaki insanların da yoksulluklarına zaman zaman yer veren roman, bu gibi sıradan insanların toplum tarafından ne şekilde hor görüldüğü, dışlandığı ve ne tür acılar içinde kıvrandığı gerçeğini ortaya koymaktadır. İnsanın paltoyu da çizmeyi de başkaları için giydiğini söyleyen kahraman Devuşkin, gururunu korumak için bunlara ihtiyacı olduğunu, delik çizmeyle gururunun bir paralık olduğunu ve içinde bulunduğu yoksulluğun ruhunu mahvettiğini¹⁰⁹ roman boyunca vurgular. Kendinden daha beter durumda olan insanların var olduğunu söyleyen Makar Devuşkin kaldığı pansiyondaki diğer odalardan birinde kalan, karısı ve üç çocuğunu geçindirmek için mücadele veren memur Gorşkov'u şöyle tasvir etmektedir:

“Öyle ufak tefek bi adam ki! Üstü başı kir pas içinde, giysisi yırtık pırtık, insanın yüreği parçalanıyor. Benden bile acıklı görünüşü! Çok zavallı, hastalıklı bir adam (bazen karşılaşıyoruz koridorda). Hastalıktan mı neden, bilmiyorum, dizleri, elleri titriyor hep, başı sallanıyor. Ürkek bir hali var, herkesten korkuyor, duvarın dibinden

¹⁰⁶ Dostoyevski, *İnsancıklar*, s. 20.

¹⁰⁷ a. g. e., s. 15.

¹⁰⁸ a. g. e., s. 24.

¹⁰⁹ a. g. e., s. 104-108.

*dibinden yürüyor. Ara sıra ben de sıkılırım, ama bu benden de kötü.*¹¹⁰

Bu kadar kötü şartlar altında yaşayan ve ailesini geçindirmeye çalışan Gorşkov'un oğlu yeterince beslenememesi ve tıbbi yardım için gerekli paranın bulunamaması yüzünden kızıl hastalığından ölür ve ailesi yasa boğulur. Romanda yoksul insanların bazen yaşamaya bile haklarının olmadığı gerçeğini bize sunmaya çalışan Dostoyevski, bir yandan da başkahraman Makar Devuşkin'in ağzından bir kişinin yükünden kurtuldukları için az da olsa seviniyorlardır belki der.¹¹¹ Onu böyle söylemeye iten yoksulluktur. Roman boyunca köylerden şehirlere göç ettikçe bütün Rusya'da ve dünyada insanları etkileyen yoksulluğun Petersburg'daki insanlar üzerinde etkileri sergilenmektedir. Kahramanlardan Varvara, sürekli daha önce yaşadığı yeri özlediğini belirtmekte ve düşsel bir biçimde mükemmel olan kırım güzelliğini yabancılarla ve yoksullukla dolu kocaman bir şehir olan St. Petersburg'un yalnızlığı ve sefaleti ile karşılaştırmaktadır. Devuşkin de, Naberejnaya Caddesi'nde insanları gözlemleyerek mektuplarında anlattığı gibi, şehrin umutsuzca kötü olan şartlarına karşı bir tiksinti duymaktadır.¹¹² Kahramanlarının dilinden döneminin toplumu hakkında değerlendirmeler ve karakter tahlilleri yapan Dostoyevski'nin eserde en dikkate değer vurgusu; 'İnsancıklar' diye nitelediği yoksulların toplum tarafından aşağılandığı vurgusudur.

*"Lokantaya girerken, şu cebi delik memur bugün ne yiyecek acaba? Ben Soté-Papillote yiyeceğim, o yağsız bulgur pilavıyla karnını doyurmaya çalışacak diye mırıldanan efendilerin çok olduğunu biliyorum çünkü. Peki ama karnımı yağsız bulgur pilavıyla doyuracaksam ona ne? Böyle insanlar vardır Varvaracığım. Bu düşünce haz verir onlara. Utanmaz alaycıdır bunlar, gözleri her yerde üzerimizdedir."*¹¹³

¹¹⁰ a. g. e., s. 26.

¹¹¹ a. g. e., s. 66.

¹¹² İ. Murat ÇAKMAKÇI, a. g. m., s. 132.

¹¹³ Dostoyevski, *İnsancıklar*, s. 97.

Romanda kahramanların bize aktardığı şehrin şartları o kadar kötüdür ki, bu şartlar insanların sağlığının bozulmasından sorumlu tutulmaktadır. Ancak bu yoksulluğun yanında, lüks dükkanları ve bolluk içindeki öğünleri ile bu sefaletlerin arasından kayıp giden varlıklı azınlıktan da Devuşkin'in gözlemlerinde ince bir eleştiriyle bahsedilmektedir. Varlıklı ve soylu olan birinin sosyal statüsüne verilen abartılı önem Varvara ve Devuşkin gibi yoksul insanlara roman boyunca sürekli biçimde işkence çektirmektedir.¹¹⁴ Yoksullukları yüzünden başkaları tarafından hakaret gören ve hor görülen Devuşkin için yoksulluk, küçük düşürücü ve utanç vericidir.¹¹⁵ Bir tür aşağılık hissi ile eziyet çeken Devuşkin, kendini kaldığı pansiyondaki biriyle kıyaslayıp, onun yanında bir hiç olduğunu, zavallı olduğunu, basit, sönük bir adam olduğunu söylemektedir.¹¹⁶ Çevresinde yapılan çeşitli tartışmalara katılmak istediği halde ne kadar düşünürse düşünsün aklına bir şey gelmediğini, bu yüzden de kendi gibi insanlara böyle durumlarda susmak düştüğünü belirtmektedir.¹¹⁷ Tüm bunlara rağmen yine de kendine olan saygısını kazanmaya çalışan kahraman, yaptığı işi önemsemekle birlikte, aldığı para az olmasına rağmen dürüstçe kazandığı için kendisiyle gurur duymaktadır. Toplumda kendi gibi insanların da olması gerektiğini vurgulayan Devuşkin, bu düşüncelerini şu sözlerle dile getirmektedir:

“Hem herkes iyi yazsaydı, temize kim çekecekti yazılanları? Bu soruya yanıt vermenizi isterdim anacığım. Topluma benim de gerekli bir insan olduğumu biliyorum artık.”¹¹⁸

Roman boyunca Dostoyevski, Rusya'nın ve Rus edebiyatının zavallı memurunu, saygınlığı hak eden, kendine ait düşünce ve özellikleri olan bilinç sahibi bir özne olarak tasvir eder. Çünkü bu romandaki insanlar yoksulluğun zor şartları içinde yaşamaya çalışan, önemsiz alt dereceden memur, hayatı boyunca hiç kitap okumamış, eğitim almamış olsalar da çeşitli duygulanımları

¹¹⁴ İ. Murat ÇAKMAKÇI, a. g. m., s. 132.

¹¹⁵ Dostoyevski, **İnsancıklar**, s. 92.

¹¹⁶ a. g. e., s. 68.

¹¹⁷ a. g. e., s. 69.

¹¹⁸ a. g. e., s. 63.

olan, fedakarlık nedir bilen, yardımlaşmayı seven, hayata ve insanlara sevgiyle yaklaşan insanlardır. Onların ahlak anlayışları olduğu gibi aynı zamanda Tanrı'ya inançları da tamdır. Kadere de inandıkları için her şeyi Tanrı'nın insanoğlu için düzenlediğini ve kendi paylarına da yoksulluk düştüğünü¹¹⁹ düşünmekte ve bu yüzden isyan etmemektedirler.

Romanda kahramanın kendisi ve temsil ettiği sosyal sınıf adına giriştiği bu saygınlık mücadelesi, aslında bireyin saygınlığı için olan daha büyük Avrupalı tarzı bir mücadeleyi yansıtmaktadır. Dostoyevski romanda bireyin kutsallığının Sanayileşme ve Kapitalizm tarafından tehdit edilmeye başladığı bir dönemde, doğalcı ekolün acımasız gerçeği olduğu gibi tasvir edişi ile Avrupa'da yayılmakta olan ezilmiş bireye dönük romantik ve demokratik sempati duygusunu birleştirmiştir.¹²⁰ Yaşadığı dönemde, toplumun alt kesimindeki insanlara diğerleri tarafından bir 'insan' değil 'insancık' olarak bakılmasını eleştiren Dostoyevski, tamamen sıradan insanların hayatlarını anlattığı bu romanda, zengin olmakla insan olmanın doğru orantılı olmadığını, 'insancık' değil onların da bir insan olduğunu, toplumda hak ettiklerini saygıyı görmeleri gerektiğini, ne kadar duygulu, vefakar ve fedakar olduklarını bize göstermeye çalışmıştır.

Sıradan insan örneğine en iyi kaynak olması gerekçesiyle detaylı bir şekilde incelediğimiz İnsancıklar'dan sonra diğer romanlarında da rastladığımız sıradan insanları vermeye çalışacağız. Örneğin en önemli eserlerinden biri olan Suç ve Ceza'daki Sonya karakteri Dostoyevski'nin sıradan insanına verilebilecek en güzel örneklerden bir tanesidir. Sonya yoksul ailesini geçindirmek için üvey annesi tarafından hayat kadınlığı yapmaya zorlanan fakat buna rağmen ahlaklı kalmayı becerebilen, Tanrı'ya ve İsa'ya güveni tam, iman sahibi bir insandır. Merhametli Sonya, bir yandan kazandığı parayla ailesini geçindirirken, diğer yandan aslında yaptığı işten çok utanmaktadır. Kendini diğer insanlardan aşağıda gören Sonya, insanların

¹¹⁹ a. g. e., s. 85.

¹²⁰ İ. Murat ÇAKMAKÇI, a. g. m., s. 134.

sevgisini hak etmediğini, onursuz ve çok günahkar biri olduğunu söyler.¹²¹ Alkolik bir babası, kendini döven ve kendilerine bakması için Sonya'nın hayat kadını olması gerektiğini söyleyen bir üvey annesi olmasına rağmen, Sonya o kadar iyi kalpli bir kızıdır ki, üvey annesinin kötü biri olduğunu söyleyenlere onu şu şekilde savunmaktadır:

“-Onu mu? Sevmez olur muyum hiç?... Onu bir tanımış olsaydınız! Bir çocuk gibidir o... Kafası çok karışıktır... Acıdan. Oysa öyle akıllıydı ki... Öyle yüce gönüllü, öyle iyi yürekli bir kadındır ki...”

İçinde bulunduğu durumdan kimseyi sorumlu tutmayan, hiçbir zaman isyan etmeyen Sonya öylesine iyi kalpli ve merhametlidir ki, romanın başkahramanı Raskolnikov işlediği cinayetten sonra kendisinden, ailesinden, her şeyden uzaklaşmış olmasına rağmen bir tek Sonya'ya yakınlaşmış ve suçunu ona itiraf etmiştir. Romanın sonunda da onun sayesinde adalete teslim olmuş, vicdan azabından kurtulmuş ve arınmış bir insan olarak adeta yeniden doğmuştur.

İnsancıklar romanında olduğu gibi Suç ve Ceza'da da Sonya ve ailesi yoksulluk içinde yaşayan, gururlu, onurlu, fedakar, ahlak sahibi, dindar insanlardır. Kardeşlerinin de kendisi gibi olmamaları için kendini feda eden Sonya, yine de onların ihtiyaçlarını karşılayamamaktır.¹²² Kendisi de kötü şartlarda yaşadığı halde bu durumdan hiçbir zaman şikayet etmemekte kaderine boyun eğmektedir, onun tek derdi üvey annesini ve kardeşlerini sefaletten ve kötü yola düşmekten kurtarmaktır. Romanın başkahramanı Raskolnikov, Sonya'nın yaşadığı evi şöyle anlatmaktadır:

“Sonya'nın tıpkı bir ambara benzeyen odası çarpık bir eşkenar dörtgen biçimindeydi ve bu durum odaya çirkin bir görünüş veriyordu... İsten rengini yitirmiş, yıpranmış, sarıya çalan duvar kağıtları, köşelerde iyiden iyiye kararmıştı. Besbelli kışın dumanlı ve nemli oluyordu

¹²¹ Dostoyevski, **Suç ve Ceza**, s. 402.

¹²² **a. g. e.**, s. 397.

*burası. Gözle görülür bir yoksulluk egemendi odaya. Karyolanın perdesi bile yoktu.*¹²³

Dostoyevski'nin ilk romanı olan İnsancıklar'dan son romanı Karamazov Kardeşler'e kadar kimi özellikleri bakımından değişmeden kalan bu sıradan insan tipleri, aidiyet duygusu parçalanıp gururu yaralanmış, öznellikleri silinip varlıkları birer fazlalık haline gelmiş, edimleri kötürümleştirilip yaratıcıkları hadım edilmiş karakterlerdir. Toplumsal yaşama uyumda sorun yaşayan bu bireyler, kendi dünyalarının dışındaki insanlarca - özellikle Tanrı'dan uzak insan- hor görülmüş, aşağılanmış, hırpalanmış, kimi zamansa varlıkları dahi fark edilmemiştir. Gördükleri kötü muameleler yüzünden gururları incinen bu insanlar bir yandan başkaları tarafından fark edilme isteği içinde olmalarına rağmen diğer yandan ise aşağılanmanın verdiği derin sızıyı bastırmak için ötekilerin dünyasından uzaklaşıp kaçıp sığınacağı bir yer aramaktadır. Kendini bir kağıt faresi olarak tanımlayan¹²⁴ Makar Devuşkin'de olduğu gibi gururu bir paralık edilmiş sıradan insanların kendi köşelerine çekilmeleri ilk romanda karşımıza çıktığı gibi sonrakilerde de devam etmektedir. Ezilenler'de de Nataşa, incinmiş, hakarete uğramış ve çektiği acılardan sonra kendi köşesine çekilip zamanla buraya alışmıştır.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz sıradan insanlar Dostoyevski'nin ilk romanlarında yer verdiği sıradan ama gururlu, ahlaklı ve dindar, yoksul ama bu durumda olmasından kimseyi sorumlu tutmayan, kadere boyun eğen insanlardır. Bir de Dostoyevski'nin Budala'nın son bölümünde geniş yer verdiği sıradan insan tipleri vardır. Dostoyevski bu insanlara sıradan insan dediği gibi, rastgele insan, alelade insan, çoğunluk, yığın da demektedir. Bu insan tipleri ise Devuşkin'den, Sonya'dan, Varvara'dan çok daha farklıdır ama bu tipler de romanlarında sıradan insan olarak adlandırılmaktadır.

“...Tipik ya da karakteristik özelliklerini bir çırpıda sayamayacağımız, ya da bunları bütünüyle kapsayacak nitelemelerde

¹²³ a. g. e., s. 393.

¹²⁴ Dostoyevski, *İnsancıklar*, s. 63.

*bulunamayacağımız, ya da çok zor bulunabileceğimiz insanlar vardır; 'sıradan insanlar' ya da 'çoğunluk' denilir bunlara. Ve gerçekten de her topluluğun büyük çoğunluğunu bunlar oluşturur.*¹²⁵

Dostoyevski'nin her zaman her yerde rastlanabilecek sıradan insanlar dediği bu tipler ona göre gündelik hayatın vazgeçilmez bir halkasıdır. Romanlarında onlara sıkça yer vermesinin nedenini Budala'da bize; onların es geçilemeyeceğini, onları atlamakla gerçeklikten vazgeçmiş ve gerçekliğe uygunluğu çiğnemiş olmakla açıklar. Bu tipler ona göre sürekli olarak sıradanlıkları içinde yaşayan, alışılmışın, sıradan olanın, rutinin dışına çıkabilmek için gösterdikleri olağanüstü çabaya karşın, bir türlü bunu başaramayan insanlardır. Özgün, bağımsız olma konusunda ufak bir yetenekten, olanaktan yoksun olmaları nedeniyle bu insanların olağan yaşam çemberinin dışına çıkabilme yolunda giriştikleri tüm çabalar sonuçsuz kalmaktadır.

Budala'daki Varvara Ardalyovna Ptitsina, eşi bay Ptitsin ve kardeşi Gavrila Ardalyonoviç'in sıradan, alelade insanlar gurubunda olduğunu belirten Dostoyevski, hiçbir yeteneği, hiçbir tuhaflığı, kendine özgü hiçbir düşüncesi olmamanın ve kesinlikle 'herkes gibi' olmanın ne kadar çekilmez bir durum olduğunu söylemektedir. Bu tür insanların dünyada sanıldığından çok olduğunu hatta kendi döneminin edebiyat dünyasında, bilim dünyasında ve propagandacılar arasında da ne çok sıradan insan olduğunu savunmaktadır.¹²⁶

*"...Varsıl ama Rotchild gibi değil, iyi bir adı var, ama önemli hiçbir şey o adla anılmaz; hoş bir dış görünüşü var, ama pek anlamlı değil; iyi bir eğitimi var, ama bu eğitimin nerede, ne uğruna kullanılacağı belli değil; akıl var – kendine ait düşünceleri yok; kalp var – gönül yüceliği yok vb. vb..."*¹²⁷

¹²⁵ Dostoyevski, **Budala**, s. 533.

¹²⁶ a. g. e., s. 535-536.

¹²⁷ a. g. e., s. 535.

Budala'da Dostoyevski sıradan insanları 'dar kafalılar' ve 'kafası daha çok çalışanlar' olarak iki gruba ayırmaktadır. Ona göre dar kafalı insanlar kafası daha çok çalışanlara göre her zaman çok daha mutludurlar. Bunun nedeni ise, dar kafalı sıradan bir insanın kendine ve yeteneklerine olan güveninden, kendinin özgün, sıra dışı bir insan olduğundan hiçbir zaman en ufak bir kuşku duymamasından ileri gelir. Eline geçen bir kitabın sadece bir sayfasını okumasına rağmen, orada okuduğu bir düşünceyi kendi kafasından doğmuş düşünceler olarak gören bu insanın durumu Dostoyevski'ye göre 'saflıktaki küstahlık'tır. Saflıktaki küstahlık; ahmağın kendine sonsuz güveni ve kendine, yeteneklerine ilişkin en ufak bir kuşkuya kapılmaması durumunun en iyi örneğinin Gogol'ün Nevskiy Prospekt adlı öyküsündeki, kendisinin bütün dehaların üstünde bir deha olduğundan en ufak bir kuşku duymayan kahramanı Pirigov¹²⁸ olduğunu belirtir.

Dar kafalı insanların kendine ve yeteneklerine sonsuz bir güveni varken, kafası daha çok çalışan yani akıllı sıradan insanlarda durum farklıdır. Onlar kendilerini bir an özgün biri ya da bir dahi olarak görseler bile yüreklerinde zaman zaman umutsuzluğa neden olacak bir kurtçuğun kalmasına da engel olamamaktadırlar. Diğer yandan ise Dostoyevski'ye göre bu tip insanların bazılarının gerçekliğe boyun eğmesi durumunda, tüm benliğinin kibir denen zehirle zehirlenmesi kaçınılmazdır. Özgün olma hevesi uğruna türlü çılgınlıklara girişen akıllı sıradanlar, bazen dürüst bir insan olduğu halde, özgün olma adına aşağılık bir işe kalkıştığı gibi bazen de aşağılık bir insan olduğu halde gerçek bir iyilikseverden çok daha fazla iyiliğe kalkışıp dürüst bir insan olabilirler. Dostoyevski'ye göre bu tip insanlar ömürleri boyunca rahat olamazlar çünkü hep bir hesap peşindedirler.¹²⁹

Gavrila Ardalyonoviç, sürekli kendini yeteneksiz, yetersiz bulmakla beraber özgün, bağımsız, kendi kendine yeten bir insan olduğuna inanmak için de sarf ettiği çabalar yüzünden yüreğinde derin yaralar açmış bir

¹²⁸ a. g. e., s. 535.

¹²⁹ a. g. e., s. 536-537.

insandır. Yoksulluktan ve ailesinin düşkünlüğünden nefret eden, utanan, kendi ailesine bile yukarıdan bakan, aşırı sinirli, kıskanç ve taşkın istekleri olan biridir. Bu istekleri doğrultusunda kendindeki tutkuyu, özgünlüğü gösterebilmek adına zaman zaman delilikler yapma hazırlıkları yapan Gavril, iş delilik yapmaya geldiğinde akıllıca davranan ve bu özelliği yüzünden kahrolan bir adamdır.¹³⁰ Yoksulluktan nefret ettiği için zengin Nastasya Filippovna ile evlenip kendi geleceğini garanti altına alma planları yapan Gavril, Nastasya'nın gerçeği görüp paraları yüzüne fırlatması üzerine bu durumu gurur meselesi haline getirip paraları Prens Mişkin'e vermiş, bu hareketiyle sürekli böbürlendiği gibi, parayı geri verdiği için binlerce kez de pişman olmuştur.

Gavril'a'nın kız kardeşi Varvara da güçlü arzuları olan, özgünlük düşleri gören fakat kendisinde özgünlük adına hiçbir şey olmadığını fark ederek mantıklı bir evlilik yapıp kendini yoksulluktan kurtardığı gibi ailesini de yanına alan bir kadındır. Para ve evlilik konusunda kardeşi Gavril gibi düşünen Varvara, Gavril'a'nın General Yepançin'in kızı Aglaya ile evlenmesi için birtakım hesaplar peşindedir. Sık sık Yepançinlere giderek Aglaya ile Gavril'a'yı birbirlerine yakınlaştırma amacıyla çeşitli taktiklere başvuran Varvara tüm uğraşlarına rağmen başarılı olamamıştır.¹³¹

Yukarıdaki tüm açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Dostoyevski'nin ilk dönem romanlarındaki sıradan insan örnekleriyle Budala'da yer verdiği sıradan insan örnekleri birbirinden tamamen farklıdır. Örneğin İnsancıklar'da, Ezilenler'de ve Suç ve Ceza'da yer verdiği sıradan insanlar yoksul olmakla beraber ahlaklı insanlardır. Kibirden uzak bu insanlar etrafındakiler tarafından aşağılandıkları, hor görüldükleri halde, o insanlara karşı nefret duymayan, güçlü hırsları olmayan bu yüzden de hiçbir taktik ve oyuna başvurmeyen, samimi insanlardır. Bu tip insanlar etrafındaki insanlar hakkında kötü düşüncelere sahip olmadıkları gibi onların arkalarından da hiçbir oyuna

¹³⁰ a. g. e., s. 537.

¹³¹ a. g. e., s. 539-540.

kalkışmazlar. Paraları olmadığı halde paraya kesinlikle tapmazlar. Para onlar için sadece bir araçtır ve açlıktan ölmek için gerekenden fazlasını asla istemezler. Her zaman içlerindeki umudu canlı tutan bu insanlar etrafındaki insanlara da –Sonya’nın Raskalnikov’a olduğu gibi- umut kaynağı olurlar. Oysa Dostoyevski’nin Budala’da anlattığı dar kafalı ve akıllı sıradan insanlar ise kibirli, kendini herkesten akıllı sanan, taşkın istekleri olan, hesaplar peşinde koşan, istediğini elde etmek amacıyla çeşitli taktiklere kalkışan, paraya yoksul insanlardan çok daha fazla değer veren insanlardır. Yoksulluklarından utanan bu insanlar genellikle hayatlarını garanti altına almak için zengin kişilerle evlilik planları yapan, hep hesap peşinde koştukları için de huzursuz olan insanlardır.

Dostoyevski, yeraltına çekilmiş ya da çekilmek zorunda bırakılmış sıradan insanların ilk örneklerine İnsancıklar, Ezilenler ve Beyaz Geceler’de yer verdikten sonra yeraltı problemini önemli eserlerinden biri olan Yeraltından Notlar’da gözler önüne sermiştir. Yeraltından Notlar’ın kahramanı ‘yeraltı adamı’ bizim sıradan insanla üstün insan olmaya çalışan insan tipi arasında yer vermemiz gerektiğini düşündüğümüz insan tipidir. Başka bir ifadeyle o, bu iki insan tipi arasında bir insanlık aşamasıdır.

Dostoyevski’nin ilk romanlarındaki sıradan insanların tekil ruhsal dünyası yeraltı adamında çok sesli bir hal alır. Yeraltı adamının benliği ikiye bölünmüştür artık. Uzun zamandır dışlanan ve bastırılan ses sanki kapatıldığı yerden dışarı çıkmış ve benliğinde bir çatışma meydana getirmeye başlamıştır. İçinde yaşadığı toplum tarafından incinen bu adam, asabi, korkak ve duygularının esareti altındadır. Sürekli karmakarışık düşünceler içerisinde olduğundan hep kararsızlık yaşamaktadır. Onu bu hale getiren toplumsal-ahlaki değerlere bir isyana kalkışan bu adam, onları değiştiremeyeceğini bildiği halde değerler dünyasına girmeye çabalar fakat yeteri kadar güçlü olamadığı için değerlere hiçbir etkide bulunamaz çünkü korkaktır.

“...Korkak köle ruhlu olmam ihtimali belki dairemizde benden başka kimsenin aklından geçmiyordu; bu bakımdan kendimi onlardan kat kat üstün görüyordum. Ama bu düşüncelerim sadece bir ihtimal değildi; gerçekten korkaktım, köle ruhluydum.”¹³²

Bilardo salonunda karşılaştığı bir subayın, kendisine bir insan değil de cansız bir varlıkmiş gibi davranmasına çok içerleyen¹³³ yer altı adamı sosyal bakımdan subayla eşit olduğunu herkese ilan etmek için senelerce planlar kurar. O kadar cesaretsizdir ki, birçok kez yolda karşılaştığı bu subaya yol vermemek için çabalamasına rağmen her seferinde yol veren o olur.

İncinmişliklerinden, gurur yarasından duyduğu öfkeyle gerçek yaşama ve değerlere saldırmaya çalışan yeraltı adamı korkaklığı yüzünden bir etkide bulunamadığını fark edince dışarı akıtamadığı kinini kendi içine salmaya başlar. Durmadan kendini aşağılayıp horlar ve hakir görür.

“Bu ne amansız işkence, ne korkunç azaptı!.. Herkesten daha zeki, daha kültürlü ve asil olan ben, başkaları karşısında ezilip büzülerek, onlardan hakaret göre göre murdar, zararlı bir sinek haline gelmişim. Bunu düşündükçe bitiyor, kahroluyordum.”¹³⁴

C. Üstün İnsan Olmaya Çalışan İnsan

Üstün insan olmaya çalışan insan; Yeraltından Notlar'ın kahramanı yeraltı adamının yeraltından çıkıp eyleme geçmiş halidir. Yeraltı adamı her ne kadar kendisiyle ve çevresiyle uyuşmayan ve toplumsal eşitsizliklere karşı nefret duyan biriye de bir o kadar da çekingen ve düşünceleri eyleme geçiremeyen bir bireydir. Oysa üstün insan olmaya çalışan insan; bir hiç olarak kalmak, her şeye sürekli katlanmak, ses çıkarmadan boyun eğmek istemeyen, toplumsal eşitsizliklere karşı derin bir nefret duyan ve bu eşitsizlikleri kendi çözümleriyle ortadan kaldırmak için eyleme geçen biridir.

¹³² Dostoyevski, **Yeraltından Notlar**, çev. Derya Sungur, Habertürk Dünya Klasikleri, s. 43.

¹³³ a. g. e., s. 47.

¹³⁴ a. g. e., s. 49.

Suç ve Ceza'nın başkahramanı Rodion Raskalnikov, dürüst, düşünen, kendisiyle ve çevresiyle uyuşmayan, toplumsal eşitsizliklere karşı nefret duyan, aydın bir gençtir.¹³⁵ Eski bir Petersburg evinin bir dolabı andırarak kadar küçük olan çatı katında oturmaktadır. Hukuk öğrencisi olan Raskalnikov, ezici bir yoksulluk içinde olduğu için öğrenimine ara veren, ev sahibine biriken borçları yüzünden evine sessizce girip çıkmaya başlayan, ailesi de yoksul olduğu için onlardan da pek fazla maddi destek alamayan biridir.¹³⁶ Tüm bu olumsuzluklara rağmen bunların hiçbirine aldırmayan Raskalnikov, normalde korkak ve çekingen biri olmamasına rağmen son zamanlarda tedirgin ve aşırı gergin biri olmuştur. Kendi içine kapanmış, herkesten kopmuş bu genç, her türlü topluluktan kaçtığı gibi kendisiyle ilgilenmeye çalışan her yabancıya karşı bir tiksinti duymaktadır.¹³⁷

“...Bu, çevresindeki her şeye, karşılaştığı herkese karşı duyduğu sonsuz bir tiksinnemeydi; kinle dolu, bitmez tükenmez, neredeyse fiziksel bir tiksinneme... yolda rastladığı herkes tiksinti veriyordu ona; herkesin yüzü, yürüyüşü, hareketleri tiksiniç geliyordu. Birisi kendisiyle konuşmaya kalksa, herhalde doğruca yüzüne tükürür ya da belki de ısırdı...”¹³⁸

İçerisinde bulunduğu yoksulluk sebebiyle Alyona İvanovna adlı bir tefeci kadına yüzüğünü rehin bırakıp biraz borç para aldıktan sonra evine dönerken bir meyhaneye uğrayan Raskalnikov, orada genç bir subay ile bir öğrencinin sohbetine kulak misafiri olmuş ve konunun tefeci kadın olması dikkatini çektiği için onları merakla dinlemiştir. Subaya tefeci kadının ne kadar kötü, ahlaksız, yoksulların kanını emen bir bit olduğundan ve topluma zarar veren bir yaratık olduğundan bahseden öğrenci sözlerine şöyle devam etmektedir:

“...Bir yanda anlamsız, aptal, kötü, hiç değerinde hastalıklı, kimseye beş paralık yararı olmayan, tam tersine zararlı, niçin

¹³⁵ Dostoyevski, **Suç ve Ceza**, s. X.

¹³⁶ **a. g. e.**, s. 1.

¹³⁷ **a. g. e.**, s. 13.

¹³⁸ **a. g. e.**, s. 134.

yaşadığını kendisi de bilmeyen, yarın nasılsa kendiliğinden ölecek bir kocakarı var. ... Öte yanda da destek göremediklerinden yok olup giden, binlerce genç, diri güç var. Kocakarının manastıra bağışladığı parayla binlerce güzel girişimin temelleri atılabilir. Yüzlerce, binlerce insanın yaşamı düze çıkarılır; onlarca aile yoksulluktan, ahlaksal çöküşten, yok oluştan, cinsel hastalıklar hastanelerine düşmekten kurtarılabilir... Bütün bu işlerin hepsi kocakarının parasıyla yapılabilir. Kendisini öldürüp parasını alacaksın, sonra da bu parayı tüm insanlığın yararına, hayırlı işlere harcayacaksın.”¹³⁹

Raskalnikov üzerinde büyük etki yaratan bu sözler, yalnızca kendisinin değil çevresindeki yoksul insanların yaşamlarını gözlemlemesine ve bu düzen içinde yazgılarının kaçınılmaz olarak yoksulluk, hastalık ve erken ölüm olduğu gerçeğine götürmüştür onu. İçinde yaşadığı toplumsal eşitsizlikler üzerine yoğun düşünsel arayışlara giren Raskalnikov, tarih boyunca her tür eşitsizliğe, zulme, haksızlığa boyun eğen insan yığınlarının yanı sıra Muhammed, Napolyon gibi olağanüstü insanların da olduğunu düşünmeye başlamıştır. Bu olağanüstü insanlar dönemlerindeki her tür toplumsal kuramı çiğneyerek toplumun gidişini değiştirmişler ve bu yüzden bir suçlu olarak görülmüşlerdir. Onların kahramanlıkları ve insanlığın kurtarıcıları olduğu gerçeği ise kendilerinden sonraki kuşaklar tarafından algılanmıştır. Raskalnikov'a göre. Geçmiş çağlarda ve kendi döneminde ezilen, sıradan insan yığınlarının haksızlıklara boyun eğmesine öfkelenen ve bundan acı duyan Raskalnikov, kendisinin bu olağanüstü, üstün insanlardan mı, yoksa öteki sıradan, zayıf insanlardan mı olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Sıradan insanların dokunulmaz kabul ettiği temel ahlak kurallarını çiğneme hakkına sahip olduğunu göstermek adına bir sinama olarak gördüğü cinayeti tasarlar. Artık onun teorisine göre sıradan insanların benimsediği ahlak kuralları üstün insanlar için geçerli değildir.

Alyona İvanovna'nın evine rehin karşılığı borç para alma bahanesiyle tekrar giden Raskalnikov, onu baltayla öldürdükten sonra paralarını da almış fakat hiç beklemediği bir olayla karşılaşmıştır. Tefeci kadının üvey kardeşi iyi

¹³⁹ a. g. e., s. 80.

kalpli Lizaveta'nın eve gelmesiyle onu da öldürmek zorunda kalan Raskalnikov, bu iki cinayetten sonra herkesten uzaklaşıp odasına kapanmasına rağmen gerçekten bir türlü kaçamamış hatta adım adım ona yaklaşmıştır.¹⁴⁰

Toplumsal eşitsizliği ortadan kaldırmak, insanlık dışı düzene başkaldırmak adına işlediği cinayetin de insanlık dışı olduğunu, hiçbir ilerleme ve gelişime olanak sağlamadığı gibi aksine ahlaki çöküşe ve kişilik yıkılmasına sebep olduğunu yavaş yavaş idrak eden Raskalnikov, sonunda kendisinin üstün insanlardan biri olmadığı sonucuna varır. Çünkü o, bu bireyci düşüncesiyle işlediği cinayetle, halkı ezen, bütün öteki alçakların düşünce arkadaşı olduğunu anlamıştır. İşlediği cinayetten önce her şeyi en ince ayrıntısına kadar hesapladığını sanan Raskalnikov, cinayetten ahlaken yalnızca kendi kendisine karşı sorumlu olduğunu, başkalarının yargılarının hiç önemli olmadığını düşünerek büyük bir yanılsa sürüklenmiştir. Çünkü Dostoyevski'nin de romanda ortaya koyduğu üzere insan tek başına bile olsa hiçbir zaman yapayalnız değildir. İnsan hiç kimseyle görüşmese, konuşmasa bile bir toplum içinde yaşar, en önemlisi toplumu kendi içinde taşır ve kendini çevresiyle sınıksız ilişkiler içinde tutan bir bağla bağlıdır. Dostoyevski'nin romanlarında işte bu bağın kopması kişiliğin hem maddi hem de manevi anlamda parçalanması anlamına gelir ki bu da bir tür intihardır.

Raskalnikov'un cinayetten sonra herkesten, ailesinden bile uzaklaşıp mezarı andıran odasına kapanarak bitmek bilmez sara nöbetleri geçirerek acılar içinde kıvrınması, vicdanından bir türlü kurtulamaması bu yüzdendir. Üstün insan olabilmek için tefeci bir kadını öldürüp toplumsal eşitsizliği ortadan kaldıracağını sanan Raskalnikov'un, aslında intihar ettiğinin farkına vardığını Sonya'ya söylediği şu sözlerle anlamaktayız: *"Ben o gün kocakarıyı değil kendimi öldürdüm! Kendimi sonsuzcasına mahvettim!"*¹⁴¹

¹⁴⁰ a. g. e., s. 97.

¹⁴¹ a. g. e., s. 524.

Kendi kendini mahvettiğini anlayan Raskalnikov, sevdiği kadın Sonya'nın öğüdüne uyarak en sonunda işlediği cinayetin haklılığını ortaya koyma çabalarından vazgeçmiş ve adalete teslim olmuştur. Düşünceler ve sanrılarla bocalayan Raskalnikov, işlediği cinayetten sonra insanlığını ve masumiyetini yitirmiştir. Düştüğü çıkmazdan Sonya sayesinde kurtulmuş fakat Sibirya'ya sürgüne giderken bile henüz pişman olmamış, ruhu tam anlamıyla temizlenmemiştir.¹⁴² Daha sonra ise tüm varlığıyla gerçeği kavrayarak, gerçek güzelliğin ve ahlakın taşıyıcılarının, yoksulluğun, sefaletin en boğucu koşullarında bile hayata ve insanlara olan inancını yitirmeyen insanlar olduğunu anlamıştır. Kendilerini diğer insanlardan üstün görmeyen, ne olursa olsun ahlaki yapılarında en ufak bir sarsılma olmayan, suçun ve zulmün her türlüüne karşı derin bir nefret duyan Sonya gibi sıradan insanlar gerçek güzelliğin ve ahlakın taşıyıcılarıdır artık ona göre.¹⁴³ Böylece kesin bir ahlaki dönüş yapmış ve arınmış bir insan olarak yeni bir hayata başlamaya karar vermiştir. Yaptığı yanlışın altında ezilip yok olmayan Raskalnikov, bir ahlaki düşüşten sonra ciddi bir ahlaki yükseliş yaşamış ve yaşadığı her şeye rağmen romanın sonunda insan olarak kalmak için kendinde kendini yeniden yaratacak iç güçler bulabilmiştir. Raskalnikov'da başlayan değişimi romanın, *'Ama burada yeni bir öykü başlıyor: Bir insanın yavaş yavaş yenilenmesinin, yeni bir hayat bulmasının, bir dünyadan başka bir dünyaya geçmesinin, hiç bilmediği yepyeni bir gerçekle tanışmasının öyküsü...*¹⁴⁴ sözlerinden anlamaktayız.

Karamazov Kardeşler'in en büyüğü Dmitri Fyodoroviç ise, üç yaşındayken annesinin ölümünün ardından babası tarafından evin uşağı Grigori'nin himayesine verilmiş, daha sonra da annesinin akrabaları tarafından bakımı üstlenilmiş biridir. Delikanlılığı ve gençlik yılları derbeder geçen Dmitri, babası Fyodor Pavloviç'i ilk olarak delikanlılık çağına girdikten

¹⁴² A. Ömer Türkeş, "Mistik ve Gerçekçi", **Notos**, s. 67.

¹⁴³ Dostoyevski, **Suç ve Ceza**, s. xiii.

¹⁴⁴ **a. g. e.**, s. 687.

sonra para işlerini konuşmak için yanına gittiğinde görmüş ve tanımıştır.¹⁴⁵ Günahtan bir türlü kaçamayan, etrafındakilere değil de daha çok kendine zarar veren Dmitri, deli dolu ama saf bir kişiliktir. O da kardeşi İvan gibi babasını tanıdıktan sonra ondan nefret etmiş ve neredeyse herkesin yanında onu öldürmek istediğini dile getirmiştir. Baba Karamazov ve Dmitri, daha önce de bahsi geçen Gruşenka adlı kadın için birbirlerine rakip olduktan sonra araları daha da açılmış hatta Dmitri bir gün babasının evine gelerek kardeşlerinin yanında ona sözle ve yumrukla saldırmış ve birçok tehdit savurmuştur. İğrenç fakat etkili bir şehvet ve sefahat düşkünü baba Fyodor Karamazov'un esrarengiz bir biçimde öldürülüşünden sonra da bütün gözler Dmitri'ye çevrilmiş ve bu cinayeti onun işlediğinden neredeyse küçük kardeşi Alyoşa dışında hiç kimse en ufak bir kuşku duymamıştır. Ancak babasının öldürülmesinde suçlu Dmitri değil, ihtiyar adamın gayri meşru oğlu olan evin aşçısı Smerdyakov'dur.¹⁴⁶

"...Son olarak tekrarlıyorum, öldüren ben değilim. Serseriydim, ama iyi şeyleri severdim. Her an iyi olmaya çabaladım, gene de bir yaban hayvanı gibi yaşadım. Bay Savcıya teşekkürler, hakkımda bilmediğim birçok şey söyledi. Ancak babamı benim vurduğum doğru değil, bunda yanılıyor Savcı! Avukatım var olsun, dinlerken ağladım; ama babamı öldürdüğüm doğru değil, böyle tahminlere lüzum yoktu. Doktorlara inanmayın, aklım başımda, yalnız ruhum ezgin. Bağışlayıp bırakırsanız, dua ederim sizler için. İyi olmaya söz veriyorum. Tanrı huzurunda söz veriyorum. Mahkum ederseniz, kılıcımı başımın üstünde kırar, parçalarını öperim. Ama bağışlayın, Tanrımdan yoksun bırakmayın beni, kendimi bilirim çünkü, isyan edeceğim! Mahvoldum, baylar... bağışlayın!"¹⁴⁷

Yukarıdaki savunmasını yapmakla beraber cinayeti işlemediğini bildiği halde, kendi kendine kalarak hem kendi hem de insanoğlu üzerine uzun uzun düşünme fırsatı bulan Dmitri, sonuçta babasının cinayetinden suçlu olmasa bile bir çok şeyden ötürü suçlu ve günahkar olduğu gerçeğini görme fırsatı bulmuştur. Sorgulama sırasında da kendisini suçsuz gösterebilecek her türlü

¹⁴⁵ Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, s. 7.

¹⁴⁶ E. Carr, **a. g. e.**, s. 272.

¹⁴⁷ Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, s. 977.

delili reddederek, tüm diğer suçları yüzünden bütün yürekliliğiyle cezayı gönüllü olarak kabul etmiştir. Kendindeki değişimi Alyoşa'ya şöyle anlatmaktadır:

“...Kardeşim, ben şu son iki ayda içimde yepyeni bir insan doğduğunu hissettim. Varlığımda hapisti, bu patırtı kopmasa meydana çıkacağı da yoktu. Korkuyorum! Ama maden ocaklarında yirmi yıl kazma sallamaktan değil, vız gelir bu bana... Ben içimde dirilen insanın şimdiden sonra beni bırakmasından korkuyorum.”¹⁴⁸

Babasını öldürmese de kendisini adi, günahkar biri olarak gördüğü için son derece suçlu hisseden ve acı çeken Dmitri, cahil ama şair ruhlu birisidir. Gururlu bir insan olmakla beraber kendine özgü bir şeref anlayışı da vardır ve şerefının çiğnenmesi ise kendisi için ölümden daha ağır bir şeydir. Romanın sonlarına doğru içinde yaşadığı topluma ait değilmiş gibi davranmaya başlayan Dmitri'nin konuşmaları çevresindekiler tarafından anlaşılamamaktadır. Artık o, çıkarlarına hiç aldırış etmemekte ve çektiği acıları hak ettiğine inanmaktadır. Acı çekmeyi günahın affedilmesi için gerekli gördüğünü belirten Dmitri, kendi günahları için değilse bile başkalarının günahları için acı çekmeyi bütün kalbiyle istemekte ve bu yolun kendi kurtuluşu için tek gerekli yol olduğunu düşünmektedir.

“... Çünkü hepimiz birbirimize karşı suçluyuz. Çünkü küçük ve büyük çocuklar var; hepsi bebedir, hepsine karşı suçluyuz, hepsi için gideceğim! Nasıl olsa birisinin hepsi adına gitmesi gerekiyor ya. Babamı öldürmedim, ama gitmeliyim. Kabullendim! Burada aklıma geldi bunlar... bu köhne dört duvar arasında.”¹⁴⁹

Edebiyatın en büyük trajik kahramanlarından kabul edilen Dmitri'nin¹⁵⁰ bu sözleri ondaki büyük ahlaki değişimin temelinde yatan düşünceleri kapsamaktadır. Hayatı boyunca serserilik yapmış, eline geçen her parayı içki alemlerinde saçıp savurmuş, nişanlısı varken başka bir kadına aşık olarak

¹⁴⁸ a. g. e., s. 772.

¹⁴⁹ a. g. e., s. 772.

¹⁵⁰ E. Carr, a. g. e., s.283.

nişanlısının parasıyla sevdiği kadınla kaçma planları kurmuş, meyhanede karşılaştığı suçsuz bir adamı yerlerde sürükleyerek gururunu bir paralık eden Dmitri, babasının cinayetiyle suçlandıktan sonra Tanrı'ya inancı sayesinde huzura kavuşmuş ve bambaşka bir insan olmuştur.

“... Tanrı var ve olacak, zira insanlara sevinç bağışlayan Tanrıdır, bu ona özgü bir ayrıcalıktır. İnsanoğluna ibadet yolunda eriyip gitmeyi nasibeyle Yarabbim! Orada, yeraltında Tanrısız ne yaparım ben?”¹⁵¹

Hem Raskalnikov hem de Dmitri örneğinde görüldüğü gibi Dostoyevski'nin romanlarında üstün insan olmaya çalışan insanlar, bir günah işledikten sonra kendi kendilerine kalıp derin acılar çekerek içsel bir güçle çok ciddi bir ahlaki yükseliş yaşayarak kurtuluşa eren insanlardır. Dostoyevski, her iki romanında da kahramanlarına bir çıkış yolu, bir umut ışığı göstererek, onları yeni kişilikleriyle yeni bir hayatın tam başlangıcında bırakmıştır. Fakat onlar kadar başarılı olamayan ya da başka bir ifadeyle kurtuluşa eremeyen insan tipleri de mevcuttur Dostoyevski'nin romanlarında. Bu insan tipleri üstün insan olmaya çalışan insan sayılamayacağı gibi bu yolda yitip gitmiş tipler olarak kabul edilebilirler. Bu yitip gitmiş tiplerin en belirgin özellikleri, nihilist olmalarıdır. Kurtuluşa erememelerinin de en büyük nedeni budur. Çünkü onlar değer yargılarını bir hiç olarak görüp, Tanrı'nın varlığına inanmadıkları gibi, kişiliklerinin değişmesini sağlayacak ve onları kurtuluşa götürecek ne ahlaki ne de vicdani bir norma sahip değillerdir. Dostoyevski, romanlarında yer verdiği ve genel olarak eleştirdiği nihilistlerin, değerleri yok saymakla beraber sonunda kendilerinin de bir hiç olacağını, kurtuluşa eremeyeceğini bize Karamazov Kardeşler'de hem İvan hem de Smerdyakov karakterlerinde gösterir. Hem nihilistleri hem de ateistleri hemen hemen her romanında eleştiren Dostoyevski, Budala'da ateistlerin gerçekten Tanrı'ya inanmadıklarına inanmadığını ifade eder.

¹⁵¹ Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, s. 772.

Tanrıtanımazlarla kaç kez karşılaştıysam ve kaç kez onların kitaplarını okuduysam, konuşmalarında ya da yazılarında savundukları düşünce görünüşte bu olmasına karşın, özde sanki bu değildi.”¹⁵²

Fyodor Karamazov'un ikinci eşinden olan oğlu İvan, Tanrı'nın varlığına inanmayan, Tanrı olmadığı için de erdeme inanmanın boş ve gereksiz olduğunu ve ortada tamamen bir hiçlikten başka hiçbir şey olmadığını savunan biridir.¹⁵³ Kilisenin kutsallığına, dokunulmazlığına, ölümsüzlüğüne dair birçok eleştiri getiren İvan, aslında kilisenin o dönemde bulunduğu konumunu yitirmesini, devletin içinde yok olup gitmesini savunmakta ve kiliseyi insanları puta tapar hale getirmekle suçlamaktadır. İvan'a göre Tanrı'ya insanlar kendileri icat ettiği¹⁵⁴ için kilise ve din adamları insanları kandırmaktadır. Oysa İvan, Tanrı'nın varolmadığı bir dünyada ruhun ölümsüzlüğü gibi düşüncelerin de ortadan kalktığını, erdeme inanmanın gereksizliğini ve bunların sonucu olarak da herkes için her şeyin mubah olduğu düşüncesini savunmaktadır. Babasından nefret eden İvan aslında onun ölmesini istemekte fakat bunu belki de kendi yapamayacağı için bir başkasının – belki de ağabeyi Dmitri'nin- yapması için olaylara engel olmak yerine, uzaklara gitmeyi ve müdahale etmemeyi tercih etmektedir. İvan'ın her şey mubahtır düşüncesini duyan Smerdyekav, onun bu düşüncesinden hareketle baba Karamazov'u gözünü kırpmadan öldürmüştür. Smerdyakov da İvan gibi, kimseye değer vermeyen, mevcut değer yargılarını bir hiç olarak gören, bir tek İvan'ı kendine örnek alan ve onun düşüncelerini çok merak ettiği için her fırsatta onunla sohbet etmeye çalışan biridir. Baba Karamazov'un gayri meşru oğlu olan Smerdyakov, hiçbir zaman evin oğluymuş gibi muamele görmemiş, evin uşaklarıyla beraber yaşamış ve hep bir uşak muamelesi görmüştür. Zaten baba Karamazov'un diğer üç çocuğu üstünde de hiçbir emeği olmadığından daha önce de bahsetmiştik. Evde aşçı olarak çalışan Smerdyakov, İvan'ın konuşmalarından babasını öldürmesini

¹⁵² Dostoyevski, **Budala**, s. 271.

¹⁵³ Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, s. 172-825.

¹⁵⁴ **a. g. e.**, s. 173.

istediği sonucuna vararak¹⁵⁵ İvan evden ayrılınca baba Karamazov'u öldürmüş ve cinayeti Dmitri'nin üzerine yıkmıştır. Sara hastası olduğu ve cinayet günü nöbet geçiriyormuş gibi yaparak herkes uyuduğunda cinayeti işlediği için Dmitri hariç kimse ondan şüphelenmemiştir.

İşlediği cinayetten en ufak bir pişmanlık ya da vicdan azabı duymayan Smerdyakov, Dmitri'nin masum olduğu halde mahkum edilmesine dahi ses çıkarmamış ve sadece gerçeği kendisine idol olarak gördüğü İvan'a söylemiştir. İvan'ın Smerdyakov'un kendisine asıl katil olduğunu ve babasının ölmesini istediği için onun her şey mubahtır anlayışından yola çıkarak cinayeti işlediğini itiraf etmesi¹⁵⁶ İvan'ın gerçeği anlamasına yol açmıştır. Uzun bir süre duyduklarına inanmakta zorlanan ve kendisinin katil olup olmadığını sorgulayan İvan, romanın en önemli bölümlerinden olan kabusunda gördüğü şeytanla konuşmasından¹⁵⁷ sonra gerçek katilin kendisi olduğuna karar verir ve çok hastalanır. Sağlığı düzelmemesine bozulan İvan'ın Raskalnikov ya da Dmitri gibi bir kurtuluşa ermemesinin nedeni, hayata ve insanlara inancı olmamasından, Tanrı'yı, ahlakı ve değerleri yok saymasından, her şeyin bir hiç olduğuna inanmasından ve en önemlisi tutunup aydınlığa çıkacak bir dalı, peşinden gideceği bir umut ışığı olmamasından ileri gelir. İşte bu durum yukarıda da sözünü ettiğimiz; Dostoyevski'nin romanlarında kişiliğin maddi ve manevi parçalanması anlamına gelir ki bu bir tür intihardır. İvan'ın yolundan gitmeye çalışan Smerdyakov'un sonu da İvan gibi kesin bir ruhsal yıkımla biter, İvan çıldırır, Smerdyakov ise kendini asar. Arkasında ne bir not bırakan ne de mahkemeye gidip gerçek suçlunun Dmitri değil de kendisi olduğunu itiraf etmeye gerek duyan Smerdyakov, İvan'a gerçeği itiraf ettikten sonra kendini asmıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁵ a. g. e., s. 802-803.

¹⁵⁶ a. g. e., s. 816.

¹⁵⁷ a. g. e., s. 829.

¹⁵⁸ a. g. e., s. 851.

İnsanı deneylerden geçirerek varoluşunu sorgulatma ve mutlak sonsuz güç olan Tanrı karşısında özgür olup olmadığını ortaya koyma Dostoyevski romanlarında sıkça görülmektedir. Suç ve Ceza'da Napolyon olmaya çalışan Raskalnikov'la başlayan bu deneyim Cinler'deki Kirillov'da 'insan Tanrı' olma düşüncesiyle irdelenmiştir. Tanrı'nın ömrü boyunca kendisine acı çektirdiğini¹⁵⁹ ifade ederek, varoluşunu ispatlamak için Tanrı'yı ortadan kaldırmaya teşebbüs etmiştir. Acı ve korkuyu yenen kişinin Tanrı olacağını düşünen Kirillov, böylece yeni bir devrin başlayacağını, artık öteki Tanrı'nın olmayacağını¹⁶⁰ zira artık 'insan Tanrı'nın olacağını belirtmektedir. Büyük bir acı içerisinde kıvranan Kirillov, Tanrı varsa insanın onun buyruğundan çıkamayacağını dolayısıyla özgür olamayacağını, Tanrı yoksa her şeyin insan iradesine bağlı olacağını, bu yüzden de Tanrı'yı öldürmek zorunda olduğunu düşünmektedir. Ona göre bunun için insanın kendisini öldürmesi zorunludur. Kendisini öldürebilen yani intihar eden kişi, yaşamakla ölmek arasında bir fark olmadığını keşfettiğinden özgürlüğüne kavuşacaktır. Kişinin yaşamla ölmek arasında bir fark olmadığı gerçeğini görmesine iki önyargı engel olmaktadır: acı ve öteki dünya. Hayat acılarla doludur. İnsan korku içerisinde ve son derece mutsuzdur. Kirillov'a göre insanın büyük bir taşın her an üzerine düşebileceği korkusuyla çektiği acı, intihar etmesine engel olan önyargısıdır. Oysa tonlarca ağırlığı olan taş üzerine düştüğü an insan acıyı hissetmeyecek, öteki dünya ve ceza da olmayacağı için insan intihar etmekten korkmayacaktır. Böylece korkusunu yenen ve özgürleşmiş olan insan Tanrı olacaktır.¹⁶¹

İnsanın özgür olduğunu intihar ederek ispatlamasının gerekliliğine inanan Kirillov, intihar ederek diğer insanların da acıdan kurtulmasına ön ayak olacağını düşünmektedir. İnsanın bugünkü durumuyla eski Tanrı'sı olmadan yaşayamayacağını, hakikati yaşayacak olan insanoğlunun aynı zamanda bedeninin de değişeceğini yani antropolojik olarak insanın

¹⁵⁹ Dostoyevski, **Cinler**, s. 180-181.

¹⁶⁰ **a. g. e.**, s. 120.

¹⁶¹ **a. g. e.**, s. 118-121.

Tanrı'laşacağını savunmaktadır.¹⁶² Kendi felsefi düşüncesi içinde intihar etmeye karar veren Kirillov için, yok edilecek son düşman ölümdür; üstün insan için, yenilecek son düşman ölüm korkusudur. Eğer ölüm korkusunu yenerse kendinin tam hakimi olacak ve iradesi en yükseğe varacaktır. Böylece de Hristiyanlıktaki 'Tanrı insan'ın antitezi olan 'insan Tanrı' olacaktır. Raskalnikov'un ahlaki kuramının mantıki sonucu olan Kirillov'un intiharı, Dostoyevski'nin üstün insan sorununu dini temele geçirmesidir. Çünkü Kirillov, Raskalnikov gibi sadece ahlaka değil aynı zamanda Tanrı'ya da başkaldırmaktadır, intihar ederek Tanrısal özü yakalayabileceğine inanmaktadır.¹⁶³ On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ateizm, nihilizm ve sosyalizm gibi ideolojilerle birlikte Batı düşüncesinin Rusya ve Rus insanı üzerindeki etkilerini ele alıp eleştirdiği Cinler'deki Kirillov'un intiharı boş ve anlamsızdır tıpkı Raskalnikov'un felsefesi gibi.

D. Mükemmel İnsan

İnsanı, insanın yaşam serüveninin en ayrıntılı derinliklerini incelemeyi, *"insan içindeki insanı"*¹⁶⁴ belirginleştirmeyi hedefleyen Dostoyevski'nin romanlarında hangi karakterden yana olduğunu bilebilmenin imkanı olmamasına rağmen tüm romanları arasında sadece Budala ve Karamazov Kardeşler'de rastladığımız birbirinin benzeri iki kahraman ön plana çıkmaktadır.

Dostoyevski'nin mükemmel insanının en önemli özelliği insanlara olan sonsuz sevgisidir. Kendi değerinin farkında olmayan, etrafındaki tüm insanlara sadece, insan olduğu için değer veren, sinsilik, ikiyüzlülük, çıkarcılık nedir bilmeyen, dünya nimetlerinden ve hırslarından tamamen kopmuş, son derece dürüst bir insandır. Budala'da Prens Mışkin'e

¹⁶² a. g. e., s. 603-606.

¹⁶³ E. Carr, a. g. e., s. 219.

¹⁶⁴ A. Ö. Türkeş, a. g. m., **Notos**, s. 68.

Karamazov Kardeşler’de Alyoşa’ya yüklenen bu özellikler birçok Dostoyevski okuyucusu ve yazarı tarafından Hz. İsa’nın özellikleri olarak yorumlanmaktadır.¹⁶⁵

‘Niyetim bütünüyle güzel bir insanı anlatmaktır’ diyerek Budala’yı kaleme alan¹⁶⁶ Dostoyevski’nin, başkahraman Prens Mışkin’i sara hastası, saf, duygusal bir gençtir. Sara hastalığıyla uzun yıllar mücadele etmiş olup tedavi için İsviçre’ye gönderilmiş olan Prens Mışkin, tedavi masraflarının daha fazla karşılanamayacak oluşu ve aldığı bir mektup üzerine Petersburg’a yıllar sonra geri dönmüştür. Dış görünüşünün hırpaniliği ve budalaca tavırları yüzünden herkes tarafından garip bulunan Prens Mışkin, doğru dürüst konuşmadığı gibi toplumsal kurallara da çok vakıf olamadığından bulunduğu çevreye uyum sağlamada zorluk çekmektedir. Yirmi altı yaşında olmasına rağmen bir çocuk gibi görünen ve davranan¹⁶⁷ Prens, küçük yaşta öksüz kalmış, sağlığı için kır havası gerektiğinden uzun yıllar İsviçre’de bir köyde yaşamıştır.¹⁶⁸ Dostoyevski’nin romanlarında sık sık rastlanan yeraltı trajedisi, Budala’da da Prens Mışkin’in İsviçre’de insanlardan uzak sadece çocuklar arasında geçirdiği tedavi sürecidir. Prens, yeraltına çekilmekten yorgun düşmüş ve en sonunda insanlar arasına girme kararı alarak, şölene daha önceki tüm incinmişliklerine rağmen geri dönmüştür.

İsviçre’deyken yetişkinlerle birlikte olmayı hiç sevmediğini ve gerçek dostlarının her zaman çocuklar olduğunu¹⁶⁹ ifade eden Prens, Petersburg’a dönerken kendisi için yeni bir hayatın başladığının farkında olduğunu, insanlar arasında olmanın kendisi için çok zor olacağını belirtmektedir. Tedavi süresince sık sık gelen sara nöbetlerinin kendisini bir budalaya çevirdiğini, gerçekten o dönem bir budala olduğunu kabul eden Prens, artık

¹⁶⁵ E. Carr, **a. g. e.**, s. 198-202.

¹⁶⁶ **a. g. e.**, s. 192.

¹⁶⁷ Dostoyevski, **Budala**, s. 55.

¹⁶⁸ **a. g. e.**, s. 56.

¹⁶⁹ **a. g. e.**, s. 110-111.

akıllı olduğunu ve insanların bunu fark etmeyerek hala kendisini bir budala gibi gördüğünü söylemektedir.¹⁷⁰

Bir çocuktan bile daha saf olan Prens, insanları çok seven, kim olursa olsun kalbini kırmaktan korkan, kimse hakkında kötü düşünmeyen zaman zaman kuşkuya düşen ama bir kez bir şeye inandıktan sonra ondan bir daha asla kuşkuya kapılmayan biridir.¹⁷¹

“Kimseye kırıcı bir şey yapmadım mı yani? Ah bunu düşünmenin bile beni nasıl mutlu ettiğini anlatamam size!”¹⁷²

Hız. İsa gibi düşünlerin ve günahkarların dostu olan Prens, rezil Lebedev’le ya da sarhoş, namussuz İvolgin’le birlikte olduğu zaman General Yepançin’le birlikte olduğundan daha rahattır. Aynı zamanda onu kirlenmiş Nastasya Filippovna’da çok, lekesiz Aglaya’ya bağlayacak hiçbir toplumsal ya da ahlaki titizliğe sahip değildir.¹⁷³

“...Hatta Mişkin’in fiziki betimlenişi bile, Ortodoks ikonlarındaki İsa’dan esinlenilmiş gibi görünmektedir: Ortadan biraz uzun, iyice sarışın, gür saçlı, çökük avurtlu ve ufak, sivri, nerede ise bütünüyle beyaz sakallı.”¹⁷⁴

En budalaca davranışlar sergilediği anlarda bile dünyanın en akıllı insanı gibi davranmaya başlayan Prens’in çevresindekiler onu biraz tanıdıktan sonra ne kadar akıllı olduğunu fark etmeye başlarlar. İyi niyet konusunda o kadar incedir ki ona en çok kızan, ondan en çok nefret eden kişiler bile en sonunda hayran olurlar. Prens hakkında tamamen asılsız şeylerle dolu bir makale hazırlayıp gazetede yayınlatan Keller bile bir süre sonra Prens hakkındaki düşüncelerini değiştirir:

¹⁷⁰ a. g. e., s. 57-112.

¹⁷¹ a. g. e., s. 598.

¹⁷² a. g. e., s. 630.

¹⁷³ E. Carr, a. g. e., s. 202.

¹⁷⁴ a. g. e., s. 198.

“...Ama şimdi kendi gözleriyle görüyordu ki, bizim toplumumuzdan en az on daha asil düşünmüş, asil bir karar vermişti Prens! Çünkü onun aradığı zenginlik, ışıltı, şan, şeref değil, yalnızca gerçektir! Yükseklerdeki insanların gönül akışlarının ne yana olduğu malum, Prens ise aldığı eğitim öğretim açısından yükseklerdeki insanlardan olamayacak kadar yüksek biriydi...”¹⁷⁵

Peygambervari bir kişiliğe sahip olan, bir insandan beklenemeyecek davranışlar sergileyen, her kötülüğe iyilikle cevap veren, herkese ‘bir insan böyle olamaz dedirten’, kusursuz saflığıyla günahsız bir çocuğu anımsatan masumiyet imgesidir. Herkesin kendisinden istifade etmeye çalıştığının farkında olmayan, sinsilik nedir bilmeyen, dünya nimetlerinden ve hırslarından tamamen kopmuş Prens, insanları, onların yanlışlarının kefaretlerini yüklenmeyi kabul edecek kadar sevmektedir.

Dostoyevski’nin sara hastası bir genç adamın merkezine yerleştirdiği bir dünyada dürüst, çıkarsız, bir insan olarak yaşamanın zorluklarına değindiği ve ikiyüzlü, çıkarıcı, paraya, şehvete tapan insanlarla dolu dünyada dürüst olmanın budalalık olduğunu vurguladığı bu roman aynı zamanda en büyük aşk romanlarından da biridir. Romanda Prens’e General Yepançin’in küçük kızı Aglaya ile zengin bir tüccarın terk edilmiş metresi Nastasya Filippovna aşık olurlar. Aslında Aglaya’yı seven Prens, Nastasya’ya da acımaya dayalı bir sevgi beslediğinden, bu çok güzel, çekici fakat toplum tarafından ahlaksız olarak görülen kadının aşağılık kompleksiyle kendini mahvetmesini önlemek adına onunla evlenmeye karar verir. Petersburg’a gelir gelmez Nastasya’nın bir resmini gören Prens, ondaki gururu ve çektiği acıları hemen anlamıştır.¹⁷⁶

Kendisinin bir hiç olduğunu ve Nastasya’nın acı çekmiş, korkunç bir cehennemden tertemiz çıkmış bir insan olarak kendisini onurlandıracağını ifade eden Prens, evlenmeye engel bir hastalığı olmasına¹⁷⁷ rağmen

¹⁷⁵ Dostoyevski, **Budala**, s. 671.

¹⁷⁶ a. g. e., s. 66.

¹⁷⁷ a. g. e., s. 67.

Nastasya'nın mahvolmasını önlemek amacıyla ona evlenme teklif eder. Bir sokak kadını olduğu için¹⁷⁸ Prens'e uygun olmadığını ve evlenirlerse onun da hayatını mahvedeceğini düşünen¹⁷⁹ Nastasya, "*Hayatımda ilk defa bir insan gördüm*"¹⁸⁰ diyerek Prens'in evlenme teklifini reddetmiştir. Daha sonra evlenme teklifini kabul ettiğinde ise nikah günü kendisini tutkuyla seven Rogojin'e kaçan Nastasya, romanın sonunda bu adam tarafından öldürülmüştür.¹⁸¹ Prens, tüm olabileceklerinden görmüş olduğu için hiç şaşırmamış, cinayeti soğukkanlılığıyla karşılamış ve Rogojin'le beraber sabaha kadar Nastasya'nın cesedinin başında beklemiştir. Romanın sonunda da hastalanıp tedavi için tekrar İsviçre'ye gönderilmiştir.¹⁸² Roman boyunca başat kişi olan ve kesinlikle bulunduğu dünyaya ait değilmiş izlenimi bırakan Prens Mışkin, acı çekme ve boyun eğişin ahlaki üstünlüğünün kişiselleştirilmesidir.¹⁸³ Dostoyevski'nin romanlarında sık sık karşılaştığımız, fiziksel olarak güçsüz olmanın ruhsal olarak güçlenmeyi ve yücelmeyi getirmesi durumu Prens Mışkin'de de karşımıza çıkmaktadır. Mışkin fiziksel olarak çok zayıftır, sara hastasıdır fakat gerçeğe en çok yaklaştığı anlar sara nöbeti geçirdiği zamanlardır. Uyanırken gelen nöbetlerin hemen öncesinde onca ruhsal karmaşanın ve acının içinde, zihninde müthiş bir aydınlanma olduğunu belirten Prens, içindeki yaşama duygusunun ve kendini algılayışının kat kat arttığını ifade eder. Tam o zanda akli ve yüreğinin ışığa boğulduğunu, bütün tedirginliklerinin ortadan kalkıp, tüm varlığının dinginlik, uyum ve sevinçle dolduğunu söylemektedir.¹⁸⁴

Dostoyevski'nin Prens Mışkin'i yarınını hiç düşünmeyen, hesaplar peşinde olmayan, paraya değer vermeyen, hatta küçük gören, vermenin almaktan daha iyi olduğunu bilen biri olmasına rağmen etrafında hiç kimse bu özelliklere sahip değildir ve herkes son derece mutsuzdur. Yazarın insanları

¹⁷⁸ a. g. e., s. 219.

¹⁷⁹ a. g. e., s. 218.

¹⁸⁰ a. g. e., s. 224.

¹⁸¹ E. Carr, a. g. e., s. 207.

¹⁸² E. Carr, a. g. e., s. 196.

¹⁸³ E. Carr, a. g. e., s. 202.

¹⁸⁴ Dostoyevski, **Budala**, s. 224.

içinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtarmak için ortaya koyduğu çözüm Prens Mışkin tarafından dile getirilir: “Dünyayı güzellik kurtaracak!”¹⁸⁵

Karamazov Kardeşler’in başkahramanı Alyoşa da Prens Mışkin gibi bir iman insanı ve Hz. İsa figürüdür. Alyoşa içe kapanık, az konuşan, eğitimini yarım bırakmış yirmi yaşında bir gençtir. İçe kapanık oluşunun kesinlikle insanları sevmemesiyle ya da çekingen oluşuyla bir alakası olmayan¹⁸⁶ Alyoşa, aksine insanları çok seven ve bütün ömrü boyunca insanlara tam bir inançla bağlanan biridir. O, Prens Mışkin’in daha sağlıklı bir kopyası gibidir.¹⁸⁷ Prens Mışkin ile Alyoşa arasındaki en önemli fark; Mışkin ne kadar yaşadığı dünyaya ait değilse ve bu yüzden bir budala gibi algılanmaktaysa Alyoşa tersine, tamamen bu dünyaya aittir ve hiç kimse tarafından budala, saf biri gibi görülmemektedir.

Alyoşa gençliğinden ömrünün sonuna kadar insanları ezmemeye, onları suçlu görmemeye çalışmış biridir. İlk gençlik yıllarında kendisine egemen olmuş, zamanla her davranışı hoş karşılayıp, ayıplamamaya başlamış ve gitgide hiçbir şeyi yadırgamaz, şaşırmaz, ürkmez hale gelmiştir. Yirmi yaşına geldiğinde babasının bir ahlaksızlık yuvası olan evine düşen Alyoşa, karşılaştığı rezaletlere dayanamamasına rağmen, kimseyi küçümsemeden, ayıplamadan sessizce çıkıp gitmiştir.¹⁸⁸ Ruhunun aydınlığa manastırda kavuşacağına inanan Alyoşa, yaradılıştan namuslu, gerçeğe susamış bir gençtir. “Ölmezlik için yaşamak istiyorum, bu yolda yürüyecek, hiçbir uzlaşmaya yanaşmayacağım”¹⁸⁹ diye karar veren Alyoşa, bütün gücüyle gerçeğe kavuşmak, az zamanda kahramanca işler yapmak ve bu yolda hayatına varıncaya kadar her şeyden vazgeçmek istemektedir. Rahip olmak için manastıra gitmeye karar veren Alyoşa’ya babası Fyodor Karamazov:

¹⁸⁵ a. g. e., s. 604.

¹⁸⁶ Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, s. 16.

¹⁸⁷ Georg Lukacs, a. g. m., **Dostoyevski**, s. 224.

¹⁸⁸ Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, s. 17.

¹⁸⁹ a. g. e., s. 26.

“...burada sarhoş bir ihtiyarla kızlar arasında oturmaktansa rahiplerle kalman daha uygun. Gerçi melek gibi olduğun için sana hiçbir kötülük bulaşmaz, inşallah öbür yanda da temiz kalırsın. Zaten buna güvendiğim için oraya gitmene izin veriyorum. Aklını peynir ekmekle yemedin ya! İçindeki yangın sönünce rahatlar, iyileşir, gene dönersin. Seni bekleyeceğim. Dünyada beni ayıplamayan tek insan olduğunu anlıyorum yavrum, hissediyorum bunu; nasıl hissetmem!”¹⁹⁰ demiştir.

Tıpkı Mışkin gibi meleksi bir tabiata sahip olan Alyoşa'nın, içinde bulunduğu dünyanın kötülük dolu karanlığında bunalmış ruhunun kurtuluşunun manastırda olmasını düşünmesine yol açan ve onu manastır hayatına hayran bırakan kişi manastırın Rahibi Zosima'dır.¹⁹¹ Alyoşa'nın manastırda kalmak istemesine rağmen, Rahip Zosima olacakları daha önceden sezdiği için, dışarıdaki insanlara daha çok faydası dokunacağını düşünüp onun manastırdan ayrılması fakat dışarıda da hep Rahip kalması gerektiğini öğütlemektedir.¹⁹² Rahip Zosima'nın ölmeden önce yaptığı son konuşmasından çok etkilenen Alyoşa, özellikle Rahip Zosima'nın '*insan dünyadaki her türlü gınahtan sorumludur*' prensibince kurtuluşu başkasının günahlarının da acısını çekmekte bulmuştur. Ağabeyi Dmitri ile babası Fyodor arasında kavgalara sebep olan ve aynen Budala'daki Nastasya gibi toplum tarafından ahlaksız bir kadın olarak görülüp dışlanan Gruşenka bile Alyoşa'nın gözünde herkesten yüksek biridir.

“...suçluların en suçlusu olarak konuşuyorum. Bu kadının yanında neyim? Buraya alçaklığımdan, kendimi mahvetmek için geldim. Ama o, beş yıl çektiği acıdan sonra duyduğu içten bir tek söz hatırına her şeyi untabiliyor, gözyaşı döküyor, namusunu lekeleyen adam gelmiş, (çağrısına) onu affederek, sevine sevine gidiyor. Eline bıçak alamayacaktır o, hayır! Senin nasıl olduğunu bilemem, ama ben öyle değilim Mişa. Bana ders oldu bu... Gruşenka ikimizden de yüksek!”¹⁹³

¹⁹⁰ a. g. e., s. 24.

¹⁹¹ a. g. e., 15-16.

¹⁹² a. g. e., s. 372.

¹⁹³ a. g. e., s. 463.

Yukarıdaki sözlerinden de anlaşıldığı üzere, Alyoşa da aynı Prens Mışkin gibi kendi değerinin farkında olmayan biridir. Çok acı çekmesine rağmen, insanlara olan inancını, sevgisini kaybetmeyen insanlara büyük bir sevgi duyan ve onları herkesten yüksekte gören Alyoşa'nın bu tutumu, Prens Mışkin'in Nastasya karşısındaki tutumuyla aynıdır.

Rahip Zosima'nın ölümünün ardından onun öğüdü üzerine manastırdan ayrılmış ve kendini insan ilişkilerine adamıştır. Alyoşa, ağabeyi İvan'ı içinde bulunduğu isyandan, büyük ağabeyi Dmitri'yi çektiği vicdan azabından, Gruşenka'yı hissettiği aşağılık duygusundan, ölmek üzere olan İlyuşa adlı hasta bir çocuğu ve ailesini çektikleri acılardan kurtarmak için elinden geleni yapmış, kimseyi hor görmemiş, herkesin acısını kendi içinde hissetmiş ve onların kurtuluşu için Tanrı'ya hep dua etmiştir. Olağanüstü bir insan olarak gördüğü Rahip Zosima'nın ölümüyle derin bir üzüntü yaşayan Alyoşa, bir anda nedenini bilemediği bir istekle zayıf bir delikanlı olarak toprağa kapanmış, ruhuna yeni biri girmiş gibi sağlam, savaşa hazır bir erkek olarak yerden kalkmıştır.

“Toprağı niçin kucakladığını, neden öpmek istediğini bilmiyordu; gene de yeri gözyaşlarıyla ıslatarak bütün coşkunluğuyla bu toprağı daima, ölene kadar sevmek için ant içiyordu...Herkese her şeyi bağışlamak, af dilemek istiyordu; ama kendisi için değil, hayır, başkaları hesabına, dünyada işlenen büyük suçlar için...Onun, ‘Benim için de başkaları af dileycekler...’ sözlerini yeniden duyar gibi oldu”¹⁹⁴

Küçüklüğünden beri herkes tarafından çok sevilen¹⁹⁵ Alyoşa, herkesin kendi vicdanı gibi gördüğü ve her durumda yanında görmek istediği biridir. Romanın sonunda da toprağa verilen İlyuşa'nın cenaze töreninde çocuklara verdiği öğütlerle bir umut ışığının da habercisi olmuştur. Çünkü dünyanın ve toplumun insanlığı kemiren hastalıklarından insanlığı kurtaracak olan, yeni kuşaklardır.

“Şunu bilin ki, hayatımızda en yüce, en güçlü ve faydalı dayanağımız ana baba evinden kalma hatıralarımızdır. Size sık sık

¹⁹⁴ a. g. e., s. 473.

¹⁹⁵ a. g. e., s. 17.

*terbiyenizden söz açılır; dediğim gibi, güzel, kutsal çocukluğunuzdan kalma bir hatıra terbiyenin en iyisidir. Böyle hatıralardan dağarcığına çokça toplayarak hayat yoluna çıkan insan, bütün ömrüne güvenle bakabilir. Kalbimizde kalan tek bir hatıranın bile bir gün faydasını görebiliriz. Belki zamanla kötüleşir, kötülük etmekten kendimizi alamayız, başkalarının gözyaşlarıyla, Kolya'nın deminki, 'Bütün insanlar için ıstırap çekmek isterdim!' gibi sözleriyle kötü kötü alay etmek isteyebiliriz. Gene de ne kadar kötü olsak, Tanrı bizi bundan korusun... ...Bunları kötü insan olmamız ihtimalini düşünerek söylüyorum. Ama ne diye kötü olalım, değil mi çocuklar? İlk ve her şeyden önce daima iyi kalpli, sonra namuslu olalım, sonra da hiçbir zaman birbirimizi unutmayalım.'*¹⁹⁶

Görüldüğü üzere, Dostoyevski'nin Prens Mışkin'le verdiği 'Dünyayı güzellik kurtaracak' mesajı Alyoşa ile 'Herkes birbirine karşı her bakımdan suçludur. Bu yüzden daima iyi kalpli ve namuslu olmak ve insanları sevmek gerekir' mesajıyla tamamlanmıştır. Yeğeni Sonya'ya yazdığı bir mektupta bütün dünyada mutlak iyi olan tek insanın Hz. İsa olduğunu¹⁹⁷ ifade eden Dostoyevski, iyi bir insan yazmak amacıyla kaleme aldığı Prens Mışkin ve Alyoşa'ya Hz. İsa'nın özelliklerini yüklemiş böylece kendi mükemmel insanını kişileştirmiştir.

¹⁹⁶ a. g. e., s. 1006-1007.

¹⁹⁷ E. Carr, a. g. e., s. 197.

İKİNCİ BÖLÜM

NİETZSCHE'DE İNSAN PROBLEMİ

I. NİETZSCHE'NİN TEMEL KAVRAMLARI

A. Tanrı

İnsandaki Tanrı inancının kaynağını, insanın güçlü ve şaşırtıcı kuvvetleri kendine yüklemekten korkup insanüstü ve yabancı olarak tasarlanmasında ve insanın içindeki kuşkudan doğmasında bulan Nietzsche insanın böylece kendini küçültmüş olduğunu söyler. Ona göre insan, zayıf ve zavallı olan yanı ile çok güçlü ve şaşırtıcı olan yanını iki ayrı alana ayırmış ve zayıf olan yanı insan diye adlandırırken, güçlü olan yanı Tanrı olarak isimlendirmiştir.¹⁹⁸ Tanrı kelimesini insanın ortaya çıkardığını söyleyen Nietzsche, güçlü olana, bilinmeyene verilen bu değer için geri alınması gerektiğini söyler.¹⁹⁹ Nietzsche'ye göre kendine sığınacak bir yer olarak Tanrı'yı bulan sürü insanının umutsuzluğunun ve kudretsizliğinin adıdır Tanrı.²⁰⁰ İnsanın Tanrı'yı kendinin üstüne koymasının sebebini de insanın özünde bulunan baba sevgisi ve babalık onuru olarak görür.²⁰¹

Hristiyanlığın *décadence*'in bir formu olduğunu ve *décadence*'i yaygınlaştığını söyleyen Nietzsche, aslında *décadence*'in Hristiyanlıktan çok daha önce de var olduğunu, fakat Hristiyanlık ortaya çıkınca toplum içindeki tüm kıyıdaki, alttaki nüfusun bu dine toplanıp *décadence*'i daha da derinleştirdiklerini savunur. Hristiyanlığın, toplumun çürümüş tüm elemanlarının üzerine kurulduğunu söyleyen Nietzsche, çürümüş

¹⁹⁸ F. Nietzsche, **Güç istenci**, s. 88.

¹⁹⁹ **a. g. e.**, s. 176.

²⁰⁰ **a. g. e.**, s. 179.

²⁰¹ F. Nietzsche, **Tan Kızılığı**, çev. Hüseyin Salihoğlu, Ümit Özdağ, Ankara, İmge Yay. 2001, s. 55.

elemenlarla; zayıf ve hasta bünyelileri, ahlaki bağnazları ve anti paganları, siyasi bezginleri ve kayıtsızları, vatansız olup hayatı boş bulanları, kendi kendinden bıkmış olup yeraltı komplosuna katılmaktan memnunluk duyanları kasteder.²⁰² Avrupa kültürüne hakim olan değerler işte böyle hastalıklı tipler tarafından ortaya konmuştur ona göre. Din ve ahlak yüzünden doğal insanın içgüdüleri bastırılarak, kendi içine ürkütülmesine yol açmış, böylece de insan kendi özüne yabancılaşıp, kendi tabiatının düşmanı olmuş ve sürü insanı haline gelmiştir.²⁰³ Tüm ahlaki ve dini öğretilerin bireyselliği yok etme pahasına sürü çıkarını ön planda tutmasını eleştiren Nietzsche, dinin insanlara hastalıklı sürü değerlerini empoze ederek insanı evcilleştirerek bozduğunu ve Katolik, Protestan bütün kiliselerin, insanlardaki bu hastalıklı süreçten sorumlu olduklarını söyler²⁰⁴ Hristiyanlığın en önemli ilkelerinden 'komşunu sev' anlayışını, bireyselliği toplum çıkarı için yok etmeye çalıştığını düşünerek eleştiren Nietzsche, sürü içgüdüünün son birkaç bin yıldır diğer bütün içgüdülere hakim olmasına karşı çıkar. Çünkü ona göre sürü morali sürü içinde kalmalıdır, bu yüzden de sürünün üstinsan olma potansiyeline sahip olanlar üzerindeki etkisini azaltmak ve böylece üstinsanın yolunu açmak gerekmektedir.

Eski Yunanlıların dindarlıklarındaki şükran duygusunu soyluluk olarak değerlendiren Nietzsche, daha sonraları aşağı sınıfın Yunanistan'ın üstünlüğünü ele geçirerek, korku dini yaydıklarını bu durumun da Hristiyanlığa yol açtığını söyler. Hristiyanlığı acımasızca eleştiren Nietzsche, Hristiyanlığın Tanrı'sının sevgiden başka bir şey istememekte olup, kendini sevmeyi reddedenleri göndermek için cehennemi icat etmiş olmasının bir tutarsızlık olduğunu, böyle bir Tanrı'nın da ancak icat edilmiş olabileceğini söyler.²⁰⁵

²⁰² F. Baykan, **Nietzsche'nin Felsefesi**, s. 40-41.

²⁰³ **a. g. e.**, s. 43-44.

²⁰⁴ **a. g. e.**, s. 47.

²⁰⁵ F. Nietzsche, **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, s. 204.

Hristiyanlık anlayışına göre dünyaya işlediği günah yüzünden gönderilen insanın kötü doğası ve içgüdülerine göre hareket etmesi Tanrı'nın emirlerine itaat etmemesi anlamına gelir ki bu da onu günahkar yapar. Tanrı tarafından kendisine verilen şansı değerlendiremeyen insan, cehennemle cezalandırılacaktır. Nietzsche'ye göre insanın bu şekilde ıslah edilmeye çalışılması maneviyatçı görüşün hayatla savaşıdır.²⁰⁶ Nietzsche böylece insanların güç isteminin bastırıldığını, içgüdülerinin yok edildiğini, insanın dünyadan ve yaşamdan koparıldığını belirtmektedir.

“Her şeyi bilen ve her şeye kadir olan bir tanrı ve amacının yarattıkları tarafından anlaşılmamasına çalışan bir tanrı... iyiliklerin tanrısı olabilir mi?”²⁰⁷

Hristiyanlıkta varolan her şeyin Tanrı'nın yaratımı olduğu ve sırf bu yüzden bir anlama sahip olduğu görüşü hakimdir. Dünyanın ve insanın kendi başına bir anlam ifade etmemesi Nietzsche için evreni ve insanı hiçleştirmek anlamına gelir ve bu yüzden Hristiyanlık yozlukların en yükseğidir der:

“ O, benim için, düşünülebilir yozlukların en yükseğidir, olanaklı en son yozluğun istemi olmuştur. Hristiyan Kilisesi yozluğu bulaştırmadık hiçbir şey bırakmamıştır, her değeri bir değersizlik, her hakikati bir yalan, her dürüstlüğü bir ruh alçaklığı haline sokmuştur. Bir de tutup bana onun insancıl katkılarından söz açıyorlar! Herhangi bir zorluk, felaket durumunu ortadan kaldırmak, onun en derin çıkarına aykırıdır, -- o, felaketlerle yaşar, kendini bencileştirmek için zorluklar yaratmıştır...”²⁰⁸

Nietzsche, Hristiyanlığın barbarlaştırılması olarak gördüğü kiliseyi ve din adamlarını, kendi güç istemlerini gerçekleştirmek için Tanrı adına kendilerinin yarattığı değerleri sürünün devamı için kutsallaştırarak insanlara zorla kabul ettirmelerini eleştirir ve bu durumun Tanrı'nın ölümüne sebep

²⁰⁶ H. Ziya Ülken, **Varlık ve Oluş**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1968, s. 216.

²⁰⁷ F. Nietzsche, **Tan Kızılığı**, s. 75.

²⁰⁸ F. Nietzsche, **Deccal**, s. 97.

olduğunu söyler.²⁰⁹ O, soyut bir kavram olan Tanrı'nın ölümü ile insanlarda bulunan Tanrı inancının ortadan kalkmasını belirtmiştir.

“Tanrı nerde? diye sorar, ‘şunu da ekleyeceğim, onu biz öldürdük- sizlerle ben! Onun katilleriyiz hepimiz. Ama bunu nasıl yaptık? Denizi kim içebilir? Bütün çevreni silebilmemiz için bize bu süngeri kim verdi? Onu güneşin zincirinden kurtarır iken ne yaptık biz yeryüzünde? Nereye gidiyor şimdi dünya, biz nereye gidiyoruz? Bütün güneşlerden uzağa mı? Sürekli, boş yere geriye, öne, yana, bütün yönlerle atılıp durmuyor muyuz? Üst alt kaldı mı? Sanki sonsuz bir hiçte yolumuzu yitirmiyor muyuz? Boş uzayın soluğunu duymuyor muyuz? Hava giderek soğuyor mu? Giderek daha çok gece gelmiyor mu? Öğleden önce fenerleri yakmak gerekmiyor mu? Tanrıyı gömen mezar kazıcılarının yaygarasından başka ses duyuyor muyuz? Tanrısal çürümeden – Tanrının çürümesinden başka koku duyuyor muyuz? Tanrı da çürüdü. Tanrı öldü! Tanrı ölü! Onu öldüren biziz!”²¹⁰

Hristiyanlığın Tanrı'sının emredici ve insanın dünya nimetlerinden faydalanması yerine çile çekmesini istediğini belirten²¹¹ Nietzsche, Tanrı düşüncesinin şimdiye kadar insan varoluşuna karşı olan en büyük itiraz olduğunu söyler. İnsanların başlarına gelen olaylardan sonra Tanrı'yı değil de dünyayı suçlamaları bir hatadır. Ona göre Tanrı'yı ve sorumluluğunu yadsıdığımız zaman dünyayı, realiteyi bilmiş oluruz. Geliştirdiğimiz tüm değerler, dünyanın gerçek doğasını yani realiteyi görmemizi engellemek amacıyla geliştirilmiş araçlardan başka bir şey değildir. Din de bu araçlardan biridir. Ona göre insan dünyanın amaçsız, anlamsız olduğunu teşhis etmekten kaçındığı için yüzeyde kalmayı, rahatlık veren düşüncelere sığınmayı, ortalama değerlerle yaşamayı yeğler. Tanrı'nın ölümü ile Hristiyan ahlakı dayanaksız kalmış ve nihilizm zorunlu bir sonuç halini almıştır. Hristiyanlığın köle ahlakını taşıyan ve hayatı yadsıyan bir öğretiyi olduğunu söyleyen Nietzsche, onun yok edilmesi gerektiğini de söyler. Nietzsche'ye göre sürü psikolojisinin temeli Hristiyanlığa dayanır ve

²⁰⁹ Münir Dede, “F.W.Nietzsche ve H. Bergson’un Ahlak Anlayışları”, Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum, 1996. s. 58.

²¹⁰ F. Nietzsche, **Şen Bilim**, çev. Levent Özşar, Bursa, Asa Kitabevi, 2003, s. 130.

²¹¹ Ruy, a. g. e., s. 108.

Hristiyanlık insan neslinin sonunu getirebilecek nitelikte yanlış bir anlayışın sonucudur.

B. Özgürlük

Nietzsche'nin 'Tanrı öldü ve insan özgür' sözünden de anlaşılacağı üzere ona göre insan özgürlüğünün en büyük engeli Tanrı'nın varlığıdır. Tanrı'nın varolması durumunda insanın bir köle gibi ona boyun eğmekten başka bir şey yapamayacağını belirten Nietzsche'ye göre insanın özgürlüğü kurtarılabilecekse Tanrı ölmek zorundadır. Tanrı'nın olduğu bir yerde insan özgürlüğünden bahsetmenin boş ve anlamsız olduğunu belirtir.

Nietzsche'ye göre özgürlük tek tek kişilerde ortaya çıkan bir ara dönemdir. Ona göre özgürlük değerlere hayır diyebilmedir. Özgürlüğü değerlere hayır diyebilmeyle ilişkilendiren Nietzsche'nin sürü insanı; içinde bulunduğu değerleri bir deve gibi yüklenerek, onların dışına çıkmadan ömür boyu yaşadığından bu tipte özgürlükten bahsedilemez. Özgür insan yani değerleri ortadan kaldıran tipler ise Nietzsche'ye göre nihilizmle karşı karşıya kalır ve burada karşımıza aktif ve pasif nihilist tipler çıkar. Bütün değerleri değersiz kabul ederek kendi köşesine çekilen ve hiçbir değerlendirme yapmayan pasif nihilist tiplerde de özgürlükten bahsedilemez.²¹² Aktif nihilist tipte ise, özgürlük süreci başlar, burada insanın değerleri değersizleştirip ortadan kaldırması söz konusudur. Ona göre özgürleşme; ahlakın dışına atılan ilk adım olan büyük kopma ile başlar. Nietzsche felsefesinde gerçek manada özgürlük bir kişi tipi olarak üstinsanda karşımıza çıkmaktadır. Değerlere hayır diyebilen, ortadan kaldırdığı değerlerin yerine yenilerini inşa edebilen, realiteyi kendi gözleriyle görebilen ve hayata sonsuz bir evet diyen üstinsan özgür insandır. Nietzsche'nin antropolojisinde her insanın üstinsan olabilme imkanı olduğundan herkesin özgür olabilme imkanı da vardır. Bunun

²¹² F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 29.

için insanın mevcut değerlere hayır diyebilmesi ve deve gibi yüklendiği bu değerleri aslan gibi cesaretleterek ortadan kaldırabilmesi gerekmektedir.

Dostoyevski'nin yaptığı deneylerde insanın özgürlüğü Tanrı'nın özgürlüğüyle birlikte bir anlam ifade eder. Ona göre insan bu dünyada mutlak manada özgür olamaz. Çünkü insanın özgürlüğü olduğu gibi Tanrı'nın da özgürlüğü vardır ve insan kendini ortadan kaldırmadan Tanrı'yı ortadan kaldıramaz. Onun romanlarında insanın hep Tanrı'daki sınırsız özgürlüğü elde etmeye çalışması söz konusudur ve bu, insanın Tanrı olmayı istemesine tekabül eder. İnsanın Tanrı olmayı istemesi de aslında yok olmayı istemesi demektir. Oysa Nietzsche'de Tanrı insan özgürlüğünün önündeki en büyük engel olarak kabul edilir. İnsan, Tanrı'yı kendi yarattığı gibi öldürmüştür ve insan artık bu dünyada mutlak manada özgürdür.

II. NIETZSCHE'DE İNSAN TİPLERİ

Felsefesini mevcut bütün manevi değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve yıkılması, yerine yenilerinin inşa edilmesi üzerine kuran Nietzsche'nin aslında ortaya koymak istediği, Batı kültürünün temel kabullerinin bir *décadence* olduğu ve insanlığın çöküşüne sebep olduğudur. Ona göre mevcut tüm ahlaki ve dini değerler seküler toplum girişi tarafından aşındırılmış ve bunun sonucunda da artık Tanrı kavramıyla dahi doldurulması mümkün olmayan bir boşluk meydana gelmiştir. Bu boşlukla karşı karşıya gelen ve Tanrı'nın ölümüyle de inançsız kalan insan için mevcut değerlerin yerine yenilerini inşa etmeyi öğütleyen Nietzsche Tanrı ve ahlak kavramlarının geleneksel otoritelerce sahteleştirildiğini savunur. Bu yüzden de ahlak ve tüm değerler birer *décadence* değerinden başka bir şey değildir. Çağın insanının da bir *décadence* durumunda olduğunu söyleyen Nietzsche²¹³, insanın var oluşsal sorunlarıyla, bu dünyada yaşayan insanın

²¹³ İ. Kuçuradi, a. g. e., s. 98-99.

sorunlarıyla, insanın bu dünyayla ilişkileri içinde ortaya çıkan sorunlarıyla ilgilenmiştir.

Nietzsche'ye göre; insanlar arasındaki yapı ayrılığı, onların realiteyi yani; insan başarılarını ve olayları değerlendirmelerinde ortaya çıkmaktadır. Nietzsche felsefesinde insana, realiteyi değerlendirmesi açısından bakılır. Yani insanın doğayla ilişkilerinde değil, insanlar arası ilişkilerinde kavranılması söz konusudur. Nietzsche'nin insan anlayışında birbirinden farklı dört insan tipi bulunmaktadır. Bu dört insan tipinin birbirinden farkı, iki unsurdan kaynaklanmaktadır. Bunlar; moralizasyon seviyeleri yani belli bir kültürle ve onda geçerli değerlerle özdeşleşme dereceleriyle, onların fizyolojik yapıları yani gücü isteme dereceleridir. Bu bağlamda Nietzsche'ye göre dört insan tipi ortaya çıkar; yırtıcı hayvan, sürü insanı, özgür insan ve üstinsan.²¹⁴ Bu insan tiplerine geçmeden önce Nietzsche felsefesinde önemli bir yer tutan ve ortaya koyduğu insanlar arasındaki yapı ayrılığını daha iyi anlamamızı sağlayacak olan 'güç istenci' kavramını açıklamak istiyoruz.

Üstinsanı belirleyen en önemli özelliğin yaratıcılık olduğunu savunan Nietzsche, yaratıcılığı da güç istencine bağlar. Ona göre insanların doğaları birbirinden farklı olsa da hepsinde ortak bir öge bulunmaktadır, bu da güç istenci ya da çevreye egemen olma dürtüsüdür. Canlı olanın, yaşayanın bulunduğu her yerde güçlü olma isteği vardır. İnsanın asıl isteği kendini korumak değil, daha güçlü olmaktır ve bu yüzden güç istenci yaşamın temel nedenidir. Nietzsche insanı insan yapan şeyin de kendisindeki güç istencini koruyup yönlendirebilme yeteneği olduğunu söyler.²¹⁵ Bütün varlığın temelinde daha güçlü ve kudretli olmaya yönelik bir istenç olduğunu, mutluluğun hazda değil, güçlü olmakta ve bu gücü yaratıcı bir biçimde kullanmakta olduğunu ifade eder.

²¹⁴ F. Baykan, **Nietzsche'nin Felsefesi**, Ankara, BilgeSu Yay., 2008, s. 104.

²¹⁵ Ahmet Cevizci, **a. g. e.**, s. 683.

Nietzsche güç istenciyle evrenin mekanik düzeninde bulunan ve bu düzen ortadan kaldırılmadan yok edilemeyecek olan bir özelliği kasteder. Ona göre bu evren güçlü olma isteğinin hüküm sürdüğü bir evrendir. Varlığın özü bu güç istencidir ve güç istencinin amacı sadece hayatta kalmak değil, yaşamdan daha fazlasını yapabilmektir. Güçlü olmayı isteyen canlı aslında olduğundan daha fazlası olmayı yani kendini aşmayı istemektedir. Onun felsefesinde güç bir olanaktır, kendini aşma sürecindeki başarıyı dile getirir ve bu başarı kendi üzerinde güç uygulayan bireyin başarısıdır.²¹⁶

Nietzsche'ye göre güç istenci, yaşamın kendisidir. Yaşamdan koparılmayan, hep yaşamla birlikte olandır. 'Nerede canlı bir şey bulduysam, orada güç istençleri de buldum' diyen Nietzsche'ye göre, tüm canlılar evreni, insan yaşamasının öz belirlenimleriyle bezenir. Efendi olma, üste çıkma, güçlü olma biçimindeki insana özgü görünümleri tüm canlılara aktaran Nietzsche, bir bütün olarak evreni de güç istenci olarak yorumlar.²¹⁷ Nietzsche felsefesinde güç istenci, yaşamayı, bir eylemlilik ve etkinlik olarak ifade eder. Yaşamak ise, belli bir özü korumak değil, bu özü aşmaktır ve her şey bu öz aşımına bağlıdır. Ona göre yaşamayı başlatıp kımıldatan, yaşayanın hiç durmadan daha kuvvetli, daha güçlü olmayı istemesidir. Yani, yaşama bütün yönleriyle güç istencidir. Güç istenci kolay yaşamının değil, zor yaşamının bir dürtüsüdür, insanın kendisine söz geçirmesi, insanlığını gerçekleştirmesi, kendindeki kaba uzanışların önünü kesip içten gelen bir ahlak kuvveti ve kültür yaratıcılığı ile tepeden tırnağa yoğurmasıdır.²¹⁸

Güç istencini kendini aşma, kendini yenme gibi anlamlarda kullanan Nietzsche'de güç istenci bir erdemdir. Çünkü güç istencinin azaldığı ya da alçaldığı yerde bir düşüklük söz konusu olur. Nietzsche'de, bulunduğu ile yetinen, daha fazlasını istemeyen düşkün kişi yaşamaya ihanet eden, hep kendi suçları yüzünden yaşamayı kolayından alan insandır. Oysa ona göre

²¹⁶ Metin Coşar, **Nietzsche Kavramada Yeni Bir Yol**, Ankara, Odtü Yay., 2002, s. 28.

²¹⁷ Nermi Uygur, **Güneşle**, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 1997, s. 292.

²¹⁸ Mustafa Günay, **Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu**, İzmir, İlya Yay., 2003, s.176.

yaşamak tehlike içinde olmayı gerektirir ve güç istenci, yaşamayı, tehlikeli bir serüven yapmakla birlikte, aynı zamanda onu değerli kılmaktadır. Çünkü Nietzsche'ye göre, insan için salt yaşayıp gitmenin doğal, bitkisel, biyolojik bir var olmanın hiçbir değeri yoktur.²¹⁹ İnsan tüm varoluşunu güç istencine borçludur. İnsanın herhangi bir canlıdan ayrılan yönü ondaki güç istencidir. İnsanı insan yapan hayvanların üstüne çıkaran, yaşayışında güç istencinin yürürlükte olmasıdır.²²⁰

A. Yırtıcı Hayvan

Nietzsche'nin üstinsan öğretisine giden yolda hayvana daha yakın olarak adlandırdığı insan tipi 'yırtıcı hayvan'dır. Bu insan tipinden bahsederken, soylu, sarışın yırtıcı hayvan, aristokratik ve sağlıklı hayvan kelimelerini de kullanır.²²¹ Nietzsche'nin yırtıcı hayvan tipiyle kastettiği Vikingler, Romalılar, Korsikalılar, Araplar ve göçebe ruhlu gruplardır.

“... av ve zafer için tutkuyla dolanan görkemli yırtıcı hayvan, sarışın canavar olduğu görmezlikten gelinemez; bu gizli temel, zaman zaman patlamalı, hayvan tekrar tekrar vahşete geri dönmelidir: - Romalı, Arap, Alman, Japon soyluluğu, Homer'in kahramanları, İskandinav Vikingleri- tümü de bu gereksinimi paylaşıyorlardı. Nereye gitseler arkalarında barbar kavramını bırakan bu soylu ırklardır; en yüksek kültürlerinde bile, bunun bilinçliliğini gösteriyor, gururunu taşıyorlardı.”²²²

Bu tip insanların da ahlak anlayışları olmasına rağmen onlar ahlak kuralları tarafından henüz bozulmamış ve inandıkları ahlak değerleri hayatîyetlerini ezip baskı altına almamıştır. Yırtıcı hayvan tipini sürü insanından ayıran özellik fizyolojik açıdan sürü insanından daha güçlü, daha

²¹⁹ M. Günay, **a.g.e.**, s.177.

²²⁰ N. Uygur, **a.g.e.**, s. 298–299.

²²¹ F. Baykan, **Nietzsche'nin Felsefesi**, s. 104.

²²² F. Nietzsche, **Ahlakın Soykütüğü Üstüne**, çev. Ahmet İnam, İstanbul, Yorum Yay., 2001. s. 41.

sağlıklı olması ve daha fazla enerjiye sahip olmasıdır.²²³ Yırtıcı hayvan tipi güçlü iken sürü insanı, zayıf, güçsüz ve bitkindir.

Nietzsche'ye göre bu soylu insanın içgüdüleri ve duyguları hala canlıdır ve bu tip insanlar biyolojik özelliklerini kötülemezler. Sürü insanı gibi hayata yabancılaşmamış bu soylu insan kendine güven ve açıklıkla yaşar ve fizyolojisinden utanmak aklına bile gelmez. Din adamlarının etkisinde kalmayan bu insan, vücudunun tadını çıkarır ve kin gütmeyi bilmez. Bazen o da kin duyabilir fakat güçlü yapısı gereği bu duygudan çabucak kurtulur.²²⁴ Bu insan tipinin soylu olması hanedandan gelen bir soyluluk değil, sağlıklı fizyolojisinden gelen bir soyluluktur. Ona göre soylu olabilmek; güçlü bir fiziği, serpilen dopdolu bir sağlığı gerektir.

Soylu insanın temsil ettiği niteliklerin hakim Avrupa kültüründe küçümsenerek zamanla yok olduğunu söyleyen Nietzsche, insanın içgüdülerinin, duygularının bastırılmasının; bunları küçümseyip vücuttan, biyolojik fonksiyonlardan utanmanın sonuçta *décadence*'a yol açacağını belirtir.²²⁵

Nietzsche bu tip güçlü insanların ahlak anlayışlarını; yönetenler ahlakı, aristokrat ahlakı, soylu ahlakı ve efendi ahlakı gibi isimlerle adlandırır. Bu ahlaktaki soylu insanların yalnızca kendilerine eşit gördüklerine karşı görevleri vardır. Kendinden aşağı olana, yabancı olana, soylu olmayana karşı istediği gibi 'iyinin ve kötünün ötesinde' davranabilirler. Bu ahlaka sahip kişiler kendilerinden aşağıda olanlara acıma ve benzeri duygularla yaklaşırken, eşit oldukları durumlarda ise bu acıma yerini intikamlara, uzun teşekkürlere bırakabilir. Nietzsche'ye göre abartılı dostluk, düşman olma zorunluluğu, kıyaslarda incelik, uzun teşekkürler, intikamlar soylu ahlakının tipik

²²³ F. Baykan, **a. g. e.**, s. 104-105.

²²⁴ **a. g. e.**, s. 105-106.

²²⁵ **a. g. e.**, s. 107.

özellikleridir.²²⁶ “Efendi ahlakı Aristokrat ırkların örneğini Romalıların ahlakıdır. Aristokratlar üstün yetenekleri, saldırgan içgüdü ve dürtüleri sayesinde egemen olmuşlardır. Onlar saldırgan güdülerini gizlemez açıkça ortaya koyarlar. Böylece karşısındakilere boyun eğdirirler. Güçlü oldukları için kendilerine zarar verenleri bile kolayca bağışlayabilir ve hatta onları sevebilirler.”²²⁷

Efendi ahlakında iyi ile kötünün zıtlığı yaklaşık olarak ‘soylu’ ile ‘aşağı’ olanın zıtlığı anlamına gelmektedir. Bu ahlakta aşağı görülen insanlar, korkak, endişeli, küçük ruhlu, ufak yararlar düşünen, ayrıca özgür olmayan bakışlarıyla güvenilmez olan, kendini küçük gören, kendilerine kötü davranılmasına izin veren insanlardır. Eski Yunan soylularının kendilerinden ‘Biz doğrucular’ diye bahsettiklerini belirten Nietzsche, sıradan insanların yalancı olduğu görüşünün, bütün Aristokratların temel inançları arasında olduğunu söyler.²²⁸ Soylu insan kendini genellikle şeylere onur veren, değer yaratan biri olarak görür ve kendisinin bir parçası olarak gördüğü her şeye değer verir. Onanma gereksinimi duymayan bu tip insan, kendini belirleyen insandır ve ‘bana zararlı olan şeyin kendisi zarardır’ diye yargıda bulunur. Nietzsche’ye göre böyle bir ahlak kendi kendini yücelten ahlaktır. Kendine inanç, kendisiyle övünme, ‘bensizliğe’ olan temel düşmanlık ve ironi, duygudaşığa ve sıcak yürekliliğe karşı hafif bir hor görme soylu ahlakına aittir.²²⁹ Nietzsche soylu insanların bahtsız insanlara yardım ederken, acıma duygusundan değil, daha çok güç fazlalığından kaynaklanan güdüden hareketle yaptıklarını ifade eder. Soylu insan başkalarının kendi hakkındaki düşüncelerine önem vermediği ve bizzat kendi kendisini değerlendirdiği için asla kendisini değersiz görmeyen insandır. Nietzsche’ye göre soylu ahlakına sahip bir insanın anlamakta en çok zorlandığı şey ‘değersizlik’tir. Bunun

²²⁶ F. Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* s. 193.

²²⁷ Ayhan Aydın, *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, Alfa Yay., 2000, s. 202.

²²⁸ F. Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, s. 192.

²²⁹ a. g. e., s. 193.

yanında soylu olmayan bir insan ise kendini hep başkalarının değerlerine göre değerlendirerek, değerli değersiz bulur.²³⁰

Başkalarının kendi hakkındaki düşüncelerine değer vermeyen soylu insan yaptığı eylemin nasıl olduğu konusunda da onu değerlendirecek birini aramamaktadır. Çünkü o, yaptığından son derece emindir ve karşısında bir kişiyi kendine minnettar olması ve ona evet demesi için aramaktadır. Soylu insan onur duyar kendinden, konuşmayı, susmayı bildiğinden kendine sert ve haşın davranışından aldığı keyiften ve haşın davranmaktan, bütün sert ve haşın şeylere saygı gösterir. Efendi ahlakı güçlü insanın ahlakıdır güçlü insan kendisine eşit olanları iyi, kendisine boyun eğenleri kötü sayar.

B. Sürü İnsanı

Nietzsche'nin antropolojisinin ikinci tipini oluşturan sürü insanı, onun eserlerinde, zayıf, bilge olmayan, güçsüz, canı yanmış, sıradan, kendisinden emin olamayan, alelade insan, nasipsiz, pazar yerinin sinekleri, küçük insan, bozuk bünyeli, hasta, kin insanı, köle, ahlaklı insan, dindar insan, son insan, ayak takımı, lüzumsuz gibi adlarla anılır. Sürü liderleri için de çoban, sürü başı, papaz, ölüm vaizleri, filozoflar²³¹ gibi sıfatlar kullanan Nietzsche, insanların çoğunun sürü insanı olduğunu söyler. Zayıf tabiatları yüzünden bu tip insanlar arasında bozulmamış, *décadence*'a uğramamış bir sürü insanı bulmakta zordur ona göre.

Sürü insanı hayatta karşılaştığı zorluklara tek başına göğüs gerecek dayanıklılıkta olmadığı için, varlığını topluluk dayanışmasıyla sürdürme eğilimindedir. İşte bu yüzden sürü içgüdüğü bu tip insanlarda en çok ihtiyaç duyulan ve kullanılan hayat unsurudur. Bu içgüdü sürü insanı tarafından çok

²³⁰ a. g. e., s. 195.

²³¹ F. Baykan, *Nietzsche'nin Felsefesi*, s. 108-109.

sık kullanıldıkça, zamanla bütün içgüdü ve hayati fonksiyonları bastırarak *décadence*'ı başlatmıştır.²³²

Nietzsche bu tip insanların kişilikleri bozuk geliştiği için kendi kendilerine yeterli olamadıklarını, yalnızlık duygusunun eleminden kaçmak için diğer insanlara sokulduğunu belirtir. Ona göre insanların çoğunun kişiliği sürü kişiliğidir ve bu kişilik diğer insanlara sağlıksızca bağımlı olacak şekilde şartlanmıştır. Kendi kendine tahammül edemeyen, kendi iç dünyasından sıkılıp korkan, bu yüzden başkalarına bağımlı yaşayan sürü insanı, başkalarının gösterdiği ilgi ve kabul ile beslenir. Diğerlerinden ilgi ve onay göremediği zaman büyük bir boşluk ve ümitsizlik hisseden sürü insanının hayatı bu yüzden diğerlerinin ilgi ve sevgisini kazanmak için taktiklerle geçer.²³³

Nietzsche'ye göre sürü insanları üstün insanların gücüne direnebilmek için sinsî ve çapraşık taktiklere de başvururlar. Kendi güçsüzlüklerini ve zavallılıklarını bildikleri için, bazen insan hakları, eşitlik gibi sloganların arkasına gizlenirler. Bazen de tümüyle yalan olan dinler uydurarak, günah ve kötülükleri kendilerince tanımlarlar. Böylece Tanrı'nın pozuna bürünerek, üstün insanların kendilerine boyun eğmelerini isterler. Nietzsche bu insanların dinlerinin de, eşitlik ve ahlak anlayışlarının da düzmece olduğunu söyler. Çünkü ona göre bütün insanların Tanrı'nın çocukları olduğuna inanmak ve buradan da hepsinin eşit olduğu düşüncesini üretmek ahmaklıktır.²³⁴ Bütün insanların bir olduğu, Tanrı ve kanun karşısında eşit sayıldığı fikri sürü insanının güçsüz doğasından kaynaklanır. Sürü ahlakının karşısında hiç kimsenin kendini daha güçlü ya da daha güçsüz görmesi söz konusu değildir, yalnız sürü içindekiler aynı sorumluluğu paylaşırlar ve hakka sahip olurlar. Aynı sürüye dahil olanlar arasında geçerli olan barışseverlik, eşitlik, saygılı olmak, yardımseverlik gibi değerler sürü dışındakilere karşı

²³² a. g. e., s. 108.

²³³ a. g. e., s. 49.

²³⁴ A. Aydın, a. g. e., s. 202.

asla gösterilmez. Sürü insanının herkesin eşit olduğunu düşünmesi ve eşitlik istemesi sürünün varlığını sürdürmesi açısından şarttır.²³⁵ Bu yüzden sürü ahlakı herkesin eşit değerde olduğu bir toplum tipini öngörmektedir. Çünkü böyle bir toplumda ahlaklı olmak demek toplum standartlarının dışına çıkmadan, ona uygun şekilde yaşamak demektir. Fakat Nietzsche'ye göre insanlar eşit değildir ve eşitlik adı altında yapılanlar güç isteminin bastırılmasından başka bir şey değildir; bu da insan doğasına aykırıdır.²³⁶ Kendi oluşturduğu ahlaka zamanla boyun eğmek durumunda kalan sürü insanı, kendi değerlendirmelerini hiçe sayarak yaşar. Çünkü sürü insanı için ahlakı tartışmak demek ahlaksız olmak anlamına gelir ki sürü insanının böyle bir özgürlüğü olmadığı gibi, o özgür olabileceğinin bile farkında değildir.²³⁷

Buradan da anlaşılacağı üzere güçsüz insanların güçlü olma arzusundan kaynaklanan köle ahlakında, soyluların varlıklarını dolduran sevinç ve yaşam coşkusunun yerine yenilgiye uğrayanların, aşağı olanların içlerinde kötümserlik duygusundan ve üstünlere karşı mayalanan nefretten başka bir şey yoktur.

*“Tut ki Tanrı'ya inanç yitmiş olsun: Bu takdirde şu soru yeniden sorulur: ‘Kim konuşuyor?’ benim yanıtlım metafizikten alınmış değil, tersine hayvan fizyolojisinden alınmıştır: Sürü içgüdüleri konuşmaktadır. O, efendi olmak istemektedir. Bunun için onun ‘Sen mecbursun’u vardır. O, tekil insanı sadece bütünü anlamında, bütünü iyiliğine geçerli kılmak istemektedir, o kendini bütünde çözenlere kin beslemektedir. Ona komşu olan bütün bireylere kinini çevirmektedir.”*²³⁸

Nietzsche'ye göre bu ahlakta acı çeken, bastırılmış, canı yanmış, bağımlı, yorgun ve kendisinden emin olmayan biri ahlak değerlendirmelerinde bulunmaktadır.²³⁹ Güçsüz insan, kendi başına ayakta duramayan, varlığı başka insanların varlığına bağlı olan, doğası gereği zayıf

²³⁵ İ. Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 36.

²³⁶ F. Baykan. **Nietzsche'nin Felsefesi**. s. 98.

²³⁷ İ. Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 27.

²³⁸ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 155.

²³⁹ F. Nietzsche, **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, s. 193–194.

insandır. Nietzsche'ye göre bu güçsüzlük güç istemiyle ilişkilidir çünkü bu ahlaktaki insanların organizmalarındaki güç istemi düşüktür. Bu güçsüz insanlar biraz güce sahip olsalar bile, bu güçlerini dahil oldukları toplum içerisinde kaybederek sürüleşmişlerdir.

Kendi doğasının onu sürü halinde yaşamaya ittiği güçsüz insan, doğasından gelen zayıflığı aşmak için sosyalleşme eğiliminde olan insandır. Doğasındaki zayıflığı yenebilmek için bir toplum oluşturan güçsüz insanın ilk değeri de bu toplum olur. Bu toplumda ahlak zaman içinde yerleşir, sürü içerisine doğan insanlara aktararak sürekliliği sağlanır ve toplumsal varoluşun da vazgeçilmez bir parçası halini alır.²⁴⁰ Zayıf güç istemine sahip olan bu insan kendi gibi güçsüzlerle bir araya gelerek bir toplum oluşturur ve kendini bir toplumun bir parçası olarak daha güçlü hisseder. Kendini daha güçlü hissetmesini sağladığı için de güçsüz insan için toplum kutsal bir anlam ifade etmektedir.

Nietzsche köle ahlakında bulunan sürü insanının kuşkucu ve güvensiz olduğunu, yüceltilmiş iyi ve mutlulukların gerçek olmadığına kendini inandırmak istediğini ve güçlü insanın erdemlerine alışık olmadığını söyler. İşte bu yüzden bu ahlakta gönül alan yardımsever bir el, sıcak bir yürek, sabır, çalışkanlık, alçakgönüllülük, dostluk övülür. Çünkü bunlar varlığın baskısına dayanmak için yararlı niteliklerdir ve nerdeyse tek araçtır. Nietzsche'ye göre köle ahlakı aslında yarar ahlakıdır ve iyi ile kötü zıtlığının kökeni bu ahlaktır. Köle ahlakında gücün ve tehlikenin kötüde olduğu hissedilince kötü küçük görülmüş, korku yaratan, yaratmak isteyen ise iyi olarak kabul görmüştür.²⁴¹ Nietzsche'ye göre korkulanın iyi olması köle ahlakının içindeki zıtlıktır. Çünkü ona göre iyi insanlar, kölelerin düşünme biçimi içinde korkulan değil tehlikesiz olmalıydılar.

²⁴⁰ Staath-Turner, **Nietzsche'nin Dansı**, çev. Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yay., 1997, s. 122.

²⁴¹ F. Nietzsche, **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, s. 193-194.

Güçlü olana kin duyan sürü insanının duyduğu bu hınç duygusu köle ahlakının temelini oluşturmuştur ve sürü insanı hınç duygusuyla değerler koymaya başlamıştır. Nietzsche'ye göre soylu insanın efendi ahlakı kendine 'evet' demekle gelişmişken, köle ahlakı daha başında dışta olana, kendi olmayana, farklıya 'hayır' demektedir. İşte bu hayır onun yaratıcı eylemidir.²⁴² Sürü insanı yaratıcılıktan uzak doğası gereği, kurnaz yapısı ve güçlü olana karşı duyduğu hınçla güçlü insanın bütün yapıp etmelerini kötü olarak değerlendirerek ilk değerini yaratır ve ortaya çıkan tabloda güçlü insanın değerlerinin tersine çevrildiği ve güçlü insan için iyi olanın sürü insanı için kötü olduğu görülür.

*"Ahlakta kölelerin başkaldırısı, hınç duygusunun yaratıcı olması ve değerler doğurmasıyla başlıyor. Gerçek tepkisi, eylemleri yadsınmış; kendilerini hayali bir intikamla avutan böyle bir varlığın hınç duygusu. Her soylu ahlak, kendine zafer kazanmış bir biçimde 'evet' demekten gelişirken, köle ahlakı daha başında 'dışta' olana, 'farklıya', 'kendi olmayana' 'hayır' der: Bu hayır, onun yaratıcı eylemidir. Bu değer koyan bakışın tersine dönmesi- bu zorunlu yön, geriye, kendine doğru değil de dışarıya doğrudur- hınç duygusuna aittir: var olması için köle ahlakının, hep karşı koyan dış dünyaya, fizyoloji açısından bakıldığında, genellikle eyleme geçmesi için dış uyarıcıya gereksinimi olmuş- eylemi temelde tepkiden kaynaklanmış."*²⁴³

Köle ahlakı başlangıçta, kendini güçsüz, bağımlı, yorgun, acı çeken sürü insanının toplum içinde güçlü olma arzusundan kaynaklanmıştır. Sonraları hayatın tek hedefi haline getirilmiş, ahlaki değerler kutsallaştırılarak, insanlara Tanrı'nın emirleri gibi sunulmuş ve sıradan insanların farkında olmadan yaptıkları işbirliği ile on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar geçerli olan Batı Ahlakı meydana gelmiştir.²⁴⁴ Nietzsche'ye göre bu ahlak, insanı eğitim ve din aracılığıyla kendisine itaate mecbur etmiş, aynı zamanda insanla beraber hayatın da çöküşüne sebep olmuştur. Bu ahlak Yahudilerle başlayıp Hristiyanlarca devam ettirilmiştir.²⁴⁵

²⁴² F. Nietzsche, **Ahlakın Soykütüğü Üstüne** s. 37.

²⁴³ **a. g. e.**, s. 37.

²⁴⁴ İ. Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 35.

²⁴⁵ F. Baykan, **Bilgelik Yolunda Bir Filozof Nietzsche**, s. 36.

Kendini yönetmeye yeteneksiz olan sürü hayvanının hep bir çobana ihtiyacı olduğunu belirten Nietzsche, sürü hayvanının yalnızca sürü tabiatını yücelttiğini, böylelikle kendini iyi hissedip, güzel sözlerle asıl benliğini maskeleydiğini söyler. Ona göre ahlak böylece doğmuştur.²⁴⁶ Sürü ahlakına karşı çıkan Nietzsche, sürü insanının realiteyi, insan başarılarını -bilgiyi, sanatı, bilimi, felsefeyi, dini, tarihi- ayakta durmasını ve varlığını duyurmasını sağlayacak bir şekilde değerlendirerek bu ahlakı oluşturduğunu ifade eder.²⁴⁷ Bu ahlak tüm insanları kendi otoritesine almaya çabalar ve onları sürünün değerlerine uymaya zorlar. Nietzsche'nin burada karşı çıktığı, sürü ahlakının kendi içinde yaşaması yerine sürü olmayanları da bu ahlaka boyun eğmeye zorlamasıdır. Ona göre sürü insanının en büyük hatası da budur.

“Benim felsefem hiyerarşiye yöneliktir, bir bireysel ahlaka değil. Sürünün ruhu sürünün içinde egemen olmalıdır- ama onu aşmamalıdır.”²⁴⁸

Ona göre insan tek tip bir varlığa sahip olmadığı için güçsüz insanların yanında az da olsa güçlü ve soylu insanlar da vardır ve bu insanların sürü tarafından sindirilmemesi, güçlü ve dinamik yapılarının korunması gerekir.²⁴⁹ Nietzsche ahlaklı insanın ahlaksız insandan daha aşağı ve zayıf bir tür olduğunu bunun da sebebinin ahlaklı insanın değerinin ölçütünün kendisinin dışında olmasından kaynaklandığını belirtir. Ona göre insanın iradesinin yok sayılması ve olumsuzlanması insanı aşağıya indiren ve ona iftira eden bir öğretinin sonuçlarıdır.²⁵⁰ İnsan iradesinin yok sayıldığı bütün ahlak öğretilerine karşı çıkan Nietzsche *décadence*'a ve nihilizme sürü ahlakının sebep olduğunu savunur. Çünkü ona göre her bir ahlaki değer koyuş, nihilizmle sonuçlanır. Yapılması gereken tüm ahlaki ödevlerden ve 'yapmalısın' buyruğundan kurtulmak ve özgür olmaktır.

²⁴⁶ İ. Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 35.

²⁴⁷ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 158-159.

²⁴⁸ **a. g. e.**, s. 159.

²⁴⁹ Münir Dede, **a. g. e.**, s. 33.

²⁵⁰ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 199.

Nietzsche'ye göre, insanın sürü haline gelmesinde ahlaki öğretilerin payı olduğu kadar, insanlardaki güç istemini bastırmaya ve içgüdüleri yok etmeye çalışan Hristiyanlığında büyük payı vardır. İnsanın din aracılığıyla dinsiz olabileceği gibi ahlak aracılığıyla da ahlaksız olabileceğini savunan Nietzsche, insan iradesini yok sayan tüm ahlak öğretilerine karşı çıktığı gibi, insanın içgüdülerini körelttiğini düşündüğü Hristiyanlığa da savaş açar. İnsanı sürüleştiren ve onu ehlileştiren dinlerin yok edilmesi gerektiğini savunan Nietzsche, öte dünya gibi safsatalarla insanların gerçek hayatı yadsımlarına sebep olan tüm düşüncelere karşıdır.

“Hristiyanlığın Ölüm Döşesinde. – Gerçekten aktif insanların içinde artık Hristiyanlık yok ve düşünsel orta sınıfın daha ılımlı sayılabilecek büyük kısmı sadece uygulanabilir, yani tuhaf bir şekilde basitleştirilmiş bir Hristiyanlığa inanıyor. Sevgisinde her şeyi bizim için sonunda en iyi olacak şekilde oluşturan bir Tanrı; bize erdemimizi mutluluğumuz gibi alıp veren bir Tanrı; öyle ki, her şey yolunda ve hep iyi gidiyor ve yaşamdan hoşnut olmamak, hatta onu suçlamak için bir neden kalmıyor. Kısaca: teslimiyet ve alçakgönüllülük tanrısallığa yükseltiyor... Hristiyanlıktan arta kalan en iyi ve en canlı şey. Ne var ki, bununla Hristiyanlığın yumuşak bir ahlakçılığa dönüştüğünü dikkate almak gerek. Hem sadece ‘Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük’ hem iyilikseverlik ve dürüst zihniyet ve bütün evrende de iyilikseverlik ve dürüst zihniyet egemen olacak diye bir inanç arta kalmalı ki: Bu Hristiyanlığın can çekişmesinin kolaylaştırılmasıdır.”²⁵¹

Sürü ahlakında bulunan insanın bu duruma gelmesinde İsa sonrası Hristiyanlık dininin Tanrı, evren ve insan anlayışları önemli ölçüde rol oynar.²⁵² Her şeyin günah ile başladığını vurgulayan Hristiyanlıkta insan günah işlediği için yeryüzüne gönderilmiştir ve bu insana iyi ile kötü arasında tercih yapma özgürlüğü tanınmış, böylece de Tanrı tarafından bir şans verilmiştir. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi ve insanlara doğru yolu gösteren bir yol gösterici olarak kabul edilen kilisenin yeryüzündeki görevi Tanrı'ya benzemektir.²⁵³ Dinin insanları değiştirdiğini, kendinden uzaklaştırdığı

²⁵¹ F. Nietzsche, **Tan Kızılığı**, s. 76.

²⁵² M. Dede, **a. g. e.**, s. 40.

²⁵³ U. Nutku, “Nietzsche’de Nihilizm Problemi”, **Felsefe Arkivi**, Sayı.16, İstanbul, 1968, s. 135.

savunan Nietzsche'ye göre kilise Hristiyanlığın barbarlaştırılmasıdır, rahipler Tanrı pozuna bürünerek tek egemen olmak istemişlerdir. İşte ona göre bu anlayış Tanrı'yı öldürmüştür. Kendi kendine yetemeyip, varlığı için başkalarına ihtiyaç duyan sürü insanı kendi gibi olanlarla bir araya gelerek toplumu oluşturduktan sonra bir çobana ihtiyaç duymuştur. Din adamları da kendilerindeki güç istemini gerçekleştirmek adına bunu fırsat bilip kendi değerlerini Tanrı'nın emirleri gibi insanlara sunarak sürü ahlakının toplumda kök salmasını sağlamışlardır.

“Yalvarıyorum size kardeşlerim. Dünyaya, yaşama sadık kalın ve size öbür dünya nimetlerinden bahsedenlere kanmayın. Bunlar bilerek veya bilmeyerek zehir saçanlardır. Bunlar yaşamı aşağı görenlerdir, ölüm halinde olanlardır ve kendileri zehirlenmişlerdir. Yaşam bunlardan usanmıştır. Bırakın gitsinler. Tanrı'ya isyan bir zamanlar, en büyük günahtı; fakat tanrı öldü ve onunla birlikte bu günahlar da öldü. Şimdi en korkunç şey, yaşam karşı günah işlemek ve 'bilinmesi mümkün olmayanı' yaşamın amacından üstün kılmaktır.”²⁵⁴

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki Avrupa kültürüyle bir hesaplaşma içinde olan Nietzsche, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sının insanı ve değerleri değerlendirmesinde birbirine zıt iki değerlendirme tarzı bulunduğunu söyler. Bunlar; Hristiyanlığın değerlendirme tarzıyla bilimci-pozitivist değerlendirme tarzıdır ve bunlar arasında ortak bir özellik bulunmaktadır. Nietzsche'ye göre bu ortak özellik bu iki değerlendirme tarzının da sürü ahlakının değerlendirme tarzları olmasıdır.²⁵⁵

Tarih boyunca yaşanmış ve dikkat çeken üç çeşit kültürden bahseden Nietzsche bunların ilkinin gerçek karşısında dayanamayan ve ondan kaçan, yaşayabilmek için gerçeği değiştirenlerin yaptığı değerlendirmelere dayanan kültürlerin olduğunu söyler. En tipik örneğinin 'Budist kültür' olduğu bu tip kültürlerdeki insanlar, yaşamdan yüz çeviren ve bu dünyadaki her şeye hayır deme eğilimi gösteren insanlardır. Ona göre ikinci kültür tipi ise insan aklına

²⁵⁴ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, çev. Mustafa Bahar, İstanbul, Kum Saati Yay., 2003, s. 12.

²⁵⁵ Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 135.

ve bilimin gücünün sınırsızlığına kayıtsız şartsız inanan insanların değerlendirmelerine dayanan ‘Sokratik kültür’dür. Bu kültürün en tipik örneği ise İskenderiye kültürüdür. Üçüncü kültür tipini oluşturan insanlar ise; bilmenin ve bilimin sınırsız gücüne inanmasalar da kendilerini bir varolma koşulu olarak bilmek zorunda olan insanlardır. Bu üçüncü tip kültür ise “Trajik kültür”dür. Tarihte farklı toplumlarda Budist ve Sokratik kültür öğelerine rastlamak mümkünken, Trajik kültürün tarihteki tek örneği Yunanlıların trajik çağındaki ‘Yunan Kültürü’dür.²⁵⁶

Kendi çağının kültürünü değerlendiren Nietzsche, on dokuzuncu yüzyılın kültürünün İskenderiye kültürünün etkisi altında olduğunu²⁵⁷ bu yüzyılın insanının olaylara göz yuman, evet ya da hayır diyemeyen, bir şeyden yana ya da bir şeye karşı olamayan sürü insanı olduğunu savunur. Nietzsche, Batı kültürünün mevcut dini ve ahlaki değerlerinin birer *décadence* değeri olduğunu ve on dokuzuncu yüzyılın yorgun düşmüş tepkisiz insan tipine de bu yozlaşmaların neden olduğunu söyler. Avrupa’nın hiçbir zaman on dokuzuncu yüzyıldaki kadar yozlaşmanın içinde olmadığını söyleyen Nietzsche’ye göre bu yüzyıldaki pesimizm ve *décadence*’ın mantığı olarak gördüğü nihilizm her şeyi esaret altına almıştır, tüm bunların ortak nedeni de ‘insanlığın ana içgüdülerinden sapma’dır.²⁵⁸ Yozlaşmanın eğitimde, bilimde, felsefede, sanatta, toplumda ve siyasette, yaşamın ve düşünüşün hemen her alanında kendini gösterdiğine dikkat çeken Nietzsche çökmüş modern insanın özellikleri arasında mekanik etkinlik, hemen karar verme, kayıtsız şartsız söz dinleme, bir şeyi yapmayı gerektirecek şeylerden ve insanlardan uzak durma yani pasiflik olduğunu söyler.²⁵⁹

Bilimle uğraşmanın ve bilim yapmanın moda olduğu on dokuzuncu yüzyılda çağın felsefesinin de ana kaygısının bilimlere metot bulmak ve sanatlara kurallar getirmek olduğunu düşünür ve hem çağın bilimini hem de

²⁵⁶ a. g. e., s. 135-136.

²⁵⁷ a. g. e., s. 136.

²⁵⁸ F. Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 39-40.

²⁵⁹ Kuçuradi, a. g. e., s. 139.

sanata bakışını eleştirir. Modern bilimcinin de modern insan gibi yaratıcılıktan uzak olduğunu, ancak dışarıdan gelen uyarıcılara cevap verdiğini yani başkalarının yaptıklarıyla uğraştığını söyler. Kendi çağının akılcılığa ve tarihe aşırı önem verdiğini ve böyle yaparak yaşamdan uzaklaştığını, yaşama yüz çevrildiğini ve yaşamın ikinci plana atıldığını belirten Nietzsche'ye göre asıl yapılması gereken yaşamdan yüz çevirme değil onu her şeyin üzerinde tutmaktır.

Bu insan tipi gerçekliği kendi gözleriyle göremediği için onu geçerlilikte olan ahlakın değer yargılarına göre değerlendirir aynı zamanda kendini ve kendine benzeyenleri ayakta tutan bir değerlendirme tarzını, çevresinin ve çağının ahlakı haline getirir.²⁶⁰ Nietzsche'nin sürü insanı olarak değerlendirdiği insan ahlaklı insandır. Burada Nietzsche sürüden yığını değil, aralarında belli bir ahlakla bağlı, sürünün bir zamanlar ayakta kalmasını sağlamış bir ahlakla bağlı insan birliklerini kastetmektedir. Bunlar cemaatler, partiler, kiliseler, devletler ve her türlü gruplaşmalar olabilir. Ona göre bir sürüyü sürü yapan onun ahlakından başka bir şey değildir.²⁶¹ Modern Batı toplumunda dini söylemin yıkılmasının ardından sürü insanının varlığını başka bir tipte devam ettirdiğini söyleyen Nietzsche 'son insan' dediği bu insanın Tanrı'nın ölümüyle meydana gelen boşluğu akıl ve bilimle doldurduğunu, kendi gücünün sonsuzluğuna, bilim ile her şeyi başarabileceğine inandığını ve insana sonsuz güvendiğini söyler.²⁶² Nietzsche Zerdüşt'te son insandan şöyle bahseder:

"Bakın size son insanı anlatayım: Aşk nedir? Yaradılış nedir? Özlem nedir? Yıldız nedir? Son insan böyle sorar ve göz kırpar. O zaman dünya küçülmüştür ve üstünde her şeyi küçülten son insan sıçramaktadır. Son adamın cinsi, toprak piresi gibidir, kökü kurutulamaz. Son adam, en uzun ömürlüdür. Son insanlar biz mutluluğu keşfettik derler ve göz kırparlar.(...) Henüz komşu sevilir ve ona sürtünülür; çünkü ısı gereklidir.(...) Artık zengin ve züğürt olan yoktur. Her ikisi sıkıntılıdır. Artık hükmetmek isteyen kim, itaat etmek

²⁶⁰ İ. Kuçuradi, a. g. e., s. 43.

²⁶¹ a. g. e., s. 49.

²⁶² a. g. e., s. 39.

*isteyen nerde? Her ikisi sıkıntılıdır. Çobanı olmayan bir sürü. Herkes aynı şeyi ister, herkes birdir.(...) Akıllıdırlar ve olan her şeyi bilirler.*²⁶³

Son insan; mutluluğu bulmuş ve kendini korumak isteyen bir insanlığı açıklar. Riske veya denemelere girmeyen, hiçbir şeye inanmayan son insan, tutkulardan yoksundur. Bu insan; ne iyi ve kötü, ne zengin ve yoksul, ne itaat eden, ne yöneten ve yönetilen olacaktır. On dokuzuncu yüzyılın sosyalist rejimlerinin ve bilimci akımının hedef edindiği, Nietzsche'nin 'en tiksiniyecek insan', 'en küçümsenecek insan' dediği insan tipidir. Kendi kendini küçümsemeyen, içinde hiç boşluk taşımayan bu insan, kendi gücünün sonsuzluğuna inandığı gibi bilimin de her şeyi başarabileceğine inanır. Nietzsche'ye göre pire gibi cinsi kurutulamaz olan bu insan tipi en uzun yaşayan insandır. Son insan her yerde başarı kazanan, etrafında 'sinek toplayan', halis şeyleri kırıp döken, halka indiren, popüler yapan modern insandır.²⁶⁴

C. Özgür İnsan

Nietzsche felsefesinde özgür insan ahlak dışı insandır. Peki niye özgür insanın ahlak dışı olması gerekir? Bu konuyu daha iyi anlamamızı sağlamak için özgür insana geçmeden önce Nietzsche'nin ahlaka niye böyle saldırdığını ortaya koymanın gerekli olduğunu kanaatindeyiz.

Bütün değerlerin üstüne güç istemini koyan ve varlığın temeline güç ve iradeyi yerleştiren Nietzsche'ye göre: *"Ahlak insan varlığına yönelik iradede yüz çevirmedi."*²⁶⁵ Yine o, ahlak ile insanın kendi yaşama şartlarını başkalarının söylediklerine göre düzenlediğini düşündüğü için; *"ben ahlak denilince bir varlığın yasama şartlarına teğet geçen değer biçmelerinin bir sistemini anlıyorum"*²⁶⁶ demektedir. Nietzsche'ye göre, ahlak belli bir çağın

²⁶³ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüş**, s. 16.

²⁶⁴ İ. Kuçuradi, **a.g. e.**, s. 37.

²⁶⁵ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 25.

²⁶⁶ **a. g. e.**, s. 147.

değer yargıları ve ‘iyidir–kötüdür’ dediği şeylerin tablosudur. Ona göre, değer yargıları çağdan çağa değişmekte, yani değerler, değer taşıyan şeyler değil ama bu değerlerin yorumlanması değişmektedir.²⁶⁷ Ahlaki değer biçme bir yorumdur ve bu yorum da belirli psikolojik durumların bir belirtisidir ve ona göre bu ahlaki yorumun kendisi ahlak dışı kökenlidir, ahlaki yorumlarımızın temelinde ahlak dışı durumlar mevcuttur.²⁶⁸ Değerin özne ile nesne arasındaki ilişkiden meydana geldiğini kabul eden ve egemen olan yargılar değiştikçe değer alanının da değişeceğini savunan Nietzsche şöyle der:

“Değerler ve onların değişimi değeri koyanın kudret ve büyüme oranı içinde bulunur. İnsanın abartılı naifliği daima şudur: Kendini bizzat nesnelerin değer ölçütü ve anlamı olarak görmek.”²⁶⁹

Ona göre tüm ahlaki eylemler onlara verilen değerlere dayanırlar, onlara değer atfetmelerimizin hepsi ya kendimizden ya da başkalarından edinilmiştir. Başkalarından edinilenlerin daha fazla olduğunu söyleyen Nietzsche’ye göre başkalarının değer yargılarını benimsememizin nedeni korkudur. Korkudan benimsediğimiz bu yargıları daha yararlı buluruz ve bu duruma öyle alışırız ki sonunda bunlar bizim karakterimiz haline gelir. Kendimizin değer vermesi ise, bir şeyin başkalarına değil, sadece bize verdiği keyif ya da keyifsizlikle belirlenir.²⁷⁰ Bir eyleme değer atfeden insan değişken olduğu için insanın ortaya koyduğu değerlerin değişmesi de olağan bir sonuçtur. Burada Nietzsche için asıl önemli olan insanın kendi ortaya koyduğu değerlere kendini kaptırmasıdır, işte bu insanın zayıflığından ileri gelmektedir.

Dünyada nesnel bir ahlaki düzenin olmadığını vurgulayan Nietzsche’ye göre ahlaki fenomenler yoktur ama sadece fenomenlerin ahlaki yorumları vardır. Kendisi de dahil olmak üzere tüm filozofları iynin ve

²⁶⁷ a. g. e., s. 150.

²⁶⁸ a. g. e., s. 147.

²⁶⁹ a. g. e., s. 28.

²⁷⁰ F. Nietzsche, **Tan Kızıllığı**, s. 82.

kötünün ötesinde bir duruş almaya, kendisini ahlaki yargılar yanılsamasının altına yerleştirmeye zorlayan Nietzsche, kendisinin bir bütün olarak hiçbir ahlaki olgu bulunmadığını ilk gören kişi olduğuna inanır. Nietzsche ahlakın gücünün zayıfladığını ve çok ahlaksız bir dönemde yaşadığını Tan Kızıllığı adlı eserinde şöyle dile getirir:

“İnsanoğlunun binlerce yıllık yaşam tarzı ile karşılaştırıldığında, bugünün insanları olarak biz, çok ahlaksız bir zamanda yaşıyoruz: Ahlakın gücü şaşılacak ölçüde zayıfladı ve ahlaklılık duygusu öylesine nazikleştirildi ve öylesine yükseltildi ki, onu neredeyse uçup gitmiş sayabiliriz.”²⁷¹

Nietzsche'ye göre ahlak uçup gitmiştir çünkü artık ahlak gelenekten ibaret görülmektedir. İnsanlar geleneğe faydalıyı emrettiği için değil, emrettiği için uyarlar. Bu nedenle de özgür insan geleneğe uymadığı için ahlaksız olarak kabul edilmektedir.

“Sadece gelenek olduğu için bir inanca bağlanmak... bu elbette namussuz olmak, korkak olmak, tembel olmak demektir! –Öyleyse, ahlaklılığın ön koşulu namussuzluk, korkaklık ve tembellik olmuyor mu?”²⁷²

Nietzsche ahlak ile gelenek arasında bulunan bir ilişkiden bahsetmektedir. Ona göre, gelenek bize yararlı olanı emrettiği için değil, yalnızca emrettiği için itaat ettiğimiz üst düzeyde bir otoritedir.

“Gelenek nedir? Bize yararlı olan şeyleri emrettiğinden dolayı değil, bize emrettiğinden dolayı itaat ettiğimiz yüksek bir otoritedir. – gelenek duygusuyla korku duygusu birbirinden nerede ayrılır? O emredici yüksek bir akıldan, kavranılamayan, somut olmayan bir güçten, kişiselden daha fazla bir şey olandan korkmadır... bu konuda batıl inanç var.”²⁷³

Ahlakın geleneklere itaatten başka bir şey olmadığını söyleyen Nietzsche, geleneğin emretmediği konularda ise ahlakın söz konusu

²⁷¹ a. g. e., s. 17.

²⁷² a. g. e., s. 80.

²⁷³ a. g. e., s. 17.

olamayacağını, yaşam gelenekle ne kadar az belirlenirse, ahlakın etki alanının o ölçüde daralacağını belirtmektedir. Her konuda geleneğe değil de kendisine bağlı kalmak isteyen özgür insan işte bu yüzden ahlaksız kabul edilir. Nietzsche insanlık tarihinin başından itibaren insanlığın tüm durumlarında kötünün, neredeyse bireysel, özgür, başına buyruk, alışılmamış, şaşırtıcı, değişik anlamına geldiğini savunmaktadır.²⁷⁴

*“Şimdiye kadar en üst değerler, güce yönelik istencin bir özel halidir; ahlak, ahlaksızlığın bir özel halidir”*²⁷⁵ diyen filozof, ahlak ve ahlaksızlık arasında sıkı bir bağın varlığını kabul eder. Nietzsche’ye göre ahlaki olarak kabul ettiğimiz her şey özünde ahlaksız olana eşittir. Ayrıca o, ahlakın her türlü gelişiminin ahlak dışı araçlarla ve ahlak dışı amaçlarla sağlandığını gösterilmesi gerektiğini savunur..²⁷⁶

*“Ahlaksal yargılar baştanbaşa nasıl da değişti! Antik ahlaklılığın en büyük mucizelerinin, örneğin Epiktet’in, şimdi geçerli olan başkalarını düşünmenin, başkaları için yaşamının övülmesinden haberleri hiç mi hiç yoktu; onların bizim ahlak modamıza göre, deyim yerindeyse, ahlaksız diye nitelendirilmesi gerekirdi, çünkü onlar bütün güçleriyle kendi egoları için çalışıp başkalarına merhamete karşı (özellikle başkalarının acıları ve ahlaksal suçlarıyla) koydular. Bize cevap verselerdi belki de şunu derlerdi: “Eğer siz kendinize çok sıkıcı ya da çirkin bir nesne geliyorsanız o zaman kendinizden çok başkalarını düşünün! Bunu yaparsanız iyi edersiniz!”*²⁷⁷

Nietzsche burada Antik Yunan’daki ahlak anlayışıyla çağın ahlak anlayışı arasındaki farklara dikkat çekmeye çalışmıştır. Sokrates’ten bu yana insanın daha iyi olmasının biricik ödev olarak görülmesi ve diğer tüm değerlerin bir araç olarak düşünülmesini eleştiren Nietzsche,²⁷⁸ insan hayatının belirleyicisi olarak ahlaki değerleri değil de güç istencini görür. Ona göre insanın doğasındaki asıl unsur güç istenci olmak zorundadır çünkü o, yaşamadır. Kabul görmüş pek çok ahlak öğretisinde bireylerin birbirine eşit

²⁷⁴ a. g. e, s. 18.

²⁷⁵ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 209.

²⁷⁶ a. g. e., s. 153.

²⁷⁷ F. Nietzsche, **Tan Kızılığı**, s. 110.

²⁷⁸ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 153.

olması ve eşit davranması anlayışına karşı çıkarken, yaşayan beden içindeki bireyin kendisine yapmaktan sakındığı her şeyi karşısındakine yapmaktan çekinmemesi görüşünü savunur. Ona göre insan bunu ahlak ya da ahlaksızlığından değil yaşadığından dolayı yapmalıdır.²⁷⁹

Kendinden önceki tüm ahlak öğretilerini eleştiren, ahlakın bu boyutlara gelmesinden filozofları sorumlu tutan Nietzsche, filozofların yıllarca düşünüp konuştukları halde asıl olan ahlakı hiç araştırmadıklarını ve konuşmadıklarını savunur. Bu düşüncelerini *İyinin ve Kötünün Ötesinde* isimli eserinde şöyle dile getirir:

“ Güldürücü bir katı ciddiyetle, tüm felsefeciler, çok daha yüksek, daha gösterişli, daha tantanalı bir şey bekliyorlar, ahlakla bilim olarak ilgilenmeye baslar başlamaz ahlakı temellendirmek istiyorlar ve her felsefeci şimdi böyle bir temele sahip olduğuna inanıyor. Oysa ahlakın kendisi ‘verilen’ bir şey olarak alınıyor. İşte tam bundan ötürü, ahlak felsefecileri, ahlak olaylarını, yalnızca kabaca, keyfi özetlerden, rastgele kısaltmalardan bilirler; çevrelerinin, sınıflarının, kiliselerinin, çağlarının ruhu, iklimleri ve yeryüzünün bir parçasının ahlakı olarak, – işte bundan ötürü ahlakın asıl sorununu göremezler. Oysa bu sorunlar farklı birçok ahlakın bir karşılaştırması yapıldığında su yüzüne çıkar. Bütün ahlak bilminde şimdiye dek eksik olan tek şey, tuhaf gelecek kulağa ama tam ahlak sorununun kendisiydi.”²⁸⁰

Tüm ahlaki değerlerin değersizleştirilmesi gerektiğini savunan Nietzsche, asıl yapılması gerekenin insanın içgüdülerinin ortaya çıkarılması ve itibarlı hale getirilmesi olduğunu söyler. Ona göre insan, erdemliliğinden vazgeçmeli ve ahlaka bağlı olmayan bir erdem benimsemelidir.²⁸¹ Çünkü ahlaki değerler insanın hayatına kolaylık sağlayan, çözüm getiren görüntüsünün altında asla çözüm getirmemekte aksine insan hayatını sınırlandırıcı araçlar olmaktadır. Ona göre yaşadığı dönemdeki tüm ahlak anlayışları insan hayatında bir yozlaşmaya sebep olmaktadır. Kendinden önceki ahlaki öğretilerini inceledikten sonra temelde birbirine karşıt iki tipin

²⁷⁹ a. g. e., s. 246.

²⁸⁰ F. Nietzsche,, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, s. 99–100.

²⁸¹ F. Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 174.

olduğunu belirtir. Bunlar; köle ahlakı ve efendi ahlakıdır. Yırtıcı hayvanı verdiğimiz bölümde efendi ahlakını, sürü insanını anlattığımız bölümde de sürü ahlakını vermiştik. Ona göre her iki ahlak tipi de güç isteminin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Efendinin kendini onaylayıcı tavrı ve yaşam karşısındaki memnuniyet hissi güç istencinden kaynaklanırken, kölenin yaşamı yadsıyıcı tarzı güçsüzlük hissinden kaynaklanmaktadır. Köle kendindeki güçsüzlük hissini telafi etmek ister ve değerlerini evrenselleştirme yoluna gider. İmmoralist olarak değerlendirilen Nietzsche'nin aslında karşı çıktığı, savaş açtığı ve yıkmak istediği ahlak geleneksel ahlaktır. Nietzsche Putların Batışı'nda ahlak ve din için şöyle der:

“ Her dinin ve her ahlakın temelinde yatan en genel formül: şunları ve şunları yap, şunları ve şunları yapma –mutlu olursun. Yoksa... şeklindedir. Her ahlak, her din bu buyruktan oluşur, - aklın büyük ilk günahı, ölümsüz akılsızlık diyorum ben buna. Benim dilimde bu formül tersyüz oluyor- tüm değerleri yeniden değerlendirmemin ilk örneği: iyi gelişmiş mutlu bir insan belirli eylemleri yapmalıdır ve başka bazı eylemlerden de içgüdüsel olarak kaçınır; fizyolojik açıdan oluşturduğu düzeni, insanlarla ve nesnelerle olan ilişkilerine aktarır.”²⁸²

Her milletin üstünde daha önceden birileri tarafından oluşturulmuş iyilikler levhası bulunduğunu söyleyen Nietzsche, bunların yapmalısın, etmelisin buyruğundan kurtulmanın gerekliliğini, bunu yapacak insanın da yeni değerler yaratacak üstinsana yol açacak olan özgür insan olduğunu söyler. Özgür insanın ayırt edici özelliği kendini aşma, kendini yenme, yani güç istencidir.²⁸³ Kendini ‘ilk töresizci’ olarak ilan eden Nietzsche, özgür insanın yok edici vasfından Ecce Homo’ da şöyle bahseder:

“Gelmiş geçmiş insanların rakipsiz en korkuncuyum ben; hem de en çok iyilik edeni olmayacağım anlamına gelmez bu. Yoketme gücümle orantılı olarak varmışım yoketmenin tadına, -her ikisinde de, yıkmayı olumlamadan ayrı tutmayan Dionysosca yaratılışıma uyuyorum. İlk töresizciyim ben: en üstün yokediciyim böylelikle de.”²⁸⁴

²⁸² F. Nietzsche, **Putların Batışı Ya Da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır**, s. 40.

²⁸³ M. Günay, **a. g. e.**, s. 177.

²⁸⁴ F. Nietzsche, **Ecce Homo**, çev. Can Alkor, İthaki Yay, 2003, s. 115.

Bahsettiğimiz sebeplerden dolayı insan iradesini yok sayan, mevcut tüm ahlaki değerlerin ortadan kaldırılmasını savunan Nietzsche'nin bunu yapabilecek özgür insanı; içinde yetiştiği ve yaşadığı sürüden kopmuş, varolmak için başkalarına ihtiyacı olmayan, kendi yolunu arayan, insan ile ilgili her şeyi kendi gözleriyle görmek isteyen insandır.²⁸⁵ Ahlak dışı bu özgür insan hala kendi değerlerini kuramamış fakat mevcut değerleri yıkmış, arayış içinde insandır. "O geçerlikte olan moralin kalıplaşmış değer yargılarının insan realitesine aykırı olduğunu gören, geçerlikte olan morali problem yapan, temellerini 'kazan' ama yaratıcı olamayan, ya da henüz yaratıcı olamamış insan; kendi gözleriyle görmek isteyen, kendi kendisi olmak isteyen, kendi yolunu arayan, ancak kendi hayatına yön verebilen insandır, 'ben istiyorum' diyen insandır."²⁸⁶

Sürü içinde yetişip, yaşayan insanın sürüden kopması zor, çetin bir yoldur, bu yüzden sürünün değerlerinin bir anlam ifade etmediğini görmesine rağmen özgürleşmeyi başaramayan ve sürüden kopmaya çalışırken, çıkması gereken basamakları çıkamayan, daha ileri gidemeyen çeşitli 'kopmuş insan' tipleri ortaya çıkar.²⁸⁷ Nietzsche, Böyle Buyurdu Zerdüşt'te Zerdüşt'le karşılaşan delikanlının sözleriyle kişinin sürüden kopup özgür olma sürecinin zorluklarını, sürü içerisinde kendini güvende hisseden bireyin özgür olmak uğruna bu güvenden vazgeçmesinin ve sürü tarafından dışlanıp, hor görülüp yalnızlaşmasının verdiği acıları şöyle ifade eder:

"-Yükseklere çıkmak istediğimden beri artık kendime güvenmiyorum. Artık kimse bana güvenmiyor. Bu nasıl oluyor? Ben hızla değişiyorum. Bugünüm dünüme zıt düşüyor. Merdivenleri çıkarken çok defa, bir iki basamak birden atlıyorum. Bunu hiçbir basamak bağışlamıyor. Yukarı çıkınca kendimi her zaman yalnız hissediyorum. Kimse benimle konuşmuyor. Yalnızlığın buzu beni titretiyor. Yükseklerde olmayı neden istiyorum? Benim küçümsemem ve özlemim beraber büyüyor. Yükseklere çıktığım oranda yükselenleri küçümsüyorum. Yükseklerde olanların işi ne? Yükselmemden ve

²⁸⁵ İ. Kuçuradi, a. g. e., s. 53.

²⁸⁶ a. g. e., s. 53.

²⁸⁷ M. Günay, a. g. e., s. 173.

sendelememden ne kadar utanıyorum!(...)Zerdüşt söze şöyle başladı:- Bu, benim kalbimi parçalıyor. Karşı karşıya kaldığın tehlikeleri gözlerin sözlerinden daha iyi anlatıyor. Sen henüz, özgür değilsin. Sen daha özgürlüğünü arıyorsun. Bu arayış sana uykusuz geceler geçirtmiş. Özgür yüksekleri istiyorsun. Ruhun, yıldızların özlemini çekiyor; fakat senin kötü hislerin de özgürlüğe susamışlar. Vahşi köpeklerin serbest kalmak istiyor. Ruhun bütün zindanları açmaya uğraşırken, onlar keyiflerinden mahzenlerinde havlıyor. Sen benim gözümde henüz özgürlüğü düşünen bir tutsaksın. Ah, böyle tutsakların ruhları uyanık, fakat hilekar ve kötü olur. Ruhu özgürlüğe kavuşan da temizlenmeye mecburdur. Onda henüz çok hapis ve bataklık vardır. Onun gözünde de temizlenmelidir.”²⁸⁸

Buradan da anlaşılacağı üzere; Nietzsche'ye göre üstinsana geçiş aşamasında aşılması gereken iki büyük engel vardır. Bunlar; buyruk ve insanın hayvani tabiatıdır. Buyruğu aşmanın yolu mevcut değerlerin yeniden değerlendirilmesi iken, insanın hayvani tabiatını aşmasının yolu ise biyolojik enerjiyi yani güç istencini biriktirip daha üstün hayat formları yaratmada kullanmaktır. Bu zor görevi tam manasıyla yapabilen tek kişi üstinsandır. Üstinsan olma yolundaki ilk adım olan mevcut tüm değerlerin gözden geçirilmesi aşaması kişinin organizmasındaki güç istenci seviyesiyle yakından ilişkilidir. Çünkü kişi burada ya ahlaki alandan tamamen sıyrılır ya da gücü yetmediği için bir yerde tıkanır kalır. Bu yol güçlüklerle ve tuzaklarla dolu olduğu için herkesin gücü bu yolu kat etmeye yetmez. Ahlaktan bağı koparan insan artık tek başınadır ve Tanrı'nın da ölümü ile birlikte destek alacağı hiçbir şey kalmamıştır. Böylece tüm doğaüstü beklentilerini ve amaçlarını da yitiren insanın tekrar sürüye dönmesi de mümkün değildir. İşte bu kendini aşma yolu zor bir yoldur. Bu yola koyulan kişi ilk önce toplumun kendisine dayattığı tüm değerleri iyice bir gözden geçirir ve bunların aslında bazı insanların varlığını sürdürmek ve korumak için konmuş olduğunun farkına varır.

Nietzsche özgür olma yolunda olan her kişinin birkaç dönem geçirmek, birkaç basamak inip çıkmak zorunda olduğunu söyler. Ona göre geçerlikte

²⁸⁸ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, s. 39-40.

olan ahlakın dışına çıkmadaki ilk adım 'büyük kopma'dır. Ahlaki değerlerin ve değer yargılarının anlamsızlığını kavrayan kişi bu büyük kopmanın sınırındadır. Büyük kopmada kişideki güç istencinin birden artması, mevcut değerleri anlamsız bularak yıkması ve tamamen özgürleşmesi söz konusudur. Kişinin o zamana kadar bağlı olduğu tüm değerleri artık değersiz görmesi anlamına gelen bu ahlaktan kopuş insanın nihilizmle karşı karşıya gelmesine yol açar. Burada insan her şeyi anlamsız ve değersiz bularak ve o zamana kadar hakikat olarak kabul edilen her şeyin yanlış olduğunu düşünerek nihilizme saplanıp kalabilir. Gücünün uzun zaman boşa harcadığını ve mevcut değer yargılarıyla aldatıldığını düşünen insana artık her şey anlamsız gelecektir. Kendini aşma yolunda kişiyi bekleyen bu tehlike kötümserlik ya da pasif nihilizmdir. Giriş bölümünde de değinmeye çalıştığımız nihilizm, Nietzsche felsefesinde pasif ve aktif olmak üzere ikiye ayrılır. Değer olmayan yerde değer aramak, bulamayınca da Schopenhauerci kötümserlikle hayatın kendisini değersiz bulmak anlamına gelen pasif nihilizm²⁸⁹ Nietzsche'de istenen tablo değildir. Çünkü pasif nihilizmde insan, değerlerin değersizleşmesiyle meydana gelen boşlukta kendisini aldatılmış, boşuna yaşamış ve hedefsiz hisseder. Bu duyguyu genelleştiren birey, hiçbir şeyin gerçek olmadığını, hiçbir şeyin değişmez olmadığını, her şeyin kesin olarak yanlış olduğunu düşünerek büyük bir anlamsızlık, amaçsızlık içine düşer ve hiçbir şey yapmak istemez.²⁹⁰ Nietzsche'ye göre nihilizmin bu türü kişinin gelişmesini ve olgunlaşmasını engellediği için çok zararlıdır.

Décadence'ın mantığı olarak gördüğü nihilizm onun felsefesinde yeni değerler yaratabilmek için geçirilmesi gereken zorunlu bir süreçtir. Bu zorunlu süreçte insanda büyük bir enerji ve güç istenci olması gerekmektedir. Çünkü nihilizm zorluklarla ve acılarla dolu bir geçiş sürecidir.

“Ey yalnız adam, bugün henüz kalabalığın acısını çekiyorsun. Bugün henüz bütün cesaretine ve ümitlerine sahipsin sadece. Fakat bir zaman gelecek, yalnızlık seni yoracak. Bir zaman gelecek gururun

²⁸⁹ F. Baykan, **Nietzsche'nin Felsefesi**, s. 129.

²⁹⁰ İ. Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 58.

eğilecek ve cesaretin kırılacak. Bir zaman gelecek ben yalnızım diye haykıracaksın. Bir zaman gelecek yüksekliğini görmeyecek ve alçaklığı pek yakın duyacaksın. Kendi yüceliğinin bir hayalet gibi seni korkutacak. Her şey yanlış diye bağıracaksın ve yalnızı öldürmek isteyen hisler vardır. Öldürmezlerle kendilerinin ölmesi gerekir; fakat katil olmayı başarabilir misin?”²⁹¹

Nietzsche'ye göre nihilizmin karşısında ancak aktif olan kişi bu zorluklara dayanabilir ve yaşamdaki güçlüklerin farkına varıp tüm bunlar karşısında iyimser davranabilmeyi başarabilir. İşte Nietzsche'nin olumladığı bu nihilizm; kişinin koptuğu değer yargılarını yok etmek anlamına gelen aktif nihilizmdir. Nihilizmden kurtulma aşaması bireyin kendini tanımasına olanak sağlarken, birey bu aşamada yürüyeceği yolu belirler ve bu yolda yalnız yürüyeceğinin farkına varır.²⁹² Mevcut değerlerin değersizliğinin bilincinde olan ve nihilizmi de geride bırakan bu insan karşılaştığı her türlü zorlukla tek başına mücadele edeceğinin farkında olan özgür insandır.

Ahlaki değer yargıları kurmayan özgür insan iyinin ve kötünün ötesine geçmiştir Nietzsche'ye göre. Ahlak dışı olmasına rağmen çeşitli değerlendirme tarzlarının ve zıt değerlendirmeler yapan insanların varlığının farkındadır.²⁹³ Özgür insan, kendi kendini yenileyen, kendini eğiten, herhangi bir şeye saplanıp kalmayan insandır. Sadece kendi erdemi için yaşayan, birçok erdemi olmasını istemeyen özgür insan, kendisi olmak ister. Onun erdemi; yasak olan her şeyi yapan, ahlak dışı bir erdemdir. Başkaları tarafından anlaşılmayan özgür insan, yalnız kalmak ister. O, yalnız kalabilen, kendi kendine yetebilen insandır ve ancak kendi gibileriyle konuşur. Öte yandan hazır olan her şeye karşı şüpheyi yaklaşan özgür insan, hazır olan her şeye el uzatma hakkını da kendinde bulur.²⁹⁴

Özgür insanın bütün değerlendirmelerine yön veren tek düşünce, üstinsana ulaşabilme uğraşısıdır. Özgür insanın yüceliğini belirleyen sadece

²⁹¹ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, s. 60.

²⁹² İ. Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 60.

²⁹³ **a. g. e.**, s. 65.

²⁹⁴ **a. g. e.**, s. 62-66.

onun neden kendini kurtarması, kendini özgür kılması değil, bütün bunları ne için yaptığını bilmesi ve bunu başarmasıdır. Kişi yabancılaşmasını kendi ego tatmini ya da çıkarı için değil, bir ideal uğruna, gelecek olana yolu hazırlamak için aşar.²⁹⁵

Sürünün değer yargılarından nihilistik tutumuyla sıyrılan insan, kendi özgürlüğünü kazanmış, sonraki aşamada da nihilizmden kurtularak dünyanın, insan hayatının, gerçekliğin anlam ve değerini kendi gözleriyle görmek isteyen özgür bir insan haline gelmiştir. Şimdiye kadar vermeye çalıştığımız yırtıcı hayvan, sürü insanı ve özgür insan, Nietzsche'nin üstinsanına giden yolda köprü vazifesi görmüş insan tipleridir. Bu insan tiplerini daha iyi anlamamız için Böyle Buyurdu Zerdüşt'teki ruhun üç değişiminden bahsetmemiz gerekmektedir.

Ruhun üç değişmesini anlatacağım size. Ruhun deve, devenin aslan ve sonunda aslanın çocuk oluşunu... Saygılı, dayanıklı ve kuvvetli bir ruhun ağır yükleri vardır. Onun kuvveti, her zaman ağırlı ve en ağırlı ister.(...) bütün bu en güç şeyleri dayanıklı bir ruh yüklenir. Yükünü almış ve çöl yolunu tutan bir deve gibi o da kendi çölüne doğru yürür. Fakat en ıssız çölde ikinci değişim olur. Ruh, aslanlaşır. Hür olmak ve kendi çölünde egemen olmak ister.(...) ruhun aslanlaşmasına ne gerek var kardeşlerim? Dayanıklı ve saygılı yük hayvanı niye yetmez? Kardeşlerim!.. Özgürlüğe ulaşmak ve göreve karşı da kutsal bir hayır diyebilmek için, aslan olmak gereklidir. Yeni değerleri hak saymak gerçekten de el koymadır ve bu ancak yırtıcı bir hayvanın işidir. O da aslandır.(...) Fakat söyleyin kardeşlerim, aslanın yapamayıp da çocuğun yapabileceği şey nedir? Yırtıcı aslan niçin çocuğa dönüşmelidir? Çocuk bir günahsızlıktır. Çocuk bir temizliktir. Çocuk bir unutmadır çünkü. Bir yeni başlama, bir oyun, kendiliğinden yuvarlanan bir tekerlek, bir ilk hareket ve kutsal bir 'evet'tir.²⁹⁶

Zerdüşt'te ruhun üç değişimi söz konusudur ve bu üç değişim üç hayvanla sembolize edilmiştir. Bunlar; deve, aslan ve çocuktur. Burada sürü insanının içinde bulunduğu durum 'deve' ile sembolleştirilir ve deve gibi diz çöküp iyice yüklenmek isteyen sürü insanı, eylemlerini ve değerlendirmelerini

²⁹⁵ F. Baykan, **Nietzsche'nin Felsefesi**, s. 130.

²⁹⁶ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, s. 24.

geçerlikte olan ahlakın değer yargılarına uydurmaya çalışan insandır. Bütün değerlerin ve insanla ilgili her şeyin değerlendirilmesi kendisinden önce yapılmıştır, bu yüzden onun tek yapması gereken bunlara göre yaşamak ve eylemlerini bu değer yargılarına göre ayarlamaktır. Çünkü içinde bulunduğu ahlak bu sürü insanına 'yapmalısın, etmelisin' der. Sürü insanına yaşamın yüklediği ahlaki, dini, felsefi her türlü yük bu devenin yüküdür, yük ağırlaştıkça onu çekmek zorlaşır, böylece ruh ezilir ve bu yükten kurtulmak ister. Bu yükten kurtulmak istemesine bağlı olarak ruhun ikinci aşaması deveden 'aslan'a geçiş gerçekleşir.

Nietzsche'nin felsefesinde deve aşaması kişinin gelişmesinde iki yönden önemlidir. Bir yandan bu ağır yük insanı hasta ederken, öte yandan kişinin daha üstün, daha olgun bir aşamaya erebilmesi için böyle bir yük ile yüklenmesi de şarttır. İnsan ne kadar yük yüklenir de aşarsa, o kadar olgunlaşır. Devenin yükü ne kadar fazlaysa, bunları aştıkça gücü de o kadar artacaktır. Yükünü alan devenin çöle doğru koyulduğunu belirten Nietzsche'nin burada çölden kastı, kişinin tek başınalığı ve kendini ahlaki değerlerden koparmasıdır.²⁹⁷ En ıssız çölde ruh aslana dönüşür ve kendi özgürlüğünü fethedip kendi çölünün efendisi olur. Özgürlüğü, değerlerin değişiminin zorunluluğunu hissettiği anda ruhun cesaretle şekillenmiş boyutunda aslana dönüşen deve, kendisine kutsal bir görev yükler. Burada mevcut ödevlere başkaldırıp özgürlüğü istemek aslanla sembolize edilmektedir. 'Yapmalısın' buyruğundan kurtulan aslanın ruhu 'ben isterim' der. Mevcut değerlerden kopmayı, onları geride bırakarak özgürleşmeyi ifade eden aslan, henüz yeni değerler yaratamamaktadır. Zerdüş'te özgür insan aslanla sembolize edilir ve üstinsanın yeni değerler yaratabilmesi için önce mevcut değerlerden kopmak gerekir ki bu da aslanla gerçekleşir.

Sürü hayvanıyla üstinsan arasında geçiş aşamasının en yüksek noktası aslandır. Nietzsche'ye göre aslanda bir ruhun özgürleşmesi; tekrar

²⁹⁷ F. Baykan, **Nietzsche'nin Felsefesi**, s. 120-121.

kendini elde etmesi anlamına gelir. Özgür insan realitenin sürü tarafından değerlendirilmesini ve bu değerlendirmelerin sonucunda ortaya çıkan ahlaki değerlerin varlığını reddeder. Fakat bu, hiçbir şekilde değerlerin olamayacağı anlamına gelmemelidir.²⁹⁸ Çünkü Nietzsche'nin asıl amacı; mevcut tüm değerlerin yeniden değerlendirilerek, yerine yenilerinin getirilmesi ve insanın kendi değerlerini kendisinin ortaya koymasıdır fakat özgür insan bunu yapamaz, o sadece bunu başarabilecek üstinsanın ortaya çıkması için atılmış bir adım, geçilmesi gereken bir aşamadır. Aslandan sonra gelen 'çocuk' aşaması ruhun üç değişiminin sonu, üstinsan olmanın da başlangıcıdır. Çocuk üstinsan olmanın başlangıcı olduğu için, bu aşamaya üstinsanı anlatırken değineceğiz.

Hıristiyan özgeciliğine²⁹⁹ karşı kendi 'özgecilik' ve 'kendini feda' anlayışını ortaya koyan Nietzsche, özgür insanın en önemli özelliğinin de özgecilik ve kendini feda ediş olduğunu söyler.³⁰⁰

*“Sevgin ve yaratıcılığınla yalnızlığına git kardeşim. Çok sonra adalet, topallayarak seni takip edecektir. Gözyaşlarımla yalnızlığına git kardeşim. Ben kendinden üstün bir şey yaratmak isteyen ve bu yüzden harcananı severim.”*³⁰¹

Henüz yeni değerler yaratamayan özgür insan mükemmelleşmek ister bu da yeni bir insan tipini ortaya çıkarır. Bu yeni insan tipi Nietzsche'nin 'üstinsan'ıdır.

²⁹⁸ M. Dede, **a. g. e.**, s. 69.

²⁹⁹ “İnsanlığı, insanları çıkar gözetmeden sevmek, kişinin kendisini başka insanların ve toplumun refahına, genel iyiliğine adanması tavrı; insanlara karşı iyiliksever, iyi niyetli, hoşgörülü ve yardımsever olmayı bir tavır olarak ön plana çıkartan, başkası için yaşamak formülüne göre davranmayı öneren ahlak anlayışı; bencilliğin ve bireyciliğin karşısında yer alan bir görüş olarak, kişinin kendisini hiçbir çıkar gözetmeden, başkalarının ihtiyaç ve çıkarlarına adanması gerektiğini dile getiren öğretidir.” A. Cevizci, **a. g. e.**, s. 1301-1302.

³⁰⁰ F. Baykan, **a. g. e.**, s. 131.

³⁰¹ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüş**, s. 61.

D. Üstinsan

Nietzsche'ye göre insan eksik, tamamlanmamış bir varlıktır, açıktır her şeye, bu yüzden onun yenilmesi, aşılması gerekmektedir. İnsan eksik bir varlıktır fakat kendisindeki bu eksikliği yine kendisi giderecektir, böylece de şimdiye kadar kendi dışında sanarak yücelttiği varlıkların tüm güzelliği onun olacaktır. Her varlık kendisinden üstün bir şey yaratmıştır, bundan dolayı insanın da kendisini aşması gerekmektedir. Fakat bunu insan kendi içinde kalarak gerçekleştiremez, bu yüzden Nietzsche'ye göre insanın önüne varlığının yöneleceği bir örnek koymak gerekmektedir, ona göre bu da üstinsandır. Üstinsan sadece insanın değil bütün yaşamın anlamıdır. Nietzsche'ye göre insanın hiçbir değeri yoktur, o sadece üstinsana götüren köprü olarak değerlidir. Üstinsandan yoksun insan, kargaşadan, yıldız doğurmamış karanlıktan başka bir şey değildir. İnsanın özü itibarıyla iyi ve yetkin bir varlık değil de bir kaplanın sırtına atlamaya can atan tamahkar, merhametsiz ve kötü bir varlık olduğunu söyleyen Nietzsche insanoğlunun yüzyıllardan beri bu gerçeği, insanın iyi ve yetkin bir Tanrı tarafından özel olarak yaratılmış eşsiz bir türün üyesi olduğu ve Tanrı'nın insanı yerleştirmiş olduğu evrenin teleolojik bir sistem meydana getirdiği kurgusu ile bastırmıştır.³⁰²

Özgür insanın kendini feda etmesiyle ortaya çıkan üstinsan Nietzsche'nin ifadesiyle henüz varolmamıştır ve onlar 'yeryüzünün efendileri'dir. Nietzsche'nin felsefesinin zirvesi, *décadence* probleminin de nihai çözümü³⁰³ olan üstinsan, geleneksel ahlaki köle ahlaki olarak görüp değerlendiren, eşitlik kavramına karşı çıkıp, ahlaki değerlerin son çözümlemede insanın gerçek doğasına, insandaki güçlü olma isteğine dayanması gerektiğini belirten Nietzsche'nin öngördüğü bir insanlık aşamasıdır. Üstinsan kavramı, insan evriminin bundan sonraki aşamasında ortaya çıkacak bir insan tipi olarak, değerleri gözden geçirme, yeni baştan

³⁰² A. Cevizci, *a. g. e.*, s. 1681.

³⁰³ F. Baykan, *Nietzsche'nin Felsefesi*, s. 131.

yaratma ve güçlü olma isteğini hayata geçirme cesaretinde olan insan için kullanılmaktadır.³⁰⁴ Üstinsan kavramını ilk defa Böyle Buyurdu Zerdüşt'te dile getiren Nietzsche, bu insan tipini anlatmak için Dionysian insan, trajik insan, yeryüzünün efendileri kelimelerini de kullanır.³⁰⁵

Nietzsche'nin üstinsan kuramı Zerdüşt'ün dördüncü kitabında yer alır. Kitapta üstinsanı birleştiren kişilikler; kahin, iki kral, sülüklü adam, büyücü, sonuncu papa, insanların en çirkini, gönüllü dilenci ve gölgedir. "Üstün insan, tepkisel insanın kendini 'üstün' olarak gösterdiği ve daha da iyisi, tanrılaştırdığı imgedir. Aynı zamanda üstün insan kültürün ürününün ya da cinsil faaliyetin ortaya çıktığı imgedir."³⁰⁶ Üstinsanı birleştiren kişiliklerden 'kahin'; edilgen nihilizmin temsilcisi, büyük yorgunluğun kahinidir.

*"İnsanların büyük bir kedere düştüklerini gördüm. En iyileri bile işlerinden bıkmıştı. Bir mezhep ortaya çıkmıştı ki sloganı şu idi: Her şey boştur, hepsi birdir, her şey geçmiştir. Bütün tepelerden yankılanan bir ses geliyordu: Her şey boştur, hepsi birdir, her şey geçmiştir."*³⁰⁷

Edilgen nihilizmi temsil eden kahin; içilecek, içinde boğulacak bir deniz arar fakat her ölüm ona hala fazlasıyla etkin görünmektedir ve o ölmek için fazlasıyla yorgundur. Ölümü arzular fakat edilgin bir sönüş gibi arzular. 'Büyücü' ise; oyuncu, kalpazan, ikiyüzlü, melankolinin şeytanıdır. Büyücü kötü niyeti temsil eder. Acıya bile makyaj yapan büyücü, ona yeni anlam icat eder, Dionysos'a ihanet eder, o sahte trajik, Ariane'nin şarkısını sahiplenir.³⁰⁸ Kitapta Zerdüşt ruhun tövbecisini oynuyorum diyen büyücüye şöyle demektedir:

*"Ey adi kalpazan, nasıl başka türlü olabilirdin? Doktora çıplak görünmen icap etse hastalığına bile makyaj yapardın."*³⁰⁹

³⁰⁴ A. Cevizci, **a. g. e.**, s. 1681.

³⁰⁵ F. Baykan, **a. g. e.**, s. 132.

³⁰⁶ Gilles Deleuze, **a. g. m.**, s. 128.

³⁰⁷ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, s. 127.

³⁰⁸ Gilles Deleuze, **a. g. m.**, s. 128.

³⁰⁹ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, s. 235.

Tepkisel nihilizmi temsil eden ‘insanların en çirkini’, kendi içini dışını gören Tanrı’ya dayanamamış ve hıncını Tanrı’ya çevirip, onu öldürerek Tanrı’nın yerini almıştır. Tanrı’dan böylece intikamı almış olmasına rağmen hala hınçla ve kötü niyetle doludur. ‘İki kral’; örf ve adetlerdir. “örf ve adetlerin ahlakiliğidir ve bu ahlakiliğin iki ucu, kültürün iki uç noktasıdır. Bu iki kral, örf ve adetlerin belirlenişinin tarih öncesi ilkesinde ama aynı zamanda da örf ve adetlerin ortadan kaldırıldığı tarih sonrası üründe kavranmış cinsil faaliyeti temsil ederler.”³¹⁰ Kendilerinden umutları olmayan iki kral, halk tabakası içinde yaşamaktan ve onların başı olmaktan tiksinti duyarlar, sahte olduklarının farkındadırlar ve bu sahtekarlıktan da bıkmışlardır.³¹¹ ‘Sülüklü adam’; bilim olarak kültürün ürününü temsil etmektedir. O zekanın vicdanlısı, zihnin bilinçli kişisidir. Kesinliği, bilimi ve kültürü sahiplenmeyi arzulayan sülüklü adam, ruh konularında kendisinden daha sıkı, daha dar, daha kesin kimse olmadığını düşünür. Birçok şeyi yarım bilmektense hiçbir şey bilmemek daha iyidir ve yabancı yasalara göre bir egemen olmaksızın kendi kendisinin delisi olmayı tercih eden bu sülüklü adam kesinliği ister fakat sonunda bilimin, sülüğün ve ilk nedenlerin nesnel bir bilgisi olmadığını, yalnızca sülüğün bilgisi olduğunu öğrenir.

‘Sonuncu papa’ ise, kültürün din olarak ürününü temsil etmektedir. Zerdüşt’ten Tanrı’nın öldüğünü öğrenen papa, Tanrı’ya son saati gelene kadar hizmet ettiğini fakat artık hizmet dışı olduğunu, Tanrı’nın ölmesiyle efendisinin kalmamasına rağmen hala özgür olmadığını ve anılarından başka bir zevki olmadığını ifade eder.³¹² ‘Gönüllü dilenci’; bir zamanlar servetinden ve zenginlerden utanıp büyük bir servetten vazgeçip kendini ve varlığını fakirlere adayan dilencidir. Fakirlerin de kendini kabul etmemesiyle ineklerin yanına gelmiştir.³¹³ Gönüllü dilenci, ‘semavi krallığı’, ödül olarak ‘yeryüzündeki mutluluğu’, ama aynı zamanda da cinsil ve kültürel insan faaliyetinin ürününü aramaktadır. O, krallığın kime düştüğünü ve kimin o

³¹⁰ Gilles Deleuze, **a. g. m.**, s. 129.

³¹¹ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, s. 225.

³¹² **a. g. e.**, s. 229.

³¹³ **a. g. e.**, s. 246.

faaliyeti temsil ettiğini öğrenmek istemektedir. Bilim mi, ahlakilik mi, din mi, yoksulluk mu, emek mi? Semavi krallığı zenginlerin arasında bulunmadığı gibi fakirlerin arasında da yoktur.³¹⁴

*“Ayak takımı aşağıda, ayak takımı yukarıda. Bugün artık zengin ve fakir olan kim? Bu farkı unuttum ve oradan kaçtım. Ve kaçça kaçça şu ineklerin yanına geldim.”*³¹⁵

‘Gölge’ ise; yolcunun kendisidir, cinsil faaliyetin kendisidir, kültür ve devinimidir. Burada yolcunun ve gölgesinin anlamı, yalnızca gölgenin yolculuk etmesidir. Yolculuk eden gölge ürününü kaybettiği ölçüde, ilkesini kaybettiği ve bunları çılgınlar gibi aradığı ölçüde cinsil faaliyettir. “İki kral cinsil faaliyetin muhafızlarıdır, sülüklü adam bu faaliyetin bilim olarak ürünüdür, sonuncu papa bu faaliyetin din olarak ürünüdür, gönüllü dilenci, bilimin ve dinin ötesinde, bu faaliyete uyan ürünün ne olduğunu bilmek ister; gölge, hedefini kaybettiği ve ilkesini aradığı ölçüde bile, bu faaliyettir.”³¹⁶

Nietzsche’ye göre insan; hayvanla üstinsan arasına gerilmiş uçurum üstünde bir iptir. Tehlikeli bir geçiş, tehlikeli bir yolculuk, tehlikeli bir geriye bakış, tehlikeli bir ürperiş ve duraksayış. İnsanda büyük olan şey, bir amaç oluşu değil, bir köprü oluşudur. İnsanda sevilebilecek şey, onun bir geçiş ve batış sürecinde olmasıdır.³¹⁷

“Ben size ‘insanüstü’nü öğretiyorum. İnsan aşılması gereken bir şeydir. Onu yenmek için ne yaptınız? Şimdiye kadar bütün varlıklar kendilerinden üstün bir varlık yarattılar. Siz bu büyük yaratışın gerisinde mi kalacaksınız? İnsanı aşacağınız yerde hayvana dönmeyi mi tercih edeceksiniz?

İnsana göre maymun nedir? Gülünecek veya acı bir utanç verecek bir şey. İşte insan da ‘insanüstü’ne göre böyle olmalıdır. Gülünecek veya acı bir utanç verecek bir şey!..Siz solucandan insanlığa kadar yol aldınız ve içinde birçok şey hala solucandır. Bir zamanlar maymundunuz ve şimdi bile insan, her maymundan fazla

³¹⁴ Gilles Deleuze, **a. g. m.**, s. 129.

³¹⁵ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, s. 247.

³¹⁶ Gilles Deleuze, **a. g. m.**, s. 130.

³¹⁷ F. Nietzsche, **a. g. e.**, s. 13.

maymundur.(...)Bakın size insanüstünü öğretiyorum. İnsanüstü dünyanın, yaşamın amacıdır. İradeniz demelidir ki: insanüstü dünyanın, yaşamın amacı olmalıdır.”³¹⁸

Hedefin insanlık değil de üstinsan olduğunu ve insanın gözünde maymun ne ise üstinsanın gözünde de insanın maymun gibi gülünecek bir şey ya da acı bir utanç olduğunu belirten Nietzsche, bu görüşleri yüzünden çoğu zaman yanlış yorumlanmış, onun üstinsan kuramı Darwin’in evrim kuramıyla bağdaştırılmıştır. Oysa Nietzsche’ye göre Hristiyanlığa duyulan inanç çökerken, insanlar Darwin’in evrim fikrine giderek daha çok inanır olmuşlardır. Nietzsche’nin çok tehlikeli olarak gördüğü bu gelişme, insanla hayvan arasındaki ayrımı ortadan kaldırmıştır. Ona göre Tanrı inancının çöktüğü yerde, insanlardan Darwin’in evrim teorisine inanmalarını beklemek, gelecekte vahşi ve korkunç savaşların ortaya çıkmasına neden olacaktır.³¹⁹

Darwin’in türlerin birbirini etkilemesi ve dönüşümü ilkesine karşı çıkan Nietzsche’ye göre türlerin birbirini etkilediğini kabul edersek insanın doğal boyutuyla ilgili yapıyı yeterince iyi anlamlandıramamış oluruz. Ona göre insan ayrı bir varlıktır, türlerin birbirini etkilemesi ilkesi insanın hem niteliklerini hem de onurunu zedeler. İnsanın özünde ona çok özel güçler veren, kendi özünden kaynaklanan bir enerjisi vardır. Bu enerjiyi ortaya koymak hayvanla ilişkilendirildiğinde hayvanın davranışları içgüdüsel olduğu için ve içgüdüsellik de mekanizm ile ilişkili olduğu için insanla hayvan arasına net bir ayrılık vardır. Çünkü hayvan zincirlerini kırıp sürünün dışına çıkamazken, sürü nitelikleri insana sonradan yüklenmiş niteliklerdir, yani *décadence*’lardır, bu yüzden insanın sürünün dışına çıkabilme potansiyeli vardır. Nietzsche’de esas olan tüm bunlardan sıyrılıp insanın özüne dönmesi gerektiğidir. Putların Batışı’nda Anti-Darwin başlığı altında türlerin mükemmellik içinde gelişmediğini, zayıfların gitgide daha çok, güçlülere hükmettiklerini, Darwin’in tını unuttuğunu ve zayıflarda daha çok tını olduğunu³²⁰ söyleyen Nietzsche,

³¹⁸ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, s. 11-12.

³¹⁹ A. Cevizci, **a. g. e.**, s. 1230.

³²⁰ F. Nietzsche, **Putların Batışı Ya Da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır**, s.72.

kendisinin Darwincilikle suçlanarak yanlış anlaşıldığını Ecce Homo'da şöyle dile getirir:

“Benden bir şey anladıklarını sananlar, kendi boylarına göre kesip biçtiler beni; tam karşıtımı, örneğin bir ülkücü yaptıkları da oldu benden. Hiçbir şey anlamayanlarsa, iler tutar yerimi bırakmadılar. – ‘Çağdaş’ insanların, ‘iyi’ insanların, Hristiyanların ve öbür nihilistlerin karşıtını, en yüksek yetkinlik örneğini gösteren ‘üstinsan’ sözcüğü, töreler yıkıcısı Zerdüşt’ün ağzında düşündürücü bir sözcük, hemen her yerde tam bir bölünle Zerdüşt’ün kişiliğinde canlandırılan değerlerin tersine anlaşıldı, daha yüksek bir insan türünün ‘ülküsel’ örneği olarak, yarı ‘ermiş’ yarı ‘deha’ örneği olarak anlaşıldı... Bilgiç geçinen kimi büyükbaş hayvan, beni onun yüzünden Darwincilikle suçladı; o kendi de bilmeden, istemeden olmuş büyük kalpazanın, Carlyle’in öylesine hoyratça çürüttüğüm ‘yiğitlere tapınma’sını bile seçip tanıyanlar çıktı Zerdüşt’te”³²¹

Nietzsche'nin felsefesinde bir hedef olan üstinsan, hem gaye(telos) anlamında hem de imkan(possibility) anlamında, yani nihai insan potansiyellerinin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi imkanıdır. Üstinsan felsefi bir kurgu, tasavvur değil biyolojik bir imkandır ve tabiatın insanla ilgili deneyinin gayesidir. Zerdüşt'te ruhun üç değişiminde üstinsan ‘çocuk’la sembolize edilmiştir. Çocuk yeni bir başlangıç, bir temizlik, bir günahsızlıktır. Masumiyet ve unutuştur, bir oyun, kendi kendine dönen bir tekerlek, ilk hareket, kutsal bir ‘evet’tir. Nietzsche’ye göre oluş iynin ve kötünün ötesinde olduğundan masumdur, çocuğun masumluluğu da buradan gelir, çünkü o, oluşla uyumludur. Moralizasyondan bağımsız olduğu ve onu aştığı için çocuk bir unutuştur. Kendi kendine dönen bir tekerdir, ilk harekettir, yaratıcı hayat gücü onun içinde saf bir biçimde hareket eder, ettirir. Böylece çocuk bir yaratıcı Tanrı olur, Dionysos olur.³²²

Realiteyi olduğu gibi gören ve kavrayan üstinsan, bu nedenle gerçekliğe yabancı olmuş ve ondan kopmuş değildir, aksine o gerçeğin

³²¹ F. Nietzsche, **Ecce Homo**, s. 49.

³²² F. Baykan, **a. g. e.**, s. 135.

kendisidir.³²³ Güçlü olma isteğine dayanan, güç istenciyle hareket eden üstinsan, hayata evet diyen, hayatı olduğu gibi seven ve isteyen insandır. Üstinsanın hayata evet demesi; varlık çemberinin ardı arkası kesilmez, son bulmaz dönüşünü kavrayıp onu istemesi anlamına gelir. Kişinin hayata topyekun evet diyebilmesi için yeni kurulan yapılarla, yeni başarılarla, her şeyi sürekli olarak yeniden değerlendirmesi gerekmektedir.³²⁴

“Dionysosçu insanın, herhangi bir telkini anlamaması olanaksızdır, hiçbir duygulanım işaretini atlamaz, anlayan, çözen içgüdüye en yüksek derecede sahiptir, bildirme sanatına da. Her teze, her duyguya bürünür: sürekli değişir.”³²⁵

Üstinsanın temel karakteristiği hayatın bütününe coşku ve hazla onaylamasıdır. Üstinsan Dionysos'un bütün oyunlarını, yapıcı olsun, yıkıcı olsun; acı olsun, zevk verici olsun hepsini kabul eder. Çünkü Nietzsche'ye göre hayata evet demek, olduğu gibi hayatı savunmak, acıya da evet demek, acıyı da savunmak anlamına gelir.³²⁶ Onun felsefesinde hayata topyekun bir evet demek 'kader sevgisi'dir(amor fati), bu kader sevgisi insanın ulaşabileceği en üst aşamadır. Ona göre kişi hayatın bütününe tamamıyla onayladığı nispette üstinsandır. Çünkü eğer kişi üstinsan ise, hayatındaki sadece olumlu yanları değil, olumsuz, tatsız, acı verici yanları da sevinçle kabul eder. Kişinin hayatı böyle her yönüyle kabul edebilmesi, kini tam anlamıyla yenmesiyle, kendisiyle ve kaderiyle tam bir uyum içinde olmasıyla mümkündür. Burada üstinsan sade kendi varoluşunu onamakla kalmaz, tüm insanlık tarihini bütün acı ve ıstırapıyla birlikte sonsuzca onar. Nietzsche'ye göre hayata karşı bu tavır, gerçek filozofun mihenk taşıdır ve ulaşabileceği en üst aşamadır. Nietzsche'nin bu aşamaya ulaşabilmek için verdiği formül de kader sevgisidir. Varoluşun tümüyle en yüksek seviyede onanmasına 'trajik-Dionysian hal' diyen Nietzsche, işte bu halde geçmiş, şimdi ve geleceğin yani oluşun onandığını böylece de hayatın bütün düzenlemelerinin gücü istencinin

³²³ İ. Kuçuradi, a. g. e., s. 70.

³²⁴ a. g. e., s. 71.

³²⁵ F. Nietzsche, **Putların Batışı Ya Da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır**, s. 69.

³²⁶ İ. Kuçuradi, a. g. e., s. 71-72.

tezahürleri olarak sonsuzca kabul edildiğini söyler.³²⁷ Yeni değerler ortaya koyan ve yaratan üstinsan, böylece bu başarılarıyla bir yandan geçmişti kurtaracak diğler yandan da geleceğı, insanın geleceğıne yöne verecektir.³²⁸

“- Zerdüşt bir seferinde, ödevini –ki benim de ödevimdir- öyle bir kesinlikle belirtmiştir ki, yanlış anlayamaz artık hiç kimse: geçmiştekileri de temize çıkarmaya, kurtarmaya dek varan bir olumlayıştır bu. İnsanlar arasında, geleceğın kırık parçaları arasında gibi dolaşıyorum: O gördüğüm geleceğın. Derdim günüm bu benim, kırık parça, bilmece, ürkünç rastlantı olan her şeyi toplamak, tek bir şey yaratmak. Nasıl katlanırdım insan olmaya, aynı zamanda ozan, bilici, rastlantının kurtarıcısı olmasaydı insan? Tüm geçmişti kurtarmak, ‘böyleydi’ denilen her şeyi yeni baştan yaratmak ‘ben böyle isterdim’ diye, -benim için bu olurdu ancak kurtuluş-”³²⁹

Nietzsche'nin ortaya koyduğu üstinsanın hayatı hem iyi hem de kötü yönleriyle onaması kadercilik ya da tevekkülle karıştırılmamalıdır. Bu onama; bütün olanların, oluşun zorunlu bir tezahürü olduğunu görmek ve gösterebilmektir. Burada üstinsana düşen görev bilinmeyen bir kadere körü körüne boyun eğmek değil, geçmişteki unsurlardan hangilerinin bugünün yaratılmasını zorunlu olarak belirlediğini araştırmak, anlamak ve görebilmektir.³³⁰

Burada Nietzsche'nin önemli kavramlarından biri daha karşımıza çıkmaktadır; sonsuz dönüş. Her insanın yaşamının baştan sona belirlenmiş bir bütün olduğunu, insanın yaşamını bütünlüğü içinde, olduğu gibi kabullenirse büyük bir özgürlük kazanacağını savunan Nietzsche'ye göre bu noktaya ulaşmış insanın üstinsan olabileceğini yukarıda belirtmiştik. Zerdüşt'ün ana düşüncesi olan sonsuz dönüş³³¹ Tanrı'nın ölümüyle meydana gelen boşluğu üstinsanla dolduran Nietzsche'nin, din olgusundan kalan boşluğu doldurmaya çalıştığı öğretilir. Nietzsche'nin peygamberi olan

³²⁷ F. Baykan, **a. g. e.**, s. 138.

³²⁸ M. Günay, **a. g. e.**, s. 179.

³²⁹ F. Nietzsche, **Ecce Homo**, s. 96.

³³⁰ F. Baykan, **a. g. e.**, s. 139.

³³¹ F. Nietzsche, **Ecce Homo**, s. 83.

Zerdüş, sonsuz dönüş öğretisiyle inkar ettiği dinlerin yerini doldurmaya çalışmaktadır.³³²

*“...tersine, korkunun ve acımanın ötesinde, bizzat oluşun bengi hazzı olmak, - yok etme hazzını da içinde barındıran o haz... böylelikle, yeniden, başladığım noktaya geliyorum –‘Tragedya’nın Doğuşu’ benim tüm değerleri yeniden değerlendirişimdi: böylelikle yeniden uzanıyorum, benim istememin, yapabilmemin yeşerdiği toprağa – ben, filozof Dionysos’un son havarisi, - ben, bengi dönüşün öğretmeni...”*³³³

Ona göre varoluş; hiçbir anlam ve hedefi olmadan, hiçlikte bitiş olmaksızın, kaçınılmaz olarak devam etmektedir. Nietzsche’nin oluşun örüntüsünün nasıl olduğuna verdiği cevap olan sonsuz dönüş, kişinin kendini aşma derecesini belirlemede; kişinin hayatı ne kadar onayladığını anlamada çok etkilidir.³³⁴ Sonsuz dönüş, her şeyin daima şimdi olmakta olan gibi olması gerektiği, kişinin, hayatı ve dünyayı olumlama yeteneğini sınavan bir ölçüt olarak gelişir. Hayatı ve dünyayı olumlama ilkesi olarak sonsuz dönüş öğretisi, insanın dünya ile olan ilişkisinin bir niteliği olup, onun dünyayı bütün kaotik akışıyla olumlamasını, hayatını kendisine mal etmesini ifade eder.³³⁵

Nietzsche, her şeyin sonsuza dek durmadan yok olup yeniden doğmasını ifade eden, sonsuz dönüş öğretisiyle, öbür dünyanın bir aldanma olduğunu, bu dünyanın ve bu hayatın mevcut olan tek dünya ve tek hayat olduğunu söyler. Ona göre mümkün hipotezlerin en ilmisi olarak gördüğü sonsuz dönüş öğretisi, metafizik ve dini teorilerin yerini almalıdır.³³⁶ Evrendeki tüm olaylar sürekli bir dönüş içerisinde ve bugün olup biten her şey daha önce de olmuştur. Bu, evrenin oluş çarkıdır. İnsan yaşamı bir yerde son bulmaz, çünkü insan sürekli olarak hayata yeniden gelir ve yaşadığı her şeyin ne daha iyisini ne daha kötüsünü, aynısını tekrar tekrar yaşar. Bu anlamda sonsuz dönüş, her varlığın oluşun akışı içinde benzer tepkileri

³³² Hüseyin Aydın, **a. g. e.**, s.6.

³³³ F. Nietzsche, **Putların Batışı Ya Da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır**, s. 112.

³³⁴ F. Baykan, **Nietzsche’nin Felsefesi**, s. 95-137.

³³⁵ A. Cevizci, **a. g. e.**, s. 1230.

³³⁶ F. Baykan, **a. g. e.**, s. 95.

vermesi şeklinde tezahür eden belirli karakter özelliklerinin kalıcılığına, insanın olmak istemediği durumların üstesinden gelmesine, nitelikçe bayağı olan yanlarını aşmaya çalışmasına, kendini aşmaya yönelik bir çaba içerisinde olmasına işaret etmektedir.³³⁷

Sonsuz dönüş öğretisiyle maddenin sınırlı fakat zamanın sonsuz olduğunu düşünerek, her yaşamın yeniden, tekrar tekrar sonsuza dek süregelen bir süreçle yaşanacağını savunan Nietzsche'nin sonsuz dönüşü, eserlerinde sıkça bahsettiği ve bizim de yukarıda üstinsanı tanımlarken vermeye çalıştığımız Dionysian haldir. Onun bu sonsuz dönüş öğretisinin temelinde giriş bölümünde de tragedya başlığı altında değinmeye çalıştığımız Dionysosçu dünya görüşü vardır. Evrenin iki zıt ilkesi olan Apollon ve Dionysos, ona göre trajediyi meydana getirmektedir. Akli simgeleyen Apollon ile değişimi ve coşkuyu simgeleyen Dionysos'un bu zıtlığı üstinsanın kişiliğinde birbirini dengelemekte ve böylece üstinsan trajik bir perspektifle hayata hem hayır hem evet diyebilmektedir. Trajik bir yaşam görüşünü ortaya koyan Nietzsche'ye göre sonsuz dönüş öğretisi kişisel varoluşumuza anlam ve önem kazandırırken, bize yaşamın trajik özelliğinden kurtulmayı değil, yaşamayı onaylamayı öğretir.³³⁸

İnsanlara karşı büyük bir tiksinti duyan ve insanın aşılması gereken bir varlık olduğunu söyleyen Zerdüşt, hayatı evetleyebilmek için, tiksintiden kurtulabilmek için, 'tikintiye gömülmeyi' öğütler. Ona göre tiksinti ile başa çıkmanın yolu; ondan kaçmak değil, aksine tiksiniyen şeyi defalarca yaşamaktır. Zerdüşt'e göre ancak tiksintilerin içinden defalarca yılmadan geçerek tiksintisi olmayan üstinsana ulaşabiliriz, ancak bunun için inekler gibi geniş getirmeyi öğrenebilmemiz gerekmektedir. Güçlü bir iğrenme ile kusulan şeyin yeniden kabul edilmesi gerekir.³³⁹ Kendinden sıkılan, kendine yabancılaşan, kendinden tiksinen insanın içinde bulunduğu durumu tüm

³³⁷ A. Cevizci, **a. g. e.**, s. 1230.

³³⁸ Keith Ansell-Pearson, **Kusursuz Nihilist**, çev. Cem Soydemir, I. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1998, s. 145.

³³⁹ Elif Daldeniz, "Zerdüşt: Tikinti Duymayan İnsan", **Cogito**, s. 257.

açıklığıyla Zerdüşt'te dile getiren Nietzsche, insanlığa çözüm olarak üstinsanı sunar. Nietzsche üstinsan kavramı ve öğretisiyle; soylu bir insan eylemliği kavramını yeniden kurmaya çalışır. Son insan yalnızca maddi teselli peşindeyken; üstinsan yaşamını büyük, yaratıcı eylemler uğruna harcamaya hazırdır. Üstün olmak; isteyerek iyinin ve kötünün ötesinde olmak anlamındadır. Sürünün anladığı anlamda ahlakın ötesinde olmak demektir. Yaratıcı eylem; yeni kurallar ve normlar kurduğu için kaçınılmaz olarak ahlakın ötesine geçen eylemdir.

Eserlerinde hiç kimseyi üstinsan örneği olarak göstermeyen Nietzsche, sadece bazı kişilerin Dionysian vasıflar taşıdığını söylemiş fakat bu kişilerin tam anlamıyla Dionysian tipe ulaşamadıklarını da ifade etmiştir. Bunlar; Sezar, Napolyon, Büyük İskender, Goethe ve Michelangelo gibi tarihi şahsiyetlerdir. Ona göre bu tip insanlar ancak sürü insanıyla kıyaslandığında yüksek tipler, dahiler, büyük adamlar ya da güçlü insanlardır ancak üstinsan değillerdir.³⁴⁰ Sonuç olarak onun üstinsanı, *“eğilip bükülemeyecek kadar güçlü ve katı, geleneksel kurum ve yapıları yıkabilecek kadar cesur, değerleri bulamadığı düzeni meydana getirecek kadar yaratıcı ve kötümserliği olumlamaya dönüştürecek kadar seçkin biri”*³⁴¹ dir.

³⁴⁰ F. Baykan, **Nietzsche'nin Felsefesi**, s. 133.

³⁴¹ A. Cevizci, **a. g. e.**, s. 1682.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOSTOYEVSKİ VE NİETZSCHE'DE İNSAN PROBLEMİNİN

KARŞILAŞTIRILMASI

I. İNSAN TIPLERİ AÇISINDAN

A. Tanrıdan Uzak İnsan- Yırtıcı Hayvan

Dostoyevski'nin Tanrı'dan uzak insanı, içgüdülerine göre yaşayan, bedensel zevklere düşkün, manevi değerleri anlamsız bulan, Tanrı'nın yolundan uzaklaşmış zalim insandır. Mevcut ahlaki değer normlarına sahip olmayan bu insan, insanlara ve hayata gerektiği değeri vermeyen ve kendisinden güçsüz insanları ezmekten haz alan bir tiptir. Romanlarında bu tipler karşımıza bazen fiziksel güce önem veren biri, bazen de paraya, zenginliğe önem veren biri olarak çıkarlar. Yırtıcı bir canavar, bir yaratık olarak da nitelendirilen bu tipler, mevcut ahlaki ve dini normlara sahip olmadıkları gibi, olanlarla da dalga geçecek kadar küstah ve alaycıdırlar. Onlar için önemli olan şey, başkaları değil her zaman kendileridir ve bu yüzden yaptıkları tek şey içgüdüleri doğrultusunda yaşamaktır. Hayatlarında duygunun etkisinden söz edilemez.

Nietzsche'nin yırtıcı hayvan tipi ise, kendisine göre bir ahlaka sahip olan -efendi ahlakı- fakat onun esiri olmamış, mevcut ahlaki kurallar tarafından henüz bozulamamış, içgüdülerine göre hareket eden ve onları kötölemeyen, başkasının kendisi hakkındaki düşüncelerine önem vermeyen, din adamlarının etkisinde kalmayan insan tipidir. Nietzsche'nin sürü insanına göre daha güçlü olduğunu söylediği bu tiplerin güçlü olması tabiatlarından uzaklaşmamış olmalarından ileri gelir.

Dostoyevski'nin Tanrı'dan uzak insan diye adlandırdığımız insan tipiyle Nietzsche'nin yırtıcı hayvan tipi birçok özellik bakımından benzerlik göstermektedir. Her iki tip de başkalarının kendisi hakkındaki düşüncelerine önem vermediklerinden sadece kendileri için yaşarlar. Ahlaki normları benimsemeyen, dini değerleri de anlamsız bulan bu insanlar iki düşünürde de insanlık aşamasının ilk basamağında yer alırlar. İki insan tipinde de birçok benzerlik olmasına rağmen asıl farklılık düşünürlerin bu insan tiplerine yükledikleri manada ortaya çıkar.

Dostoyevski, romanlarında bu insanlardan duyduğu tiksintiyi saklamazken, Nietzsche'de ahlak kuralları ve din adamları tarafından henüz bozulmadığı ve sürü insanına göre güç istenci daha çok olduğu için yırtıcı hayvan olumlanan bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşünürlerin bu noktadaki ayrılıkları ahlaka ve dine farklı bakış açılarından ileri gelir. Dostoyevski romanlarında genel olarak ahlaklı ve Tanrı'ya yakın bir insan portresi çizmeye çalışırken, Nietzsche tam tersine mevcut ahlaki değerlere ve Hristiyanlığa saldırmaktadır. Dostoyevski, ahlakın ve dinin insan hayatındaki önemini vurgulamaya çalışırken, Nietzsche Hristiyanlığın ve onu ahlaki öğretilerinin insandaki çöküşün nedeni olduğunu her fırsatta dile getirir. Bu yüzden Dostoyevski, böyle zalim, ahlaksız insanların toplumda niçin olduğunu sorgularken, Nietzsche hakim Avrupa kültüründe yırtıcı hayvanın temsil ettiği niteliklerin küçümsenip yok olduğunu bunun da *décadence*'a yol açtığını³⁴² ifade etmektedir.

B. Sıradan İnsan- Sürü İnsanı

Dostoyevski'nin romanlarındaki sıradan insan örneklerine baktığımızda temelde üç farklı sıradan insan olduğunu görmekteyiz. Bunlar; yoksul sıradanlar, dar kafalı sıradanlar ve akıllı sıradan insanlardır. Ahlakın

³⁴² F. Baykan, *Nietzsche'nin Felsefesi*, s. 105.

ve güzelliğin taşıyıcısı olarak gördüğü yoksul sıradanlar, her türlü zulümden nefret eden fakat isyana kalkışmayacak kadar dindar olan insanlardır. Dostoyevski'nin, romanlarında Sonya gibi yoksul sıradanları kötülemek yerine onları yücelttiğini ve onların yanında olduğunu görmekteyiz. Budala'da genişçe yer verdiği dar kafalı ve akıllı sıradanlara ise yoksul sıradanlara yaklaştığı gibi yaklaşmamakta ve onları eleştirmektedir. Gündelik hayatın vazgeçilmez bir halkası olarak gördüğü bu alelade insanlar, özgünlükten yoksundurlar. Dar kafalı sıradanları kendilerine olan sonsuz güvenleri, akıllı sıradanları ise herkes gibi olmamak adına çeşitli oyunlara başvurmaları ve hep hesap peşinde olmaları nedeniyle eleştirmektedir. İçinde bulundukları yoksulluktan utanan, çıkarıcı, kibirli, kıskanç ve öfke dolu bu insanlar cesareten de yoksundurlar.

Nietzsche'nin sürü insanı ise; mevcut ahlaki değer yargılarının ve din adamlarının etkisinde kalan, realiteyi başkasının gözleriyle gören ve değerlendiren, Tanrı'nın varlığına inanan insanlardır. Yaşadığı dönemde insanların çoğunun sürü insanı olduğunu söyleyen Nietzsche, çıkarıcı olarak gördüğü ve üstün insanların gücüne direnebilmek adına çeşitli taktiklere başvurduğu için eleştirdiği sürü insanını ahlaki, dini ve felsefi tüm değerleri bir yük gibi taşıyan deveye benzetir. Modern Batı toplumunda dini söylemin yıkılmasıyla sürü insanının varlığını son insan olarak devam ettirdiğini söyleyen Nietzsche, bu insan tipini de akla ve bilime olan sonsuz güvenleri nedeniyle eleştirmektedir. Tanrı'ya inanmasalar da bu insanlar Tanrı'nın ölmesiyle meydana gelen boşluğu akıl ve bilimle doldurdukları için ona göre bunlar da sürü insanıdır.

Dostoyevski'nin dar kafalı ve akıllı sıradan insanların taşıdığı özellikler ile Nietzsche'nin sürü insanının özellikleri arasında da benzerlikler söz konusudur. Akıllı sıradan da sürü insanı da kendisiyle barışık değildir ve ikisinde de hınç duygusu hakimdir. Hayatları boyunca hesap yapan ve çıkarları peşinde koşan bu insanların ömürleri çeşitli taktiklerle geçer. Nietzsche gibi Dostoyevski de yaşadığı dönemde toplumda ve edebiyat

dünyasında birçok sıradan insanın varolduğunu belirtmektedir. Yazarın romanlarında akıllı sıradanlar, ahlaktan ve Tanrı'dan uzaklaşmaya, hayata ve insanlara olan sevgisini yitirmeye başladığı için bu özellikleri taşıırken, Nietzsche'de ahlaklı ve dindar oldukları için sürü olmaktadır. Nietzsche'nin aksine Dostoyevski, ahlaklı ve dindar olan yoksul sıradanların realiteyi kendi gözleriyle gördüğünü fakat Tanrı'ya ve kadere inandıkları için başkaldırmadıklarını belirtir ve onların insancık değil insan olduklarına vurgu yapar. Nietzsche ise mevcut ahlaki değer yargılarının ve Hristiyanlığın *décadence*'a sebep olduğunu ve insanı içgüdülerinden utandırdığından sürü haline getirdiğini savunmaktadır. Dostoyevski, dar kafalı ve akıllı sıradan insan tiplerini çoğunluk ve yığın olarak görürken, Nietzsche sürüyle yığını değil sürünün bir zamanlar ayakta kalmasını sağlamış bir ahlakla bağlı insan birliklerini ve her türlü gruplaşmayı kastetmektedir.

C. Üstün İnsan Olmaya Çalışan İnsan- Özgür İnsan

Dostoyevski'nin romanlarında sıkça işlenen insanın ruhsal deneyimi üstün insan olmaya çalışan insanların yaşadıkları deneyimlerdir. Ahlakın resmi duvarları arasında bunalan, kendisini çevreleyen insan sürüsünü aşma olanağını kendisine tanıyan, en önemlisi de özgürlüğünün sınırlarını görme isteğiyle çeşitli deneyimlere kalkışan tüm karakterler bu tip içerisindedir. Kendisini tinsel bağımsızlık serüveni için seçilmiş hisseden ve üstün insan olmaya çalışan Raskalnikov, ahlaki kuralları çiğneyip sevdiği kadının kahramanı olmaya çalışan Dmitri gibi. Başta her ne kadar Dmitri'nin hareketleri Raskalnikov'ununkiler gibi felsefi bir temele dayanmıyorsa da sonuçta her ikisi de kural tanımamıştır ve her şey yapılabilir diye düşünmüşlerdir. Deneyimlerinin sonucunda, Raskalnikov üstün insan felsefesinin yanlış olduğunu anlamış, Dmitri ise suçlu olmadığı halde o güne kadar işlediği tüm günahlar için hapis cezasına razı olmuş, hatta başkalarının günahları için bile suçlu olduğu sonucuna varmıştır. Yazarın romanlarında böyle bir deneyime kalkışıp da kurtuluşa erebilen sadece Raskalnikov ve

Dmitri'dir. Günahtan sonra gelen acı çekme ve Tanrı'nın yoluna girme onların kurtuluşa ermelerinin nedenleridir.

Üstün insan olmaya çalışan diğer karakterlere baktığımızda ise karşımıza İvan, Smerdyakov ve Kirillov çıkar. Tanrı olmadığı için her şey mubahtır diyen İvan sonunda çıldırmış, onun yolundan giden Smerdyakov da kendini asmıştır. İnsan Tanrı olmaya çalışan ve Tanrı'yı öldürmek için kendini öldürmesinin gerekliliğine inanan Kirillov'un sonu da intihar olmuştur.

Nietzsche'nin özgür insanı ise, üstinsana giden yolu açan ve mevcut ahlaki değerleri ortadan kaldıran, içinde yaşadığı sürüden kopmuş ahlak dışı insandır. İnsanın ahlaktan kopuşuyla beraber nihilizmle karşı karşıya kalacağını belirten Nietzsche, insanın nihilizm karşısında aktif olması gerektiğini savunur. Onun felsefesinde yeni değerler yaratabilmek için geçirilmesi gereken bir süreç olan nihilizm karşısında pasif olan insanlar ise kopmuş tipler olarak adlandırılır. İnsanın özgürleşme sürecinin zor bir süreç olduğunu ve kendi hayatına yön veren ve ben istiyorum diyen insanın özgür insan olduğunu ifade eder. Dostoyevski'de geniş yer bulan yeraltı teması Nietzsche'de de karşımıza çıkar. Dostoyevski gibi, insanın özgürleşme sürecinin zor olduğunu söyleyen Nietzsche burada karşılaşılabilecek en büyük zorluklardan birinin yalnızlık olduğunu ifade eder. Raskalnikov ve Dmitri'nin yeraltına çekilip yalnız kalarak çektiği acılar en sonunda mutlak anlamda hiçbir zaman yalnız olunamayacağı çünkü insanın toplumu içinde taşıdığı sonucuna ulaşır. Nietzsche'de özgür insanın sürü içinden kopması sürecinde de benzer durumlar görülmektedir. Özgürleşmeye başladıkça kendini yalnız hisseden birey, sürü tarafından hor görüldükçe acı çeker.³⁴³

Dostoyevski'nin romanlarında özgür olmak için ahlaki kuralları tanımayan, Tanrı'nın varlığına inanmayan tüm nihilist karakterler kişiliğin maddi ve manevi parçalanmasını yaşayıp böylece kendilerini yok ederlerken,

³⁴³ F. Nietzsche, **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, s. 39.

Nietzsche'de ise bunu yapamayan insanlar yok olup giderler ve kopmuş tipler olarak nitelenirler. Düşünürlerin ahlaka ve dine farklı yaklaşımlarının yanında nihilizme de farklı yaklaşıtlarını görmekteyiz. Nietzsche'de *décadence*'in mantığı olarak görülen ve özgürleşmek için geçirilmesi zorunlu bir süreç olan nihilizm; Dostoyevski'nin romanlarında olumsuzlanan bir durumdur. Dostoyevski, bizzat karşılaştığı inançsız, başına buyruk entelektüelleri İvan Karamazov adıyla cisimleştirip, Hristiyanlıkla bağlarını koparmış ve Rusların sıcakkanlılığına yabancılaşmış olarak gördüğü bu tiplerin canavarca şeyler yapabilmekte engel tanımayacaklarını romanlarında ortaya koymuştur. *"İnsan bir kere Tanrı'ya karşı sorumluluğundan azlorsa, küstahlığının sınırı olabilir mi?"*³⁴⁴

Görüldüğü üzere günahkar olsalar bile sorumluluklarından kaçmayıp, acıya boyun eğen ve Tanrı'ya yaklaşan insanlar Dostoyevski'nin romanlarında manevi kurtuluşa erip arınmış ruhlarıyla yepyeni bir hayatın başlangıcında bırakılırken, nihilist tipler kendilerini yok etmektedirler. Kendine azap çektirmeye daha yatkın olan, modern insan da diyebileceğimiz bu karakterler sevgiyi ve Tanrı'yı kucaklamak yerine sadece kendi egolarını yücelttiklerinden sonunda kişilikleri parçalanmış, nevrotik tipler haline gelmektedirler.³⁴⁵ Özgürlükte hem insanın hem de Tanrı'nın kanıtlanması gerektiğini savunan Dostoyevski'ye göre özgürlükleri uğruna başkaldıran insanlar Tanrı'nın özgürlüğünü yadsıdıkları zaman kendilerini keyfi ben iradesine kaptırırlar ve özgür olmaya çalışırken tutsak olmaktadır. Bu yüzden insan özgürlüğüyle Tanrısal özgürlük arasında bir bağ kurulması zorunludur. Nietzsche'de ise koptuğu değer yargılarını yok eden insan ancak özgür insandır. Onda olumlanan tablo aktif nihilizmdir ve üstinsana giden yol ancak böyle açılabilir. Dostoyevski'de gerçek özgürlük Tanrı'dan bağımsız var olamazken, Nietzsche'de Tanrı'nın ölümüyle mümkün hale gelebilmektedir.

³⁴⁴ Irwing Howe, a. g. m., **Notos**, s. 43.

³⁴⁵ a. g. m., **Notos**, s. 43.

D. Mükemmel İnsan- Üstinsan

Mışkin ve Alyoşa'ya baktığımızda Dostoyevski'nin mükemmel insanının, dünya nimetlerinden ve hırslarından tamamen kopmuş, çıkarıcılık nedir bilmeyen ve insanları hesapsızca seven dürüst bir insan olduğunu görmekteyiz. Kendilerine kötülük yapan insanlara dahi iyilikle cevap veren bu insanlar, kendilerini insan ilişkilerine adanmışlardır.

Budala olarak görülecek derecede saf olan Prens Mışkin, romanda meydana gelebilecek felaketleri önceden sezip engel olmaya ve insanlar arasındaki problemleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Benzer şekilde Alyoşa da Rahip Zosima'nın öğüdüne uyarak ailesinin başına gelebilecek felaketleri önlemek amacıyla kiliseden ayrılmış ve kendini insan ilişkilerine adanmıştır. Kendi değerlerinin farkında olmayan bu insanlar, kendilerinden çok başkalarını düşünmektedirler; ikisi de fedakar ve merhamet sahibidir. Her ne kadar Prens Mışkin'de dini boyut çok fazla ön plana çıkmasa da Alyoşa da çok belirgindir. İkisi de Hz. İsa'ya olan benzerlikleriyle dikkat çekerler. Dostoyevski'de geniş bir yer tutan acı, bu iki karakterde de ortak özelliktir. Mışkin de Alyoşa da hem kendileri hem de tüm insanlık adına acı çekmeyi kabul etmekte ve bundan mutluluk duymaktadırlar. Çok iyi, çok saf ve temiz kalpli biri olmasına rağmen kendini günahkar bir kadından daha aşağı gören Prens Mışkin de; herkes her şeyden sorumludur düşüncesine sahip olan Alyoşa da başkalarının günahları için acı çekmeyi ve boyun eğmeyi kabul ederler. Aynı durum başta günahkar olan ve daha sonra Alyoşa'nın düşüncesine sahip hale gelen, üstün insan olmaya çalışan Dmitri'de de karşımıza çıkmaktadır. Herkes her şeyden sorumludur sonucuna vararak işlemediği bir cinayetin cezasını çekmeyi kabul eden Dmitri, acı çekme yoluyla kurtuluşa ermektedir. Onu mükemmel insan olarak değerlendirmememizin nedeni ise; yukarıda saydığımız diğer özelliklere sahip olmamasından, günahkar bir hayat sürmesinden ve Dostoyevski'nin onu yeni bir hayatın tam başlangıcında bırakmasından ileri gelir.

Edward Carr'a göre ilkel ve ortaçağ Hristiyanlığından kalmış, acı çekmenin ruhanileştirici etkisini ileri süren öğreti Dostoyevski'de geniş yer bulur.³⁴⁶ Çünkü onun karakterleri ister ateist olsun ister teist acı çekmektedirler, acı olmadan sevemezler.³⁴⁷ Acı çekme ile günah arasındaki derin bağı ortaya çıkarmaya çalışan Dostoyevski, acı çekme ve boyun eğmeyle ancak vicdanın huzura kavuşacağını ve kurtuluşa erebileceğini savunur.³⁴⁸ Raskalnikov, Dmitri gibi karakterler işledikleri günahlar için acı çekmeye boyun eğlerken, mükemmel insan dediğimiz Mışkin ve Alyoşa, başkalarının günahları için acı çekmeye boyun eğmektedirler. Stefan Zweig'e göre; Dostoyevski'nin kahramanları acı çekmek isterler çünkü bu onların en güçlü varoluş kanıtıdır: "Cogito, ergo sum, düşünüyorum, öyleyse varım yerine şunu koyarlar: acı çekiyorum, öyleyse varım."³⁴⁹ Dostoyevski'nin kahramanlarında karşımıza çıkan; insanların varoluş kanıtı olarak acı çekme düşüncesi, acı çekmenin evrenselliğini vurgulayan Schopenhauer'in felsefesiyle benzerlikler taşımaktadır. Schopenhauer'in kötümser felsefesi Tolstoy, Mann, Wagner, Freud, Nietzsche ve Wittgeinstein gibi önemli isimleri derinden etkilemekle beraber Dostoyevski'nin düşüncesinde de kendisinden izler barındırır.

*"Çaba biricik hakikattir; yaşamak istemek demektir, istemenin de içeriği acı olduğundan, hayat bütünüyle acı çekmektir."*³⁵⁰

Hayatın tümünün acıdan başka bir şey olmadığını savunan Schopenhauer'e göre bir insan ne kadar yüceyse, acısı da o ölçüde fazladır. Dostoyevski'nin kahramanlarında da durum benzerdir; kimi kahramanları kendileri için acı çekmeyi kabul ederlerken, yazarın mükemmel insan olarak kaleme aldığı Prens Mışkin ve Alyoşa başkalarının günahları adına acı çekmeyi seve seve kabul ederler. Schopenhauer gibi Dostoyevski de insanın yüceliğini çektiği acılarla ilişkili olarak ele almaktadır.

³⁴⁶ E. Carr, **a. g. e.**, s. 277.

³⁴⁷ Dostoyevski, **Beyaz Geceler**, çev. Mehmet Özgül, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 88.

³⁴⁸ E. Carr, **a. g. e.**, s. 278.

³⁴⁹ Zweig, **Üç Büyük Usta**, çev. A. Yörükhan, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1995, s. 140.

³⁵⁰ Arthur Schopenhauer, **Die Welt als Wille Und Vorstellung**, Insel Verlag, Leipzig, 1819, s. 448.

Prens Mışkin ve Alyoşa Hıristiyanlığın kardeşlik anlayışından hareketle kendilerini sevdikleri kadar yaratılan her şeyi de sevebilme çabasındadırlar. Burada bu karakterlerde Tanrısal olanla insani olanın birliğinde dengenin kurulmaya çalışılması söz konusudur. Bu dengenin kurulması zorlu bir süreç olduğu için, Mışkin bu dengeyi kuramaz ve hastalanır, Alyoşa da bocalar. Fakat benliği evrensel kardeşlikte eritebilmek için çabalamaya karar verir ve “Toprağı sevinç gözyaşlarıyla sula ve bu gözyaşlarını sev...”³⁵¹ doktrinini benimseyerek bu zorluğun üstesinden gelir.

Nietzsche'nin üstinsanı ise özgür insanın kendini feda etmesiyle ortaya çıkan, yeni değerler yaratabilen insandır. Tanrı'nın ölümlüyle meydana gelen boşluğu üstinsanla dolduran Nietzsche, üstinsanı çocukla –masumiyet, temizlik, günahsızlık, unutuş, yeni bir başlangıç- sembolize etmektedir. Realiteyi kendi gözleriyle, olduğu gibi gören üstinsanın en önemli özelliği hayatın bütününe coşku ve hazla onaylamasıdır. Üstinsanın bu onaylamayı kader sevgisiyle yapabileceğini savunan Nietzsche, dinin boşluğunu da sonsuz dönüş öğretisiyle doldurmaya çalışır. Üstinsanın diğer özellikleri ise; eğilip bükülemeyecek kadar güçlü ve katı, geleneksel kurum ve yapıları yıkabilecek kadar cesur, yerine yenilerini meydana getirecek kadar yaratıcı oluşudur.

Yukarıdaki özellikleri incelendiğinde Nietzsche'nin üstinsanı ile Dostoyevski'nin insan Tanrı olmaya çalışan Kirillov'u arasında benzerlik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kirillov'un düşüncesinde insanın Tanrı'dan kurtulunca kendi değerini ilan etmek için özgür olması, bizzat kendisinin Tanrı olması söz konusudur. Tanrı'nın ölümünü ilan eden Nietzsche, Zerdüşt'te Kirillov'unkine benzer çıkarımlarda bulunarak onunla aynı sonuca varır ve üstinsanı ilan eder. Dostoyevski insan özgürlüğünün sınırlarını ortaya çıkarma ve özgür olup olmadığını kanıtlama çabasındayken, Nietzsche böyle bir çaba içerisine girmez çünkü ona göre Tanrı ölmüştür ve

³⁵¹ Dostoyevski, **Karamazov Kardeşler**, s. 473.

insan özgürdür. Fakat insan Tanrı olmaya çalışan Kirillov için Tanrı'nın ölmesi yeterli değildir; bunu ispatlamak gerekir, bunun için de intihar kaçınılmazdır. Nietzsche'de insan Tanrı'nın ölümünün ardından yaşayabilirken, Dostoyevski'de durum farklıdır. Kirillov'a göre insan bu haliyle eski Tanrı'sı olmadan yaşayamaz, insanın antropolojik olarak da değişmesi gerekmektedir. O halde Dostoyevski'de insanın bu dünyada mutlak olarak özgürce yaşaması söz konusu değildir. Çünkü insanın mutlak özgürlük için Tanrı'yı öldürmesi yetmez, Tanrı'yla birlikte kendisini de öldürmesi zorunlu hale gelir. Yani insan kendini öldürmeden Tanrı'yı öldüremez.

Etienne Gilson'a göre; iyi ve kötü gibi insan dışarıdan empoze edilen değerleri aşıp varolmayan bir Tanrı sonucuna varan³⁵² Nietzsche, aslında ne Tanrı'ya ne de ahlaka çatmaktadır, o sadece teolojiye ve ahlak anlayışına çatmaktadır. Nietzsche'nin öldüğünü ilan ettiği Tanrı, ahlaki anlamda ödüllendirici ve cezalandırıcı olan Mutlak Hakim'dir. Bu yüzden insan onun ölümüyle mutlak özgürlüğe değil ahlaki özgürlüğe kavuşacaktır.³⁵³

Dostoyevski'nin ateistlere ve nihilistlere dair düşüncelerine daha önce de yer vermiştik. Onun felsefesinde değerleri bir hiç olarak kabul eden ve Tanrı'nın varlığına inanmayan tüm karakterler sonunda maddi ya da manevi bir intihara sürüklenirler yani insan Tanrı olamazlar. Nietzsche'de ise durum farklıdır; onun üstinsanı ölen Tanrı'nın yerine geçecek ve yıktığı ahlaki, dini tüm değerler yargılarının yerine yenilerini inşa edecektir. İki düşünürün de üstün insan felsefesine bakışları böylece kesin çizgilerle birbirinden ayrılmaktadır. Dostoyevski de Raskalnikov'un işlediği cinayet kişiliğinin yıkımına yol açarken, Kirillov'un Tanrı'yı öldürerek insan Tanrı olma girişimi intiharla sonuçlanır. Nietzsche de ise yapılması gereken budur; mevcut değer yargılarını ortadan kaldırarak insanı aşıp üstinsanın ortaya çıkabilmesi için zemin hazırlamak.

³⁵² E. Gilson, **Ateizmin Çıkmazı**, çev. Veysel Uysal, İstanbul, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, 1994, s. 42.

³⁵³ a. g. e., s. 43-44.

Üstinsan ile mükemmel insanı karşılaştırdığımızda ise benzerlikler kadar farklılıklar da göze çarpmaktadır. Peygambervari özelliklere sahip Mıskin ve Alyoşa yeryüzü sürecinin ardından insanlar arasına karışıp kendilerini insan ilişkilerine adanırken, Zerdüşt de dağda geçen on yıllık inziva döneminin ardından insanlar arasına karışıp üstinsanı ilan etmektedir. Üstinsanın hayatı coşku ve hazla olumlamasına, Dostoyevski'nin mükemmel insan örneklerinde de rastlamaktayız. Alyoşa da Mıskin de kimseyi ayıplamaz ve hiçbir günah, kötülük karşısında şaşırılmaz. Hatta Mıskin, Nastasya'nın Rogojin tarafından öldürüldüğünü öğrendiğinde bunu olağan bir şeymiş gibi karşılar ve sabah kadar katille beraber ölünün başında bekler. Üstinsanın hayatı topyekun olumlaması demek aynı zamanda acıya da evet demesi ve acıyı da savunması anlamına gelmektedir.³⁵⁴ Acıya evet demek mükemmel insanın da özelliklerinden biridir. Mıskin de Alyoşa da kendilerinden vazgeçip başkalarının günahları için acı çekmeyi seve seve kabul ederler, hatta bundan mutluluk bile duyarlar. Tıpkı olayları önceden sezebilme yetisine sahip Mıskin gibi üstinsan da anlayan ve çözen içgüdüye en yüksek derecede sahiptir ve onun herhangi bir telkini anlamaması olanaksızdır.³⁵⁵ Varlığın temeline güç istencini yerleştiren Nietzsche'nin üstinsanı en yüksek güç istencine sahiptir ve eğilip bükülemeyecek kadar katıdır. Dostoyevski'nin romanlarında ise fiziksel olarak güçsüzlüğün ruhsal olarak güçlenmeyi getirdiğini görmekteyiz. Sara hastası olan Mıskin, fiziksel olarak çok zayıf biri olmasına rağmen gerçeğe en çok sara nöbeti geçirmeye başlarken yaklaştığını ifade eder. Nietzsche'nin üstinsanı ne kadar güçlü ve katı ise, Dostoyevski'nin mükemmel insanı fiziksel açıdan güçsüz olmasına karşın ruhsal açıdan çok güçlüdür.

Mıskin de Alyoşa da çocukları çok sevmekte ve bir tek onların yanında mutlu olduklarını belirtmektedir. Dostoyevski Mıskin'i İsa'nın yanındaki masum çocuğa benzeterek, mükemmeliyetinin masumiyetinde olduğuna

³⁵⁴ İ. Kuçuradi, a. g. e., s. 72.

³⁵⁵ F. Nietzsche, **Putların Batışı Ya Da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır**, s. 69.

dikkat çeker. Nietzsche'de de üstinsan çocukla sembolize edilir ve masumiyet onun da belirleyici özelliklerindendir. Mükemmel insan dünya nimetlerinden ve hırslarından kopmuş, kendi özünden vazgeçerek, iyi ya da kötü tüm insanları sevebilme ve değer verebilme idealine sahip iken üstinsanın içgüdülerinden kopmamış, tabiatından utanmayan bir insan olduğunu görmekteyiz. Mükemmel insanın en belirgin özelliği tüm insanlara duyduğu sonsuz sevgisi iken, üstinsanın hayatı topyekun onaylamasıdır. İnsanın keyfi ben düşüncesine saplandığında gidebileceği yerlerin çeşitli örneklerini gözler önüne sermeye çalışan Dostoyevski, romanlarında insanın içinde bulunduğu ruhsal bunalımdan çıkış yollarına da çözümler getirmeye çalışmıştır. Kimi kahramanları delirir, kimileri intihar eder, kimileri cinayet işler, kimileri ise ahlaka ve dine bir başkaldırıya girişir ve Tanrı olmaya çalışır. Mükemmel insan ise bu girişimlerin beyhude çabalar olduğunu çok iyi bilen biridir. O, kilise ve din adamlarıyla ilgili eleştirilere sahip olsa da Rus İsa'sına ve Tanrı'sına inanmaktadır. Ahlaki değerlerden kopuştan rahatsız olan mükemmel insan, insanın her zaman toplumu kendisinde taşıdığını bildiğinden bu değerleri korumaya, geliştirmeye çalışmakta hatta ahlaki manada daha da üst bir mertebeye ulaşp mevcut iyi ve kötünün ötesine geçmektedir. Üstinsanın da iyinin ve kötünün ötesinde olması onun belirleyici özelliklerinden biridir fakat Nietzsche'nin tarzı Dostoyevski'den farklı olduğu için o, bu sonuca Tanrı'yı öldürüp mevcut ahlaki değerleri yıkarak ve yenilerini ortaya koyarak ulaşır. Dostoyevski, Tanrısal olanla insanı olanın birliğinde dengeyi kurmaya çalışırken, insanın Tanrı'yı öldüremeyeceği sonucuna varmış, Nietzsche ise bu dengenin kurulamayacağını düşündüğünden Hristiyanlığın Tanrı'sını öldürerek yerine üstinsanı yerleştirmiştir.

II. İNSANA GENEL BAKIŞLARI AÇISINDAN

Aslında genel kanı insanlığın en temel meselesinin hep bir iyilik arayışı olduğu yönündedir. Dostoyevski romanlarında bize bu düşüncenin bir yanığı olduğunu göstermeye çalışarak Nietzsche de dahil olmak üzere Charles Bukowski, Albert Camus, Franz Kafka, Marcel Proust, Jean Paul Sartre, Sigmund Freud, Ludwig Wittgenstein gibi birçok düşünürü önemli ölçüde etkilemiştir. İnsanların iyilik adına akıl almaz kötülükler de yapabileceğine dikkat çeken Dostoyevski, romanlarında insan doğasındaki ötekileştirilen ve görülmek istenmeyen yönleri büyük bir ustalıkla ortaya koymuştur. Onda insan söz konusu olduğunda mutlak iyi ve mutlak kötünden söz etmek mümkün değildir. Çünkü çok zeki bir üniversite öğrencisi aynı zamanda aşağılık bir katil olabilirken; günahkar, alkolik bir adam da aynı zamanda iman sahibi yüce gönüllü biri olabilir.

“Biri Tanrı’ya hiç inanmıyor, öbürü ise öyle inanıyor ki, adam doğrarken bile Tanrısına yakarmayı unutmuyor.”³⁵⁶

Onun için gerçek her şeyin üstündedir. Tüm çabası insanın aykırılıklar ve çelişkiler içinde akli olduğu kadar akıl dışı bir varlık olduğunu göstermeye çalışmaktır. Yeraltından Notlar’da çağın insanının taş duvarlar karşısında sindiğini ve bunun sonucu olarak da birinin çıkıp -ki bu Darwin’dir- atalarımızın maymun olduğunu ispat etmesi durumunda kabul etmek zorunda kaldığını eleştiren Dostoyevski:

“Gerçekten şaşılacak şey doğrusu, şu tabiat kanunlarından, iki kere ikinin dört etmesinden bana ne? Ya herhangi bir sebeple bu kanunlardan ve iki kere ikinin dört etmesinden hoşlanmıyorsam? Şüphesiz böyle bir duvarın hakkından gelmeye gücüm yetmezse boşu boşuna yırtınacak değilim. Ama karşımda bir taş duvar var diye büsbütün boyun eğmeye de razı olamam”³⁵⁷ der.

³⁵⁶ Dostoyevski, **Budala**, s. 271.

³⁵⁷ Dostoyevski, **Yeraltından Notlar**, s. 13.

Tabiat kanunlarının karşısında insanın faziletlerinin, vazifelerinin, inançlarının, isteklerinin önemini yitirdiğini ifade eden Dostoyevski'ye göre, insan tabiat kanunlarını bütünüyle kabul etmek zorunda bırakılmış³⁵⁸ ve duyu, duygu, istek ve tutkular temel anlamını yitirerek, aklın egemenliğine bağlı biçimlenen bir dünyanın sınırları içerisine hapsedilmiştir. Durumu dış ağrısı örneğiyle açıklamaya çalışan Dostoyevski, dış ağrısından acı duyan insanın inlemekten büyük zevk aldığını, eğer almamış olsaydı rahatlıkla inlemesini durdurabileceğini ifade eder. Ona göre bütün bu acılar ve inlemeler, insanı durmadan hırpalayan doğaya karşı şikayetlerdir. İnsan bu durumda karşısında bir düşman olmadığını bildiği halde acı çeker ve dişlerinin esiri olur. Bu acıya boyun eğmeyen ya da isyan etmekten vazgeçmeyen insanların ya kendilerini ya da herkes tarafından bilinen taş duvarları yani tabiat kanunlarını yumruklaması gerektiğini belirten Dostoyevski, on dokuzuncu yüzyıl aydınının da dış ağrısı çektiğini söyler. Ona göre günler geçtikçe aydınının inlemesi de ilk gün olduğu gibi yalnız dış ağrısından değildir. Artık onun inlemesi kaba bir köylününkinden farklılaşmış ve topraktan, halk kökünden sıyrılıp Avrupa kültüründen nasip almış bir insanın iniltileri haline gelmiştir. İnlemesi günden güne çirkinleşen bu insan aslında herkesin dışının ağrıdığını duymasını ister.³⁵⁹ Dostoyevski verdiği dış ağrısı örneğiyle kaynağı bizde olmayan, dışarıdan gelen fakat bizim dışımızın ağrmasına sebep olan mikropların bize çektirdiği acıyı yeraltı insanının hissettiğini ve herkesin de bu acıyı kendi içinde hissetmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

On yedinci yüzyılın ikinci yarısıyla, on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan ve akli insan yaşamındaki mutlak yönetici olarak ortaya koyan Aydınlanma³⁶⁰ya, akla ve aklın egemenliğine dayalı düzene şüpheyle yaklaşır Dostoyevski. İki kere ikinin hayat olduğu düşüncesinin her zaman

³⁵⁸ a. g. e., s. 14.

³⁵⁹ a. g. e., s. 16.

³⁶⁰ A.Cevizci, a. g. e., s. 175-176.

insanı ürküttüğünü³⁶¹ ve insanın sadece evrensel akıl ilkelerine indirgenemeyeceğini vurgularken, insanın duygularına, tutkularına, iradesine, özgürlüğüne daha da önemlisi yaradılış gereği canlı bir varlık olmasına işaret eder. Onda iki kere iki beş eder, eğer iki kere iki dört ediyorsa zaten insanlık için konuşmaya değer hiçbir şey yoktur. Dostoyevski'ye göre Aydınlanmanın dünyada her şeyin üstünde tabiat kanunlarının olduğu ve aklın mutlak hakim olduğu görüşü, insan özgürlüğünü ortadan kaldırmaya çalışan, onun davranışlarını matematiksel yollarla hesaplayıp ortaya koyan logaritma cetvellerine neden olmuştur. Aydınlanmaya şüpheyle yaklaşan Dostoyevski, Sosyalizmi de bilimsel, aydınlanmanın devamı ve ateizmin ikizi olarak görür.³⁶²

Yeraltından Notlar'da *"İnsanların kötülük yapmasının gerçek çıkarlarını bilmemelerinden ileri geldiğini ilk ortaya atan, ilan eden kimdir?"* diye soran yeraltı adamı böylece Sokrates'i eleştirerek aydınlanan insanın gerçek çıkarını görebileceği ve kötülükten vazgeçip iyiliğe yönelerek asil ruhlu olacağı fikrini Sokrates'in saf ve iyi yürekli oluşuna verir.³⁶³ İnsanların hiçbir zaman yalnızca kişisel çıkarları için hareket etmediklerini söyleyen Dostoyevski, insanların aslında çıkarlarının nerde olduklarını bildikleri halde çıkarlarını hiç hesaba katmadan hareket ettiklerine dair birçok örnek bulunduğunu söyler. Çünkü ona göre kaderin kendisine çizdiği yoldan yürümek istemeyen, inatla, isyanla, karanlığa dalarak, yeni, çetin, karmakarışık bir yol keşfetmeye çalışan birçok insan vardır³⁶⁴ ve bu insanların kaderin kendilerine çizdikleri yoldan yürümemelerinin nedeni sadece kendilerini özgür hissetmek uğrunadır. Dik kafalılık onlara menfaatten daha tatlı gelir. Yazarın Yeraltından Notlar'da yer verdiği Sokrates eleştirisine Nietzsche'de de rastlamaktayız. Bu noktada her iki düşünürün görüşlerinin ortak olmasının sebebi aynıdır; ikisi de insanı akla indirgediğini düşündükleri Sokrates'e karşı çıkarlar.

³⁶¹ Dostoyevski, **Yeraltından Notlar**, s. 33.

³⁶² Irwing Howe, a. g. m., **Notos**, s. 44.

³⁶³ Dostoyevski, **Yeraltından Notlar**, s. 22.

³⁶⁴ a. g. e., s. 23.

Dostoyevski'ye göre, insanların çıkarlarının kesinlikle nerede olduğunu söylemek mümkün değildir çünkü insan bazen kendisi için iyilik değil kötülük isteyebilir hatta buna mecbur bile olabilir. İnsanların çıkarlarının tek tek sayılmasının mümkün olamayacağını ifade eden Dostoyevski, hiçbir sınıflamaya girmeyen insan çıkarlarından bahseder. Bu yüzden istatistikçilerin ve bilginlerin insanlar için birtakım hesaplar yaparken daima menfaatlerden birini gözden kaçırdıklarını söyler. İnsanlığın kalkınmasına kişisel çıkarlara dayanan bir sistem yapmayı Buckle'ın, 'medeniyetin insanları yumuşattığını, bu sebeple onları daha az vahşi, savaşa daha az yatkın hale getirdiği' düşüncesine benzetir. Dostoyevski'ye göre insanlarda duygu çeşitliliği artırmaktan başka bir işe yaramayan medeniyet, insanların vahşiliğini azaltmamıştır ve hala kan dökülmektedir.³⁶⁵ İşte insanların kendi çıkarlarını bilince kötülükten uzaklaşıp iyiye yöneleceği ve böylece kalkınacağı düşüncesi de böyle yanlış bir düşüncedir ona göre.

İnsanların tabiat kanunlarını her şeyin üstünde görüp, bireysel ve toplumsal her hareketin kişisel isteklere bağlı değil de kendiliğinden tabiat kanunlarına uyarak meydana geldiğini öğrenmesinin ardından insanlara düşen tek görevin tabiat kanunlarını keşfetmek olduğunu savunan Dostoyevski, böylece insanların kendi hareketlerinden sorumlu olmayacaklarını ve hayatlarının kolaylaşacağını söyleyerek bu durumu eleştirir. Ona göre böylece insanın yaptığı tüm hareketler, tabiat kanunlarına göre bir logaritma cetveli şeklinde yüz bine kadar hesaplanıp ansiklopedi şeklinde yayınlanacak, insanlara bir kesinlik ve düzen içinde verilecek, böylece dünyadan suçun ve maceranın adı silinecektir.³⁶⁶ Tabiat kanunlarını her şeyin üstünde gören anlayışın, insanların tüm hareketlerini bir logaritma cetveli gibi önceden hesaplayıp ortaya koyması, insanın iradesini ortadan kaldıracak, böyle bir tabloda da insanın özgürlüğünden bahsedilemeyecektir.

³⁶⁵ a. g. e., s. 23-24.

³⁶⁶ a. g. e., s. 25.

Matematiksel bir kesinlikle hesaplanan bu davranışlar cetvelinde bütün cevapların hazır oluşu, ortada soru diye bir şey bırakmayacaktır. Dostoyevski, billurdan saray dediği bu düzende insanların hayatlarının çok sıkıcı olacağını ve akıl dışı tek bir hareketin bile olamayacağını söyler.³⁶⁷ Ona göre insan ne olursa olsun daima her yerde akılla çıkarının emrettiği gibi değil, canının istediği gibi davranır. O, insanı *“sınır tanımayan özgür bir irade; anlamsız bile olsa kendine özgü bir kapris, bazen bir kışkırtmayla çılgınlığa götüren ama yine de yalnız sahibinin emrinde bir hayal kudreti”*³⁶⁸ olarak tarif eder. Arzularımızla menfaatlerimizin de çatışabileceğini söyleyen Dostoyevski, arzuyla menfaatin çatıştığı gün insanların isteklerine değil akıllarına hizmet edeceğini söyler.

*“Gerçekten, ya günün birinde bütün arzu ve kaprislerimizin formülü bulunursa? Daha doğrusu, bunların esasına, hangi kanunlara tabi olarak meydana gelip nasıl geliştiklerine, çeşitli durumlarda hangi yolları takip ettiklerine dair kesin bir matematik formül ortaya çıkarsa? O zaman insan belki hatta büyük bir ihtimalle, hiçbir şey istememeye başlar. Cetvele bakarak arzu etmenin ne tadı olur? Ondan başka insan, insanlıktan çıkıp hemen hemen bir org cıvatasına veya bunu gibi bir şeye döner. Çünkü hür arzusu, iradesi olmayan, istemeyi bilmeyen insanın org silindiri üzerindeki cıvatadan ne farkı vardır ki? Ne dersiniz?”*³⁶⁹

Aklın hiçbir zaman kendi çerçevesini aşamadığını, insanın sadece kafa ihtiyaçlarına cevap verebildiğini savunan Dostoyevski, geleneksel felsefeden farklı olarak, arzunun akli da içine alan, insan hayatının en kudretli ifadesi olduğunu söyler. Hayat hayattır, karekökü almak değildir diyen yeraltı adamı aklın kudretinin sınırlarını belirlemeye çalışır ve aklın sadece öğrenebileceği kadarını, bazı şeyleri ise hiçbir zaman bilemeyeceğini ifade eder.³⁷⁰ *“Akıl ona göre, Tanrı’nın cennetine, sonsuz hayata, ayrımsız bir dayanışma duygusu içinde yüzmek üzere bireyin ancak kendi benliğinden*

³⁶⁷ a. g. e., s. 26.

³⁶⁸ a. g. e., s. 26.

³⁶⁹ a. g. e., s. 27.

³⁷⁰ a. g. e., s. 29.

vazgeçmesiyle elde edilebilen o zaman dışı yüze mutluluğa aykırı düşen ve bireyselleşen şeyin ta kendisidir.”³⁷¹ Daha sonra yer vereceğimiz üzere her iki düşünürün de bu konudaki görüşleri ortaktır.

Tüm romanlarında insan özgürlüğünün deneyimlerinden bahseden yazarın Budala karakterlerinden Lebedev, bilimin sonuçlarının tartışılması gerektiğini ve bilimin insanlığı manevi bir çöküşe sürüklediğini söyler ve eleştirir. Ona göre bilim, insanlığın temel belirleyicilerinden biridir ve bunun sonucu olarak kalpleri birbirine bağlayan bağların hepsi gevşemiştir bu yüzden de insanlık bir çöküşe sürüklenmektedir. Delikanlı’da ise Dolgorukiy tasarlanan kusursuz dünyaya isyan etmekte, öyle bir dünyada her şeyin nasıl daha iyi olacağını sorgulamaktadır:

“..O bir kışladan başka bir şey olmayan yaşamınızda kişiliğimin isyanını nasıl bastıracaksınız? Sizin tasarladığınız o yaşamda kışlalar, ortaklaşa paylaşılan evler, zorunlu ihtiyaçlar, tanıtanımamazlık (yani insanın kendini ifade edememesi) ve ortaklaşa paylaşılan çocuksuz eşleriniz olacak. İşte sizin sonunuz bu! Ben bilmiyor muyum sanki? Bütün bunları da, bana orta derecede bir çıkarın, küçücük bir parçası karşılığında vereceksiniz. Sizin akla dayanan yaşamınızın bana sağlayacağı bir çıkara, yani bir parça ekmek ve beni soğuktan koruyacak küçücük bir köşeye karşılık bütün kişiliğime el koyuyorsunuz! İnsaf edin. Karımı alıp götürecekler, bu durumda rakibimin kafasını parçalamayım diye kişiliğimi zincire vurabilecek misiniz?”³⁷²

İnsan iradesinin bilimin sonuçlarıyla bağdaştırılarak düzenlenmeye çalışılmasını eleştiren Dostoyevski, ortaya çıkan tabloda insan iradesinden ve özgürlüğünden bahsedilemeyeceğini belirterek aklın mutlak hakim olarak görülmesiyle yapılacak billurdan saraya, insan davranışlarını önceden belirlemeye çalışan cetvellere karşı çıktığı gibi, onların temel dayanağı olan mantık ve matematiksel kesinliğe de karşı çıkar.³⁷³ Çünkü onun düşüncesine

³⁷¹ Andre Gide, “Dostoyevski”, çev. Bertan Onaran, **Notos**, s.34.

³⁷² Dostoyevski, **Delikanlı**, s. 95.

³⁷³ Dostoyevski, **Yeraltından Notlar**, s. 28-35.

göre mantık, neticede sadece bir mantıktır ve insanın istekleri akla, tabiat kanunlarına, bilime ya da cetvellere indirgenebilecek mahiyette değildir. İnsanın yapacaklarının önceden belirlenmesiyle insanının iradesinin öneminin kalmayacağını söyleyen Dostoyevski'ye göre insan; sınır tanımayan bir iradesi olan, her zaman aklının emrettiği gibi davranmayan, canı sıkılan, anlamsız olsa bile kapris, yaramazlık yapabilen bir varlıktır.³⁷⁴ İşte bu yüzden onu bir kalıba dökmek, cetvellere sığdırmak olanaksızdır. Özellikle Yeraltından Notlar'da bunu vurgulamaya çalışan yazar, yazma nedeninin bile can sıkıntısı olduğunu, aklının, mantığının değil de can sıkıntısının onu yazmaya ittiğini tekrar tekrar vurgular.

İnsanı eski alışkanlıklarından vazgeçirerek, iradesini ilimle bağdaştıracak tarzda düzenlemenin, insan iradesinin bu derece ıslaha muhtaç olduğunun nereden çıkarıldığını sorgulayan Dostoyevski, insanın zaman zaman mutluluk yerine acıyı tercih ettiğini söyler. Ona göre insan, yapıcıdır, yeni yollar açmayı sever fakat bir o kadar da yıkmaya, her şeyi bir kaos haline getirmeye bayılır. Ona göre insanın, yapmayı sevdiği kadar yıkmayı da sevmesi, üzerinde uğraştığı yapıyı bitirerek amacına ulaşmaktan içgüdüsel bir ürküntü duymasından kaynaklanmaktadır. Çünkü insanlar anlaşılmaz, bir dalda duramaz yaratıklardır, insanlara göre çam devirmenin de bir tadı vardır. İnsanları satranç oyuncularına benzeten Dostoyevski, onların gayeyi değil gayeye giden yolu sevdiklerini söyler. Belki de insanların tek gayreti, bu gayeye ulaşmak için sürekli, kesilmeyen bir çalışmadan ibarettir; daha doğrusu, hayatın kendisidir diyen Dostoyevski, insanların aslında aradığını bulmak amacında olmadığını, çünkü aradığını bulunca artık arayacak bir şey kalmamasından ürktüğünü söyler. İnsan gayeye ulaşmak için çalışmayı sever ona göre, ulaşmayı pek sevmez. Oysa insanlığın karşısına dikilen iki kere iki dörttür hedefiyle, insan amaca ulaşmış olur ve ona yapacak, öğrenecek bir şey kalmaz bu yüzden de iki kere iki dörttür; musibettir ve bir küstahlıktır.³⁷⁵

³⁷⁴ a. g. e., s. 26.

³⁷⁵ a. g. e., s. 32-33.

“Kültürlü, aydın, kısacası istikbali olan bir adamın menfaatine karşı istekleri bile bile duymayacağı gerçeğinin matematik bir kesinli taşıdığı gerçeğini tekrarlıyorsunuz, size hak veriyorum. Fakat yüzüncü defa söylüyorum ki, insanın kasten, bilinçli olarak zararlı, anlamsız, hatta son derce budalaca bir arzuya kapıldığı bir durum, tek bir durum vardır.. bu ne kadar anlamsız olursa olsun istemek hakkına sahip olmak, yalnız akla uygun şeyler istemek zorunda olmamak arzusudur. Bu anlamsız istek, hele bazı hallerde bizim için bütün dünya nimetlerinin üstünde bir değer kazanabilir okuyucularım.”³⁷⁶

Dostoyevski'ye göre insan, toplum, iktisadi koşullar, yasalar, tarih, kilise ve en önemlisi Tanrı tarafından sınırlanır. Bunlar tarafından tanımlanmak ve sınırlanmak istemeyen insan, sadece özgür olmak ister. İnsanın kimliğinin en temel özelliğinin özgürlük olduğunu belirten yeraltı adamı sadece topluma karşı değil kendine karşı da bir sınırdadır. Bugün ya da yarın değil ezeli-ebedi olarak kendi özgürlüğünü kısıtlayan her şeye başkaldırır. Toplumun, ekonominin, dinin ve yasaların kendisini şekillendirmesini reddeden yeraltı adamı, mutluluğun rasyonel düzenleneceği iddialarına da karşı gelir. Doğa yasalarını kabul etmeyi reddeder, bilimin, akıl yasalarının, insanın bilgiyi sistematik olarak biriktirme hareketinin karşısına kendi öznel dünyasını geçirir.³⁷⁷

Yeraltından Notlar'da doğa yasalarının varolmadığını savunan Dostoyevski, nesnel bir kendilik olarak akıl varolmadığı için, doğa yasalarının varoluşundan da bahsedilemeyeceğini düşünür. Ona göre akıl değil, sadece akıl yürütmeler vardır. Düşünceleri oluşturan, düşünen insanlardan ayrı düşünceler yoktur, her şey insana bağlıdır, insanla vardır. Bir düşünce, bir fikir her zaman bir insanın fikridir ve akıl her zaman birinin akıl yürütmesidir. Dostoyevski'ye göre aklın her edimi de iradenin örtülü bir edimi olmak zorundadır. İnsan bütünüyle öznel ve özgürdür onun düşüncesinde. Yeraltı adamının özgürlüğü Dostoyevski'yi hakikati veya ilkesi, iyisi ya da kötüsü,

³⁷⁶ a. g. e., s. 29.

³⁷⁷ A. Cevizci, a. g. e., s. 543.

erdem ya da erdemsizliğı olmayan bir evrenin yarattığı dehşet ile karşı karşıya bırakır. İşte bu noktada özgürlüğün çözümsüz ikilemi ortaya çıkar; özgürlük en yüksek iyidir, çünkü özgürlük olmadığında insan insan olamaz, özgürlük insanın kendisini mahvetmesi de dahil her şeyi yapmaya kadar vardırılabildiğinden de aynı zamanda en büyük kötülüktür.

Hristiyanlığa uygun bir bakışla insan sorununu ele alan Dostoyevski'nin Hristiyan tavrı, kiliseyi biçimlendiren ve ona yeni anlamlar yükleyen tarzıdır. Çünkü Dostoyevski'ye göre kilise, özgürlüğü sınırlayan, yok eden bir şekle bürünmüştür, özgürlüğe sadece Tanrı açısından bakmakta ve özgürlüğü itaatçi ilkelere bile dayandırmaktadır. Oysa Dostoyevski'ye göre Tanrı'nın özgürlüğü ile insanın özgürlüğü birbirinden farklıdır. Tanrı'nın özgürlüğü mutlak ve salt özgürlük iken, insanın özgürlüğü sınırlıdır ancak doğası gereği hep daha fazlasını istediğı için eksiksiz bir özgürlük peşinde koşmaktadır. Dostoyevski de romanlarında insan özgürlüğünün deneyimlerini ve özgürlük yolunda kendini keyfi ben iradesine kaptırıp uçuruma sürüklenen insanların hayatlarını, acılarını anlatır. Çünkü onun özgürlük anlayışı, keyfi eyleme değil, insanı özgürlüğünden koparan her şeye başkaldırıya dayanır. Özgürlük, insanı insan yapan şeydir, her şeyden önemlidir ve her şeyin kendisiyle yüceleştiğı bir kavramdır. Eserlerinde de ortaya koymaya çalıştığı üzere, insan her şeye toptan bir isyana girişerek asla yitirdiğı özgürlüğüne kavuşamaz, aksine isyanının, düşüncesinin tutsağı haline gelir. Dostoyevski'de her şeyi toptan yadsımanın, nihilizmin diyalektik bir biçimde insanı götüreceğı son nokta, özgürlüğün kendi içerisinde hiçleşmesidir.

Özgürlüğün keyfi davranış olmadığını ortaya koyan Dostoyevski'ye göre özgürlük yolunda yürüyen insan için her şey mubah değildir. Suç ve Ceza'nın kahramanı Raskolnikov, hastalıklı bir sistem olarak gördüğü tefeci kadını öldürerek mutlak özgürlüğe kavuşacağını, kahraman üstün insan olacağını sanmış, sonunda kendi yıkımını ve değersizliğini açığa vurmuş, zavallı bir yaratık olduğunu görmüştür. Stravrojin ve Versilov'un özgürlüğü de boştur, anlamsızdır, kısırlığa dönüşmüş bir özgürlüktür.

Keyfi davranışı, insanın daha yüksek bir aşamaya erişebilmesi için yerine getirilmesi gereken bir görev, kutsal bir yükümlülük olarak gören Kirillov, içgüdülerine hakim iyi bir adam olmasına rağmen kendi uğruna Tanrı'yı yadsımış ve felakete sürüklenmiştir. Kendi kendini Tanrılaştırma yoluna giden Kirillov, kendi özgürlüğünden böylece ayrılmış ve niteliğini bilmeyen ruhların gücünün kölesi olmuştur. Kendini keyfi davranışlara kaptıran tüm Dostoyevski kahramanları en sonunda kendini yok etme yoluna gitmekte ve özgür olmak isterken tutsak haline gelmektedir. Çünkü suç işleyen, Tanrı yolundan uzaklaşan insana ceza veren dışarıdan bir yasa değil, kendi içinde varolan Tanrısal ilkedir.³⁷⁸ Dostoyevski'ye göre özgürlük hem insanın hem Tanrı'nın varlığını gerektirir ve gerçek özgürlük Tanrı'dan bağımsız olamaz. İnsanın Tanrı'daki sınırsız özgürlüğe kavuşma çabası, insanı her şey mubahtır anlayışına götürür ki bu da insan dahil her şeyin yıkılması anlamına gelir. Zaten insanın Tanrı'daki sınırsız özgürlüğe ulaşma çabası, insanın Tanrısal bir varlık olmayı istemesi demektir bu da aslında insanın yok olmayı istemesi anlamına gelir.

Nietzsche'nin görüşlerine baktığımızda da akıl konusunda Dostoyevski ile paralel düşünceler ortaya koyduğunu görmekteyiz. Nietzsche'ye göre Sokrates'le birlikte akılcılık katı bir hale gelmiştir ve bu tavır insanı duygularından uzaklaştırmıştır. Sokrates aklın, rasyonalitenin egemenliğini kurarak, Apollon unsurunu Dionysos unsuruna karşı tek hakim haline getirmiştir. Bu insanlığı doğanın gerçeklerinden kopararak ona yalancı bir iyimserlik ve yaşam vermek demektir. Nietzsche akla karşı değildir fakat aklın her şeye kadir olduğunu düşünerek gözlerini doğaya yani Dionysos'a kapayanlara karşıdır. Yani kartezyen akla karşıdır. Nietzsche düşüncesinde yaşam yalnızca sonsuz olabilirse bir anlama sahip olabilir. Yaşamın anlamı; yaşayanın o yaşamdan ne kazanacağı ile doğrudan bağlantılıdır. Eğer bir gün her şey bitecek ise yaşamdan kazanılacak şey bir hiçten ibarettir.

³⁷⁸ Berdyaev, a. g. e., s. 51.

Yaşayanın sonsuza kadar yok olmayacak bir şey yapması mümkün değildir. Bu düşünce insanı ümitsizliğe ve çaresizliğe götürür. Ümidini kaybetmiş insan da her şeyini kaybetmiş demektir. Bu ümitsizlikten kurtulmanın bir yolu; bir şekilde insan yaşamına anlam verecek, onu sonsuzluk kavramıyla barıştıracak, bir masal icat edip sonra o masala inanmaktır. Nietzsche yalnızca Apollon ögesinin yani yalnızca aklın kontrolündeki insanın bu yolu seçtiği kanısındadır. Bu yol insanı doğaya yabancılaştırmış, korkak, kişiliksiz bir insan haline getirmiştir.³⁷⁹ Görüldüğü üzere Nietzsche de tıpkı Dostoyevski gibi insanın sadece akla indirgenmesine ve doğasından koparılmasına karşı çıkmaktadır.

Nietzsche'nin önemini görüp de dile getiremediği; aklın küstahlığının dizginlenmesi gerektiğidir. Aklın terbiye edilmesinin ve dizginlenmesinin yolu; aklı kendi dışında bir şeyle, doğa ile durmadan karşı karşıya getirmekten, yani hiç bitmeyen bir Apollon-Dionysos diyalogu kurmaktan geçmektedir.³⁸⁰ Nietzsche'nin burada savunduğu şey; Sokrates' in kuramsal insanına karşı doğa bilimci, eleştirel, yaratıcı akılcı insandır.

Birçok düşünür tarafından ele alınan insan probleminin, felsefe tarihinde ilk kez Nietzsche'yle temel araştırma problemi ve hareket noktası haline geldiği kabul edilmektedir. Varolan tüm problemleri yaşayan insana göre, yaşam ile olan ilgileri bakımından inceleyen Nietzsche; problemleri kürsü filozoflarının bıraktığı yerden değil, kendinden ve çağından hareketle ele alır ve bu çağı oluşturan, temelini meydana getiren problemlerden insan realitesine dalar.³⁸¹ Onun başlıca ilgi alanlarını insan ve kültür oluşturduğu için bir kültür filozofu olarak görülmesi de söz konusudur.

Tüm insanlığı yaşadığı bir yanılgıdan uyandırmak ve o güne kadar değer olarak kabul edilen şeylerin bir değer taşımadığını göstermek ister.

³⁷⁹ A. M. Celal Şengör, **a. g. m.**, s. 240-241.

³⁸⁰ **a. g. m.**, s. 248.

³⁸¹ İ. Kuçuradi, **a. g. e.**, s. 1.

İnsanlığa içgüdülerini küçümsemeyi öğrettiği ve bedensel zevklerini ortadan kaldırması için bir ruh uydurduğu, böylece cinselliği ayıp bir şey olarak gösterdiği için Hristiyanlığı eleştiren Nietzsche, tüm bu sebeplerden dolayı şiddetle ona saldırır. Hristiyan ahlakının derinden derine hayatı yadsıdığını bu yüzden de ahlakın kendisinin bir *décadence* belirtisi olduğunu söyler. Nietzsche, Batı dünyasının ahlak görüşünün temellerinin Sokrates’le atıldığını böylece Sokrates’ten beri insan hayatına ve doğasına aykırı değerler sistemi oluşturulduğunu savunmaktadır. Erdemlerin basamaklandırılarak, bu basamakların en üst noktasına da en yüksek erdem olarak kabul edilen ‘iyi’nin yerleştirilmesini, böylece değerlerin ancak moral değerler olarak kabul edilmesini eleştiren Nietzsche, buradaki tek ödevin daha iyi olma çabası olduğunu söyler. Sokrates’te temelini bulan bu ahlak görüşü Nietzsche’ye göre insan yaşamına aykırıdır çünkü yaşamı yoksullaştırmakta ve yaşamın doğal haklarını görmezden gelmektedir.³⁸² Oysa onun felsefesinde değerler bir ahlak problemi olarak değil, insanın bütün yapıp ettikleri ile ilgili bir konu olarak ele alınmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz iyi ve kötünün zıtlığına dayanan, bu dünyada yaşayan insanın tabiatını görmezden gelen ahlak anlayışının karşısına Nietzsche; yaşayan insanın hayatını koyar.³⁸³ İnsandan insana ve çağdan çağa değişen, yapılması ve yapılmaması gerekenler şeklinde oluşturulan göreceli değerler tablosundan uzak durulması gerektiğini belirten Nietzsche “ahlaksal olan diye bir şeyden bahsedilemez; ancak olayların ahlaksal bir yorumundan bahsedilebilir”³⁸⁴ der. Yeni bir değerlendirme tarzının gerekliliğini savunan Nietzsche bunun ancak insanı bilmekle gerçekleştirilebileceğini ifade eder:

*“Ancak insanı bilen bir kişi, şeyleri doğru olarak, tabi değerlerine uygun olarak değerlendirebilir. Çünkü realite, hayat, olup biten her şey moral dışıdır; değişmez moral diye bir şey yok, ancak moral yorumlamalar, moral değerlendirmeler vardır.”*³⁸⁵

³⁸² İ. Kuçuradi, *a. g. e.*, s. 6.

³⁸³ *a. g. e.*, s. 7.

³⁸⁴ F. Nietzsche, *İyinin ve Kötünün Ötesinde*, s. 85.

³⁸⁵ İ. Kuçuradi, *a. g. e.*, s. 10.

Ona göre insan eylemlerini ahlaklı ya da ahlaksız diye ayırma girişimi bir yanılgıdan ibarettir. Kendi zamanına kadar bütün ahlak filozoflarının bu yanılgıya düştüklerini ve insanların eylemlerini tek tek geçerlikte olan morale uygun olup olmamaları bakımından ahlaklı ya da ahlak dışı olarak adlandırdıklarını söyler. Oysa ona göre bir eylem kendi başına ne ahlaklı ne de ahlaksızdır:

“Bir eylem, kendi başına bir eylem, ne ahlaklı ne de ahlaksızdır; onun anlamı ve değeri, onu yapan insanın bütünlüğüyle, öz yapısıyla ilgilidir; ancak onu yapan insan bütünlüğüyle göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir ve değerlendirilebilir, anlamı ve değeri kavranabilir.”³⁸⁶

Modern insanın sorunlarına çözüm getirme çabasında olan Nietzsche aslında yapılması gerekenin yaşamın zenginliğinden yola çıkarak dünyayı anlamaya çalışmak olduğunu söyler. Ona göre, insanlar doğaları birbirinden farklı olsa da hepsinde ortak olan öge güç istencidir, çünkü sanıldığıının aksine mutluluk hazda değil daha güçlü olmadadır. Sert bir disiplinle elde edilecek bu mutlulukta; duygularını, eğilimlerini yüceltmek ve hayvanların içinde bulunduğu durumdan sıyrılarak gerçek insan olmak söz konusudur. Sürü insanının ortaya attığını düşündüğü eşitlik düşüncesine de karşı çıkan filozofa göre bütün insanlar eşit değildir ve standart bir insan tipinden de bahsedilemez. Çünkü ona göre insanlar aynı şeylere baksalar bile başka başka şeyler görür, aynı sözleri kullansalar da başka başka dilleri konuşurlar. Yani onların realiteyi başka başka değerlendirmeleri yapılarındaki farklılıklardan ileri gelir.³⁸⁷ İnsanlar moralizasyon seviyelerine ve gücü isteme derecelerine göre dört ayrı tiptedir. Bu insan tiplerine ve üstinsanın ortaya çıkabilmesi için geçirilen aşamalara önceki bölümde yer vermiştik.

Her varlığın kendisinden üstün bir varlık yarattığını fakat insanın bunu başaramadığını belirten Nietzsche, insanlığın hedefine koyduğu üstinsan örneğiyle bunun başarılabilirliğini savunur. ‘Bugünkü insanla yetinebilir

³⁸⁶ a. g. e., s. 21.

³⁸⁷ a. g. e., s. 25.

miyiz' sorusunu insanın her an aşılmakta olduğunun simgesi ve kişileşmesi³⁸⁸ olan Zerdüş'te yanıtlamaktadır. Onun felsefesinde amaç üstinsan iken, insan; hayvanla üstinsan arasına gerilmiş bir ip veya köprüdür.³⁸⁹ Kendi başına bir değer taşımayan insanın değeri üstinsana giden yolda köprü olmasından kaynaklanır. Tanrı bir sanı olduğu için insanlar Tanrı'yı değil varlığın anlamı olan üstinsanı yaratmalıdır. İnsan denen varlık, güçsüz doğasından dolayı her şeye açık olduğundan kendi kendisiyle kalarak doğru yolu bulamaz, bu yüzden ona bir hedef göstermek gerekir. İşte Nietzsche kendisini bu hedefi göstermekle yükümlü görür ve üstinsan öğretisini ortaya koyar.

“Ödevim, insanlığın en yüksek anlamda kendisine döneceği, geriye bakacağı, ileriye bakacağı, rastlantının, rahiplerin boyunduruğundan kurtulup, niçin, neden sorularını ilk kez toptan ortaya koyacağı o anı, o büyük öğleyi hazırlamak olan ödevim, şu kanının zorunlu sonucudur: İnsanlık doğru yolu bulmamıştır kendi başına; yönetilişi hiç de tanrısal değildir; tersine, o yadsıyan, o bozucu içgüdüler, décadence içgüdüsü onu baştan çıkarmış, hem de en kutsal değerleri arasından hüküm sürmüştür.”³⁹⁰

Baştanbaşa güç istenci olan üstinsan çağını aşan, evreni kuşatan sonsuz yaratıcı güçtür ona göre. Toplumun insanı sıradanlaştırdığını düşündüğü için yalnızlık Nietzsche'nin felsefesinde bir erdem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre yalnızlık, insanlar arasındaki ilişkileri bulup ortaya çıkaran bir temizlik itkisidir.³⁹¹ Modern insanın sorunlarına çözüm getirme amacıyla olan Nietzsche, modernizm sorununu bir nihilizm sorunu olarak ele almış böylece modern dönemi de nihilizmin tezahür ettiği bir dönem olarak görmüştür.

“Nihilizm, kötü nasiplilerin artık avunçlarının kalmadığının belirtisi olarak: yıkılmak için yıktıklarının, ahlaktan kopup ayrılmakla, artık 'kendileri vermek' için bir temellerinin kalmaması—onların da kendilerini karşıt ilkenin

³⁸⁸ M. Günay, **a. g. e.**, s. 183.

³⁸⁹ F. Nietzsche, **Güç İstenci**, s. 35.

³⁹⁰ F. Nietzsche, **Ecce Homo**, s. 79.

³⁹¹ F. Nietzsche, **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, s. 209.

tabanına yerleştirilmeleri ve kendi paylarına gücü isteyerek, güçlülere zorlamaları, cellatları olmaya. Bu Budizm'in Avrupalı biçimidir; bütün varoluş 'anlam'ını yitirdiğinde, bir Hayır-yapma eylemi."³⁹²

Dostoyevski ile Nietzsche'nin insan hakkındaki genel düşüncelerine baktığımızda ilk olarak karşımıza amaçlarındaki farklılık çıkmaktadır. Dostoyevski'de amaç insanlık iken; Nietzsche amaç üstinsandır ve bilindiği üzere insana sadece hayvanla üstinsan arasında bir köprü vazifesi gördüğü derecede değer atfedilir. Amaçlarındaki farklılık ortaya koydukları çözüm yollarında da farklılıklara sebep olmasına rağmen iki düşünür arasında ortak noktalar da vardır. Hem Nietzsche hem de Dostoyevski insan hayatının trajik olduğunu savunur ve yaşayan insanın sorunlarıyla ilgilenir.

Her iki düşünürün insan tiplerine baktığımızda belli bir sıra takip ederler ve bir önceki aşamaya geri dönüş söz konusu değildir. Nietzsche'nin özgür insanı koptuğu sürüye nasıl geri dönemiyorsa benzer şekilde Dostoyevski'nin Raskalnikov'u da artık sıradan insanlardan olamaz, bu yola girmiştir bir kere. René Wellek'in "Dostoyevski Eleştirisinin Tarihsel Seyri" adlı makalesinde Nietzsche'nin Dostoyevski keşfinin tamamen şans eseri olduğundan ve onu çok geç keşfettiğinden bahsedilir. René Wellek'e göre Nietzsche'nin düşünsel özgeçmişinde de Dostoyevski'nin izlerine rastlanmadığı gibi onun dinini ve felsefi yönlerini de tam olarak algıladığı söylenemez.³⁹³ Nietzsche ise "psikolojiye dair ne öğrendimse Dostoyevski'den öğrendim"³⁹⁴ diyerek hem Dostoyevski'yi okuduğunu hem de insan psikolojisi hakkındaki düşüncelerinden etkilendiğini itiraf etmektedir. Bize göre de her iki düşünürün felsefeleri arasında farklılıklar olduğu gibi, insan problemini ele alışları, insan yaşamının trajik yönünü ortaya çıkarışları, akla isyanları ve en önemlisi de nihilizme çağın ve geleceğin insanının en büyük problemi olarak yaklaşmaları paralellik arz etmektedir ve Dostoyevski Nietzsche'ye ilham kaynağı olmuş gibi görünmektedir. Felsefeleri aynı

³⁹² Lenzer Heide, "Avrupa Nihilizmi", çev. Oruç Aruoba, **Cogito**, s. 195-196.

³⁹³ René Wellek, "Dostoyevski Eleştirisinin Tarihsel Seyri, çev. Barış Özkul, **Notos**, s. 22.

³⁹⁴ Demir Özlü, a. g. m., **Notos**, s. 38.

sonuca varmasa da maalesef ikisinin de kaderi aynı olmuştur; ikisi de düşünce tarihinde belki de en zor anlaşılan bu yüzden de yanlış yorumlanan düşünürlerin başında gelmektedir. Bunda Nietzsche'nin kendine özgü kavramlarının payı olduğu kadar elbette Güç İstenci ve İşte İnsan gibi önemli eserlerinin kız kardeşi tarafından değiştirilip yayınlanmasının ve belki de bu yüzden düşüncelerinde meydana gelen tutarsızlığın payı büyüktür. Bu gibi sebeplerden yanlış yorumlanan Nietzsche kimi zaman Darwinist, kimi zaman bir faşist, kimi zaman bir ateist, kimi zamansa bir nihilist olarak değerlendirilmiştir.

Nihilizmin aşılması ve daha sonra da ortadan kaldırılması gerektiğini savunan Nietzsche, nihilizme saplanıp kalmış tipleri eleştirdiği gibi, insanın değerini tamamen ortadan kaldıran Darwin'e de karşı çıkar ve bir anti Darwinist olduğunu söyler. Kendi ırkı olan Almanları sürekli aşağılayan Nietzsche'nin bir ırkçı, faşist olması beklenemeyeceği³⁹⁵ gibi sadece sahteleştirildiğini düşündüğü Hristiyanlığı eleştirdiğinden bir ateist olduğu sonucuna varmak da insanı yanılgıya düşürebilir.

Dostoyevski'nin yanlış yorumlanmasında ise; düşüncelerini romanlarıyla aktarması ve diyalektik yöntemi etkili olabileceği gibi gelgitlerle dolu bir zihne sahip olması ve yarattığı karakterlerden hangisinin yanında olduğunu gizlemesi ya da bilememesi de etkilidir. Burada bilememesinden kasıt hemen hemen her karakterin kendisinden izler taşıması anlamındadır. Okuyucusunun bu sebeplerden onu yanlış yorumladığı görülmektedir; bir liberal olduğunu savunanlar olduğu gibi, bir devrimci olduğunu, bir faşist olduğunu; dindar olduğunu savunanlar olduğu gibi bir ateist olduğunu da savunanlar çıkmıştır. Dostoyevski'nin tam olarak neyi savunduğunu açıklama imkanımız olmasa da bu yorumları değerlendirmeye çalışalım. Öncelikle Dostoyevski sadece birkaç romanının okunmasıyla anlaşılacak bir düşünür değildir; onun romanlarını bir bütün halinde yorumlamak gerekir.

³⁹⁵ Demir Özlü, "Nietzsche ve Ecce Homo", *Cogito*, s. 288.

Örneğin bir tek Yeraltından Notlar'ı okuyarak onu yorumlamaya çalışan biri onda sadece yeraltı adamını görür, iyimser, yeryüzündeki cenneti düşleyen ütopyacı Dostoyevski'yi göremez.³⁹⁶ İçinde yaşadığı toplumu çok iyi gözlemleyen bir yazar ve düşünür olduğu için gelecekte olabilecekleri görerek devrimin habercisi olmuştur fakat onun bir devrimci olduğunu söylemek için elimizde yeterli verimiz yoktur. Ayrıca aldığı sürgün cezasından sonra daha önce katıldığı bu tip gruplarla ilişkisini kestiğini görmekteyiz. Benzer şekilde onun sadece Rus ulusunu öven ve en iyi ulusun Ruslar olduğunu belirten ifadelerinden yola çıkarak onun bir faşist olduğu sonucuna varmak da bir yanılgıdan ibarettir. O bir Rus milliyetçisidir fakat insanlığı içinde bulunduğu bunalımdan kurtarma düşüncesini Rus ulusundan başlatıp evrenselleştirir ve Rus Ortodoksluğu altında tüm insanlığı toplama gayretindedir.

Romanlarında özellikle Tanrı konusunda uzun tartışma ve eleştirilere kalkışan Dostoyevski'nin ele aldığı kötülük ve Tanrı sorunu, onun en çok da bu konuda yanlış yorumlanmasına sebep olmuştur. Bir yanılla inanan bir yanılla inanmayan ama inanmak isteyen Dostoyevski, mantıksal çatışmayı, insan yazgısını Tanrı insan Hz. İsa'ya yükleyerek çözümlemektedir. Tabi burada bahsettiğimiz İsa, Dostoyevski'nin Batı İsa'sından ısrarla ayırdığı Rus İsa'sıdır. Romanlarında hep uçlarda olan karakterlerinden anladığımız üzere Dostoyevski arada kalmayı, ılık olmayı sevmez. Karamazov Kardeşler'de ateist İvan'ın kanıtları ne kadar güçlü ise, Rahip Zosima'nınkiler de o kadar güçlüdür. Dostoyevski'de Tanrı'nın yolundan uzaklaşan, ona inanmayan ve ondan af dilemeyen karakterler ya delirirler ya da intihar yoluyla hayattan koparılırlar. Bunun yanında günahkar olsa bile acı çekmeye boyun eğen, Tanrı yoluna giren herkes kurtuluşa erer, yepyeni bir hayata başlar böylece de gerçeğe tanışır. Dolayısıyla Dostoyevski'nin bir ateist olduğunu söylemek onu yeterince anlamamış olmaktan ileri gelir. Aynı şekilde tam bir iman sahibi olarak da değerlendirilmemesi gerekir çünkü o hep bir Tanrı arayışı

³⁹⁶ René Wellek, a. g. m., **Notos**, s. 27.

içerisindedir ve romanlarındaki tartışmaların sebebi de Tanrı'ya inanmak istemesindendir.

İnsanın bu dünyada mutlak manada özgür olup olamayacağı sorunu Dostoyevski'nin romanlarında ele aldığı ve sürekli cevabını bulmaya çalıştığı bir problem iken Nietzsche'nin zihnini Dostoyevski kadar meşgul eden bir problem değildir. İnsanı ruhsal deneylerden geçirip yalnız başına bırakan Dostoyevski, sonuçta insanın özgürlüğünün sınırlı olduğu sonucuna varmıştır. Onda iki tür özgürlük söz konusudur; insanın özgürlüğü yani iyiyi seçme özgürlüğü; Tanrı'nın özgürlüğü yani Tanrı'daki iyinin içindeki özgürlük. İnsanın bu bağı kurması gerektiğini ifade eden yazarın mükemmel insan tiplerinde de hep bu dengenin kurulma çabası söz konusudur. Nietzsche ise Tanrı'nın öldüğünü düşündüğünden insanın artık özgür olduğunu düşünür. Fakat insan Tanrı'nın ölümüyle mutlak anlamda özgür olamaz. Daha önce de bahsettiğimiz gibi insanın özgür olma süreci zor ve aşılması gereken engellerle dolu bir süreçtir. Bu zorlu süreçte, yalnız kalan, nihilizmle karşı karşıya gelen ve onu aşan, mevcut ahlaki değerleri ortadan kaldıran ve ben istiyorum diyen insan ancak mutlak manada özgür olan insandır.

On dokuzuncu yüzyılın modern insanının sorunlarını Rusya'dan hareketle ele alan Dostoyevski, hemen her fırsatta Batı'nın değerlerinin Rusya'ya uygulanamayacağını, çünkü Rusların kendine has değerleri ve İsa'ları olduğunu vurgulamaktadır. Batı'ya hayranlık duyan tüm Rus yazarları eleştirdiği gibi onları, uluslarını tanımamakla suçlar. İnsan hayatında dinin ve ahlakın önemine romanlarında genişçe yer verir ve insan ilişkileri düzenleyen ahlaki değerlerin korunması gerekir.

Dostoyevski ile aynı yüzyılda Almanlardan hareketle insanı inceleyen Nietzsche'nin ahlak hakkındaki düşüncelerine baktığımızda onun da tıpkı çağdaşı Dostoyevski gibi Batı'nın mevcut değerlerini değersiz bulduğunu görmekteyiz. Ona göre Hristiyan ahlakı insanları ahlaksız hale getirmiştir. Sahteleştirildiğini düşündüğü Hristiyan ahlakını sürü ahlakı olarak

değerlendiren Nietzsche, insanları içgüdülerinden uzaklaştırarak yapmalısın, etmelisin buyruğuyla sürü haline gelmelerini sağlamış bu ahlaki öğretilerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunur. Özgür insan tarafından ortadan kaldırılacak ahlaki değerlerin yerine yenilerini getirecek kişi iyyinin ve kötünün ötesine geçmiş üstinsandır. Dostoyevski'de mevcut ahlaki değerler korunur hatta geliştirilir; onun mükemmel insanı da iyyinin ve kötünün ötesine geçmiştir, kimseyi ayıplamaz, hayatı olumladığı gibi ölümü de hatta acıyı da olumlar. Nietzsche'nin üstinsanı da hayatı ve acıyı olumlar fakat onda eski değerlerin mutlaka yıkılması, ortadan kaldırılması, yerine yenilerinin inşa edilmesi gerekmektedir.

Düşünürlerin felsefelerindeki ve dolayısıyla insan problemini ele alışlarındaki temel farklılığın en önemli nedenlerinden biri; onların Tanrı hakkındaki farklı görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Dostoyevski, on dokuzuncu yüzyıl insanının içinde bulunduğu umutsuzluğun nedenini Batı'daki Tanrı'ya rağmen Tanrısızlaştırılmış din ve bu dinin neden olduğu nihilistik akımlar olarak görmektedir. Nihilizmin ileride doğurabileceği sonuçlardan kaygılanan³⁹⁷ ve Rusya'nın kurtuluşu için Rus ruhunun peşine düşen yazar, Rus ruhunun dirilmesi için gereken öğretinin Batı'da değil Ortodoks Hristiyan insancında³⁹⁸, Rus İsa'sında olduğunu vurgular. Katolikliğin tam karşısında olmasının nedeni ise dünyanın değerini düşürdüğünü düşündüğü kiliseyi reddetmesinden ileri gelir.³⁹⁹ Bir Ortodoks olan yazarın romanlarındaki karakterler ne kadar umutsuz, yalnız, günahkar olurlarsa olsunlar eğer vicdanının sesine kulak verip, acıya boyun eğmeyi kabul eder ve Tanrı'dan af dilerlerse gerçeği kavrarlar ve yepyeni bir insan olurlar. Nietzsche de Dostoyevski gibi Batı'daki kiliseler ve din adamları aracılığıyla Hristiyanlığın ve ahlaki öğretilerin sahteleştirildiğini ve insandaki *décadence*'i ortaya çıkardığını savunur. Onun da kaygısı insanların nihilizme saplanıp kalmasıdır.

³⁹⁷ Irwing Howe, a. g. m., **Notos**, s. 43.

³⁹⁸ A. Ömer Türkeş, a. g. m., **Notos**, s. 66.

³⁹⁹ Irwing Howe, a. g. m., **Notos**, s. 43.

Dostoyevski Ortodoksluğa ve Rus İsa'sına inanırken Nietzsche insanların hep birlikte Tanrı'yı öldürdüğünü ve onun ölmesiyle insanların özgür kaldığını vurgular. Sahteleştirildiği için birer *décadence* değeri olan ahlaki öğretilerin ortadan kaldırılması gerektiğini söyleyen Nietzsche, Tanrı'nın ölmesiyle meydana gelen boşluğu dolduracak olan üstinsanın yeni değerler yaratacağını da söyler. Görüldüğü üzere o, mevcut tüm dini, ahlaki ve felsefi öğretilerin yıkılıp yerine yenilerinin getirilmesini öğütlerken; Dostoyevski Rus ruhuna uymadığı için Batı'nın dininden ve ahlakından uzak durulması gerektiğini ve tüm insanlık için kurtuluşun kardeşliği ve kendini feda etmeyi öğütleyen Ortodokslukta olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Dostoyevski, Hristiyan özgeciliğini ön plana çıkarırken; Nietzsche, Hristiyan özgeciliğine karşı kendi özgecilik ve kendini feda anlayışını ortaya koyar. Onun özgür insanının da en önemli özelliği özgeciliği ve kendini feda edişidir; üstinsanın ortaya çıkabilmesi için. Dostoyevski'nin mükemmel insanı da kendini feda eder; insanlık için, başkalarının günahları için. *Dostoyevski'de dünyayı güzellik kurtaracaktır, Nietzsche'de ise üstinsan...*

SONUÇ

Dostoyevski'ye göre bir mikrokozmos olan, başlı başına küçük bir evren olan insan, varoluşun merkezidir. Evrenin gizi insanın kendi içindedir ve insan sorununu çözmek demek Tanrı sorununu çözmek anlamına gelmektedir. Tüm yapıtlarında Tanrı ile çatışmaya varacak kadar insanı savunan Dostoyevski, bu mantıksal çatışmayı, insan yazgısını Tanrı-İnsan Hazreti İsa'ya yükleyerek çözümler. İnsan incelemelerini Dionysos sanatı yöntemlerine göre yürüten Dostoyevski, insan yaratılışı üzerinde deneyler yapmaya çalışmış ve romanlarında insanı ruhsal deneylerden geçirdikten sonra onu olmadık durumlara sokarak yalnız bırakmıştır. Çünkü o, insanı kozmik düzenden, yasalardan, her şeyden kurtararak özgürleştirmek ve yazgısının insanı götüreceği yeri açığa çıkarmak istemektedir. Bu bağlamda da insanın her türlü baskıdan kurtularak serbest kaldığında kendini kaptıracağı 'keyfi ben iradesi'ni gözler önüne sermeye çalışır. Çünkü ona göre ancak bu şekilde insan yaradılışının derinliği görülebilir.

İnsanın tabiat yasalarına, akla ve bilime indirgenemeyeceğini söyleyen Dostoyevski, insanın kalıba dökülemeyecek, anlaşılması zor bir varlık olduğunu savunur. Bu yüzden eserlerinde birbirinden farklı tabiata sahip birçok insan portresi çizen yazar, kendi ulusundan hareketle on dokuzuncu yüzyıl insanının yabancılaşma sorununu ve ilerde insanlığı bekleyen tehlikeleri gözler önüne sermeye çalışmıştır. Çizdiği karakterler her ne kadar birbirinden farklı olsa da, Dostoyevski'nin romanlarında ön plana çıkarmaya çalıştığı şey, insandaki merhamet duygusu, sevginin önemi, işlenen suçtan sonra gelen vicdan azabı ve Tanrı'nın kullarına olan sonsuz sevgisidir.

Romanlarında birçok karakter olmasına temelde dört farklı tipe ayrılabilir, bunlardan birincisi; içgüdülerine göre hareket eden, başkalarını önemsemeyen, duyguları olmayan 'Tanrı'nın yolundan uzaklaşmış

insan'lardır. Diğerleri ise, toplumun her kesiminde bulunan ve hayatın vazgeçilmez bir parçası olan yığın da denilebilecek 'sıradan insan'lar, özgür olmaya çalışırken kendi kendinin tutsağı olmuş 'üstün insan olmaya çalışan insan'lar ve herkesin her şeyden sorumlu olduğunu düşünen, iyi olsun kötü olsun herkesi seven 'mükemmel insan'lardır.

Çağıyla toptan bir hesaplaşmaya giden, felsefe tarihinin en aykırı filozoflarından Nietzsche'nin toplumda ilk gözlemlediği şey *décadence*'dir. Mevcut tüm değerlerin birer *décadence* değerinden başka bir şey olmadığını söyleyen düşünür, buna Hristiyanlığın insan ve dünya görüşünün ve ahlaki değerlendirmelerin sebep olduğunu savunur. Çünkü ona göre insanın içgüdülerini yok etmeye çalışarak onu gerçek tabiatından uzaklaştıran ahlaki öğretiler ve din, insanı yüzyıllardır evcilleştirmeye çalışarak sürü haline gelmesini sağlamıştır.

Tüm değerlerin üstüne güç istemini koyan ve varlığın temeline de güç ve iradeyi yerleştiren Nietzsche'ye göre asıl yapılması gereken insanın içgüdülerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bunun da tek örneğinin Sokrates öncesi Antik Yunan'da olduğunu, insanların o dönemde içgüdülerine ve gerçek doğasına uygun yaşadığını savunan Nietzsche, Antik Yunan tragedyasının örnek alınmasını öğütler. Felsefesini mevcut manevi değerlerin yeniden değerlendirilip yerine yenilerinin inşa edilmesi üzerine kuran Nietzsche'nin aslında yapmak istediği; Batı kültürünün temel kabullerinin birer *décadence* değeri olduğunu ve bunların da insanlığın çöküşüne sebep olduğunu ortaya koymaktır. Kiliseler ve din adamları aracılığıyla Tanrı ve ahlak kavramlarının sahteleştirildiğini savunan düşünüre göre onlar gibi çağın insanı da bir *décadence* durumundadır.

Yaşayan insanın varoluşsal sorunlarıyla, bu dünyayla ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlarıyla ilgilenen Nietzsche, insanların moralizasyon yani evcilleşme ve gücü isteme derecelerine göre dört farklı tipe ayrıldığını söyler. Ona göre insanların doğaları birbirinden farklı olsa da hepsinde ortak bir öğe

bulunmaktadır, bu da güç istemi ya da çevreye egemen olma dürtüsüdür. Ancak her insanın gücü isteme derecesi birbirinden farklı olduğu için onun felsefesinde insanlar arasında yapı ayrılığı ortaya çıkar. Dört farklı insan tipinden birincisi; Nietzsche'nin hayvana daha yakın insan tipi olarak ortaya koyduğu 'yırtıcı hayvan'dır. Soylu olan bu insanın hala içgüdüleri, duyguları canlıdır ve bu insan ahlak kuralları ve din adamları tarafından henüz bozulmamıştır. Bu soylu insanın da ahlak anlayışı vardır fakat o ahlaki değerlerinin esiri olmamıştır. İkinci tip olan 'sürü insanı'; yaratılışı itibarıyla zayıf ve varlığını sürdürmek için başkalarına ihtiyacı olan bağımlı, ahlaklı ve dindar insandır. Kendi değerlendirmeleri olmayan sürü insanı, realiteyi başkalarının değerlendirmeleriyle algılayan, bulunduğu köle ahlakının buyruklarına boyun eğen insandır. Yırtıcı hayvan tipi güçlü iken sürü insanı organizmasındaki güç istemi zayıf olduğu için güçsüzdür. Özgür insan ise, içinde yaşadığı sürüden kopmuş, var olmak için başkasına ihtiyaç duymayan ahlak dışı insandır. Realiteyi kendi gözleriyle görmek isteyen özgür insan mevcut değerleri yıkmış ve yerine yenilerini yaratabilecek 'üstinsan'ın yolunu açmaya çalışan insanlık aşamasıdır. Nietzsche'nin felsefesinin zirvesi ve *décadence* probleminin de çözümü olan üstinsan, sadece insanın değil yeryüzünün anlamıdır. Realitenin kendisi olan üstinsan, hayatın bütününe coşku ve hazla onaylayan insandır. Tanrı'nın ölümüyle insanda meydana gelen boşluğu yeni değerler yaratacak üstinsanla doldurmaya çalışan Nietzsche, insanın eksik, tamamlanmamış bir varlık olduğunu, bu yüzden de aşılması gerektiğini vurgular. Nietzsche'ye göre, amaç insanlık değil, üstinsana ulaşmak, ona yol açmaktır. Çünkü o, hayatın anlamı, geleceğin kanun koyucusu ve insanlığın kurtarıcısıdır. Nietzsche felsefesinde üstinsan bir hedeftir ve insanın, üstinsana ulaşmada bir köprü olmasından başka bir değeri yoktur.

Her iki düşünür de on dokuzuncu yüzyıl insanının sorunlarını kendi uluslarından hareketle ele almaya ve insanlığı ileride bekleyen tehlikeleri ortaya koymaya çalışmışlardır. Nietzsche, varolan tüm değerlerin -hem ahlak hem din- birer *décadence* değeri olduğunu, insanlığın çöküşüne sebep

olduğunu söylerken, Tanrı'nın ölümüyle meydana gelen boşluğu insanlığı kurtaracak olan 'üstinsan' öğretisiyle doldurmaya çalışmıştır. Tanrı'yı insanların yarattığı gibi insanların da öldürdüğünü söyleyen Nietzsche, henüz varolmamış ama varolacak, yeni değerler yaratarak üstinsanın hayatı bütünüyle olumlayarak hem geçmişi hem şimdiyi hem de geleceği kurtaracağını savunmuştur. Dostoyevski ise, insanın yabancılaşmasının sinyallerini Rusya örneklerinden vererek, Batı kültürünün değerlerinin kendi kültürüne uygun olmadığını göstermeye çalışmıştır. Aydınlanmanın, aklın insan hayatındaki mutlak hakim olduğunu görüşüne karşı çıkarken, bir yandan da makineleşen toplumdaki insanın meta haline gelmesinin meydana getirdiği sorunlara değinen yazar, insanın önemini vurgulamaya çalışmıştır. O da Nietzsche gibi çağın insanının içinde bulunduğu durumu eleştirmiştir fakat ahlaka ve dine bakışı Nietzsche'den farklıdır. Eserlerinde ahlaktan ve Tanrı'nın yolundan uzaklaşan insanı bekleyen tehlikeleri ortaya koymaya çalışan yazar, ahlakın ve dinin insan hayatındaki önemini vurgulamıştır. Bu yüzden de o, insan yazgısını Tanrı-İnsan Hazreti İsa'ya yükleyerek çözümleme yoluna gitmiştir. Romanlarındaki karakterlerin genel olarak kendini bir kaos içinde bulması, daha sonra kişiliğini ortadan kaldırmaya çalışan her şeye isyanı ve toplumsal düzene, kurallara boyun eğmeyişi söz konusudur. İnsan ve insan yazgısının her şeyden önce bir özgürlük problemi olduğunu düşünen Dostoyevski, romanlarında insan özgürlüğünün deneyimlerini ve trajik yanlarını ortaya koymaya çalışmış ve Tanrı'ya yakın karakterler çizmiştir.

KAYNAKÇA

DOSTOYEVSKİ'NİN KENDİ ESERLERİ

1. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Yeraltından Notlar**, çev. Derya Sungur, Habertürk Dünya Klasikleri.
2. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Tatsız Bir Olay**, çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
3. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Delikanlı**, çev. Ergin Altay, Can Yayınları Dünya Klasikleri Dizisi, 1994.
4. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Ev Sahibesi**, çev. Nihal Yalaza Taluy, Varlık Yayınları, 1994.
5. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Öteki**, çev. Nihal Yalaza Taluy, Varlık Yayınları, 1994.
6. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Netoçka Nezvanova**, çev. Nihal Yalaza Taluy, Varlık Yayınları, 1995.
7. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Ebedi Koca**, çev. Nihal Yalaza Taluy, Varlık Yayınları, 1996.
8. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Bir Yufka Yürekli**, çev. Nihal Yalaza Taluy, Varlık Yayınları, 1999.
9. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Küçük Kahraman**, çev. Ahmet Ekeş, Engin Yayıncılık, 2000.
10. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Amcanın Rüyası**, çev. Serpil Demirci, Öteki Yayınevi, 2004.
11. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Başkasının Karısı**, çev. Denizhan Gül-H. Zekai Yiğitler, Oda Yayınları, 2004.
12. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Bir Yazarın Günlüğü**, çev. Kayhan Yükseler, I-II, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005.
13. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları**, çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
14. DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Beyaz Geceler**, çev. Mehmet Özgül, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

- 15.DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Cinler**, çev. Ergin Altay, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- 16.DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Budala**, çev. Mazlum Beyhan, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- 17.DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Ezilenler**, çev. Nihal Yalaza Taluy, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- 18.DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **İnsancıklar**, çev. Ergin Altay, 11. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.
- 19.DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Ölümler Evinden Anılar**, çev. Nihal Yalaza Taluy, I. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- 20.DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Karamazov Kardeşler**, çev. Nihal Yalaza Taluy, III. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- 21.DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Kumarbaz**, çev. Ergin Altay, İstanbul, 9. Baskı, İletişim Yayınları, 2009.
- 22.DOSTOYEVSKİ, F. Mihailoviç; **Suç ve Ceza**, çev. Mazlum Beyhan, V. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

NIETZSCHE’NİN KENDİ ESERLERİ

- 23.NIETZSCHE, Friedrich; **Gezgin İle Gölgesi**, Nietzsche, Haz. İ. Zeki Eyüboğlu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1973.
- 24.NIETZSCHE, Friedrich; **Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe**, çev. Nusret Hızır, 2. Baskı, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 1992.
- 25.NIETZSCHE, Friedrich; **Tarih Üzerine**, çev. Nejat Bozkurt, 4. Baskı, İstanbul, Say Yayınları, 1997.
- 26.NIETZSCHE, Friedrich; **Tragedyanın Doğuşu**, çev. İ. Zeki Eyüboğlu, İstanbul, Say Yayınları, 1999.
- 27.NIETZSCHE, Friedrich; **Ahlakın Soykütüğü Üstüne**, çev. Ahmet İnam, İstanbul, Yorum Yayınevi, 2001.
- 28.NIETZSCHE, Friedrich; **Tan Kızılığı**, çev. Hüseyin Salihoğlu-Ümit Özdağ, 3. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2001.

29. NIETZSCHE, Friedrich; **Güç İstenci**, çev. Sedat Umran, 1. Baskı, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2002.
30. NIETZSCHE, Friedrich; **Aforizmalar**, çev. Ali Akdeniz, İstanbul, Babil Yayınları, 2003.
31. NIETZSCHE, Friedrich; **Böyle Buyurdu Zerdüşt**, çev. Mustafa Bahar, 1. Basım, İstanbul, Kum Saati Yayınları, 2003.
32. NIETZSCHE, Friedrich; **Deccal**, çev. Oruç Aruoba, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.
33. NIETZSCHE, Friedrich; **Ecce Homo**, çev. Can Alkor, 1. Baskı, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.
34. NIETZSCHE, Friedrich; **Şen Bilim**, çev. Levent Özşar, Bursa, Asa Kitabevi, 2003.
35. NIETZSCHE, Friedrich; **İnsanca, Pek İnsanca**, çev. Cemal Atila, 2. Baskı, İstanbul, Say Yayınları, 2004.
36. NIETZSCHE, Friedrich; **Putların Batışı ya da Çekiçle Nasıl Felsefe Yapılır**, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, İthaki Yayınları, 2005.
37. NIETZSCHE, Friedrich; **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, çev. Ahmet İnam, 3. Baskı, İstanbul, Say Yayınları, 2007.

DİĞER ESERLER

38. AKARSU, Bedi; **Çağdaş Felsefe**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1994.
39. AYDIN, Ayhan; **Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası**, Alfa Yayınları, 2000.
40. AYDIN, Hüseyin; **Metafizikçi Olarak Nietzsche**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1984.
41. BAYKAN, Fehmi; **Bilgelik Yolunda Bir Filozof Nietzsche**, Ankara, Palme Yay., 1989.
42. BAYKAN, Fehmi; **Nietzsche'nin Felsefesi**, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2008.
43. BERDYAEV, Nikolay Aleksandroviç; **Dostoyevski**, çev. Ender Gürol, Kavram Yayınları, 1998.

44. CAMUS, Albert; **Başkaldıran İnsan**, çev. Tahsin Yücel, Ankara, V Yayınları, 1990.
45. CARR, Edward Hallett; **Dostoyevski**, çev. Ayhan Gerçekler, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
46. CEVİZCİ, Ahmet; **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2006.
47. CHAIX-RUY; **Nietzsche Yaşamı ve Felsefesi**, çev. N. Berna Serveryan, 3. Baskı, İstanbul, Çiviyazıları Yayınları, 2001.
48. COŞAR, Metin; **Nietzsche Kavramada Yeni Bir Yol**, Ankara, ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2002.
49. ÇİĞDEM, Ahmet; **Aydınlanma Düşüncesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2003.
50. DANTO, Arthur; **Nietzsche Hayatı, Eserleri ve Felsefesi**, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma Yayınları
51. DEDE, Münir; **“F. W. Nietzsche ve H. Bergson’un Ahlak Anlayışları”**, Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum, 1996.
52. DOK, Birol; **Nietzsche’nin Nihilizmi**, 2. Baskı, Ankara, Seba Yayınları, 2003.
53. DÜZ, Orhan; **DOSTOYEVSKİ Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler ve Aforizmalar**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001.
54. EYÜBOĞLU, İ. Zeki; **Eylem Ödevi**, İstanbul, Broy Yayınları, 1991.
55. GILSON, Etienne; **Ateizmin Çıkmazı**, çev. Veysel Uysal, İstanbul, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, 1994.
56. GÜÇBİLMEZ, Beliz; **Performans sanatı. Nietzsche’nin Kehaneti**, Ankara, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Sayı: 21, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006.
57. GÜNAY, Mustafa; **Felsefe Tarihinde İnsan Sorunu**, İzmir, İlya Yayınları, 2003.
58. HEIDEGGER, Martin; **Nietzsche’nin Tanrı Öldü Sözü**, çev. Levent Özşar, Bursa, Asa Kitabevi, 2001.

59. KUÇURADI, İoanna; **Nietzsche ve İnsan**, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yay.1999.
60. KÜÇÜKALP, Kasım; **Nietzsche ve Postmodernizm**, İstanbul, Paradigma Yayınları, 2003.
61. ÖZLEM, Doğan; **Felsefe Yazıları**, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1993.
62. PEARSON, Keits Ansell; **Kusursuz Nihilist - Politik Bir Düşünür** Olarak Nietzsche'ye Giriş, çev. Cem Soydemir, 1. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
63. SCHOPENHAUER, Arthur; **Die Welt als Wille und Vorstellung**, Insel Verlag; Leibzig, 1819.
64. STAUTH, G.-TURNER, B.S.; **Nietzsche'nin Dansı**, çev. Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yay., 1997.
65. STRATHERN, Paul; **90 Dakikada Nietzsche**, Çev. Rüstem Aslan-Mehmet Uğşul, Gendaş Yayınları.
66. TROYAT, Henri; **Dostoyevski**, çev. Leyla Gürsel, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
67. UYGUR, Nermi; **Güneşle**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.
68. ÜLKEN, Hilmi Ziya; **Varlık ve Oluş**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1968.
69. YETKİN, S. Kemal; **Büyük Tedirginler**, Ankara, Pars Matbaası, 1976.
70. ZWEIG, Stefan; **Üç Büyük Usta**, çev. A. Yörükhan, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1995.

MAKALELER

71. AKARSU, Bedia; **"Nietzsche'nin Tarih Karşısındaki Tutumu"**, Felsefe Arkivi, Sayı: 19, İstanbul, 1975.
72. ALKOR, Can; **"Nietzsche: Uzak (?) Bir Geleceğin Çağdaşı"**, Cogito, Sayı: 25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
73. ARUOBA, Oruç, **"Nietzsche'yi Anlamak"**, Cogito, Sayı: 25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

74. BEHLER, Ernst; **“Yirminci Yüzyılda Nietzsche”**, çev. Kemal Atakay, Cogito, Sayı: 25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
75. CEMİL, Hasan; **“Nietzsche’nin Zaratustra’sı”**, Cogito, Sayı:25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
76. ÇİTÇİ, Selahattin; **“Dostoyevski’nin Kumarbaz Romanının Hayat-Eser Açısından İncelenmesi”**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Volume 1/5 Fall 2008.
77. DALDENİZ, Elif; **“Zerdüşt: Tiksinti Duymayan İnsan”**, Cogito, Sayı:25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
78. EDELMAN, Bernard; **“Nietzsche: Kayıp Bir Kıta”** çev. Ferhat Taylan, Cogito, Sayı: 25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
79. EYÜBOĞLU, İ. Zeki; **“Nietzsche ve Anadolu Uygarlığı”**, Cogito, Sayı: 25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
80. FREUD, Sigmund; **“Dostoyevski ve Baba Katiliği”**, çev. Selahattin Hilav, Psikanaliz Açısından Edebiyat, Ataç Kitabevi, İstanbul.
81. GEDİK, Fuat; **“Nietzsche”**, Cogito, Sayı: 25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
82. GİDE, André; **“Dostoyevski”**, çev. Bertan Onaran, Notos Öykü İki Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı:15, Nisan-Mayıs, 2009.
83. GÜÇBİLMEZ, Beliz; **“Performans sanatı: Nietzsche’nin Kehaneti”**, Ankara, Tiyatro Araştırmaları Dergisi, Sayı:21, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006.
84. GÜRSES, Sabri; **“İkiz ve Öteki”**, Notos Öykü İki Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı:15, Nisan-Mayıs, 2009.
85. HAFIZOĞLU, Leyla; **“Rus Eleştiri Tarihinde F. M. Dostoyevski”**, U. Ü. FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ, Yıl: 4, Sayı: 5, 2003/2.
86. HEİDE, Lenzer; **“Avrupa Nihilizmi”**, çev. Oruç Aruoba, Cogito, Sayı:25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
87. HOWE, Irving; **“Dostoyevski, Kurtuluş Siyaseti”**, çev. Ali Ünal, Notos Öykü İki Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı:15, Nisan-Mayıs, 2009.

88. KAUFMAN, Walter; **“Dostoyevski”**, çev. Akşit Göktürk, Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk, Yapı Kredi Yayınları.
89. LAWRENCE, D. H.; **“Dostoyevski'nin Büyük Engizisyoncusu Üstüne”**, çev. Pelin Alioğlu, Notos Öykü İki Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı:15, Nisan-Mayıs, 2009.
90. LUKACS, György; **“Dostoyevski”**, Dostoyevski Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler ve Aforizmalar, haz. Orhan Düz, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2001.
91. NUTKU, Uluğ; **“Nietzsche'de Nihilizm Problemi”**, Felsefe Arkivi, Sayı:16, İstanbul, 1968.
92. ÖZKAYA, Tüten; **“F. M. Dostoyevski'nin İlk Eserleri ‘Yoksul İnsanlar’(Bednie Lyudi) ve ‘İki Ruhlu’: Üslup Özellikleri”**, Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar, Ankara, 1977.
93. ÖZLÜ, Demir; **“Karamazov Kardeşler”**, Notos Öykü İki Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı:15, Nisan-Mayıs, 2009.
94. SAFA, Peyami; **“Nihilizm Devrinde miyiz?”**, Cogito, Sayı:25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
95. SEYFİ, Hürrem; **“Nietzsche'de Ahlak Telakkisi”**, Cogito, Sayı:25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
96. ŞENGÖR, A. M. Celal; **“Nietzsche ve Akla İsyan”**, Cogito, Sayı:25, İstanbul, Yapı Kredi Yay., 2001.
97. TANER, Haldun; **“Nietzsche Diye Biri”**, Cogito, Sayı: 25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
98. TOPRAK, Metin, **“Nietzsche'nin Décadence Düşüncesi”**, Felsefelogos, sayı 33-34 (Yozlaşma), İstanbul 2007, s. 83-93.
99. TURAN, Güven; **“Nietzsche ile Ateşlenen İmgelem”**, Cogito, Sayı:25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
100. TÜRKEŞ, A. Ömer; **“Mistik ve Gerçekçi”**, Notos Öykü İki Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı:15, Nisan-Mayıs, 2009.
101. ÜLKEN, H. Ziya; **“Nietzsche Ahlakı”**, Cogito, Sayı:25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
102. YAVUZ, Hilmi; **“Nietzsche ve Bengidönüş”**, Cogito, Sayı:25, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

- 103.WELLEK, René; **“Dostoyevski Eleştirisinin Tarihsel Seyri”**, çev. Barış Özkul, Notos Öykü İki Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı:15, Nisan-Mayıs, 2009.
- 104.WEİNREICH, Mercel I., **“Karamazov Kardeşler’in İdeolojik Kaynakları”**, çev. Meriç Sobutay, Notos Öykü İki Aylık Edebiyat Dergisi, Sayı:15, Nisan-Mayıs, 2009.

ÖZET

SARIBAŞ, Ebru, Wilhelm Freidrich Nietzsche ve Fyodor Mihailoviç Dostoyevski'de İnsan Problemi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Bu tezin amacı; W. F. Nietzsche ve F. M. Dostoyevski'nin insan anlayışlarını ortaya koymak ve düşünürlerin insan problemini ele alışlarındaki benzerlikleri ve farklılıkları değerlendirmektir. Çalışmanın girişinde düşünürlerin genel felsefeleri verilmiş sonraki bölümlerde de insan anlayışları ortaya konmuştur.

Nietzsche'ye göre insanlar moralizasyon seviyeleri ve gücü isteme derecelerine göre dört farklı tipe ayrılırlar. Bunlar; 'yırtıcı hayvan', 'sürü insanı', 'özgür insan' ve 'üstinsan'dır. Yırtıcı hayvan, Nietzsche'nin üstinsanına giden yolda hayvana daha yakın olarak nitelendirdiği soylu insandır. Sürü insanı ise, yaradılışı gereği güçsüz, ahlaklı ve dindar insandır. Özgür insan, mevcut değerlerin değişiminin zorunluluğunu hissettiği anda onları nihilizm karşısında aktif kalarak aşan ahlak dışı insandır. Özgür insan henüz yaratıcı olamadığı için kendini feda ederek üstinsanın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan insanlık aşamasıdır. Nietzsche'nin amacı; birer décadence değerinden başka bir şey olmayan mevcut değerleri ortadan kaldırmak ve Tanrı'nın ölümüyle insanda meydana gelen boşluğu yeni değerler yaratacak üstinsanla doldurmaktır. Dostoyevski'de birbirinden farklı dört insan tipine rastlanır; 'Tanrı'dan uzak insan', 'sıradan insan', özgürlüğünün sınırları görebilmek adına 'üstinsan olmaya çalışan insan' ve başkaları için acı çekmekten mutluluk duyan, herkesin her şeyden sorumlu olduğunu düşünen 'mükemmel insan'. İnsanın eksik, tamamlanmamış bir varlık olduğunu savunan Nietzsche'ye göre, amaç üstinsana ulaşmak, ona yol açmak olmalıdır, çünkü o, yaşamın anlamıdır. Hayatın bütününe coşku ve hazla onaylayan üstinsan; realiteyi olduğu gibi gören, realitenin kendisi olan

insandır. Üstinsan bir hedeftir ve insanın, üstinsana ulaşmada bir köprü olmasından başka bir değeri yoktur. Dostoyevski'de ise amaç; insanlıktır.

Ona göre insan, küçük bir evrendir ve varoluşun merkezindedir. Evrenin gizinin insanda olduğunu düşünen Dostoyevski'de, insan sorununu çözmek demek, Tanrı sorununu çözmek anlamına gelir. İnsanın en gizli kalmış yönlerini dahi ortaya koymaya çalışan düşünür, insan yazgısının özgürlükle koşullu olduğunu düşünür. Çünkü onun için insan ve insan yazgısı her şeyden önce bir özgürlük temasıdır.

Anahtar Sözcükler

1. İnsan

2. Tanrı

3. Nihilizm

4. Özgürlük

5. Üstinsan

ABSTRACT

SARIBAŞ, Ebru, Nietzsche and Dostoyevski's Human Problem, Master Thesis, Ankara, 2010.

The purpose of this thesis; W. F. Nietzsche and F. M. Dostoyevski's understanding of people and evaluating of the similarities and the differences of philosophers in the concept of human problem. At the beginning of this thesis, the philosophy of thinkers are described in general. In the other sections, 'people understandings' of philosophers are depicted.

According to Nietzsche, people are divided into four types as degree of moralization and degree of power demand. These are "predatory animal type of human", "herd of human", "free human" and "overman". Predatory animal type is a noble human which is named by Nietzsche as closer to animal in the way of reaching the purpose of his overman. Where as herd of human is people who is poor, weak, moral and devotee. Free people is immoral people who go beyond existing moral rules by staying active against nihilism at the time that changing is an requirement. Because free people are not creative yet, the notion of free people is a phase of humanity which provides a starting for coming into existence of overman by sacrificing itself. The purpose of Nietzsche; wiping out the existing values which are only a decadence value and filling the gap in inwardness of people, in case of God's death, with the new values that created by overman. In Dostoyevski's philosophy, there are four different types of people. 'People away from God', 'ordinary people', 'superior people trying to be human' in order to see the boundaries of the freedom, and "the perfect man" who is happy to suffer for others and who think that everyone is responsible for everything. According to Nietzsche who claims that human is an insufficient and uncompleted creature and the main purpose must be reaching the overman and working for helping this purpose, because it is the meaning of life. According to

Nietzsche who claims that human is an insufficient and uncompleted creature and the main purpose must be reaching the overman and working for helping this purpose, because it is the meaning of life. The overman interpreting whole life with exuberance and pleasure is whom perceives the reality as it is and who is the reality himself. According to Nietzsche philosophy overman is a goal and human being has an only role that is being a bridge in the way of reaching to the overman.

For Dostoyevsky, human being is a small universe on its own and is at the center of existence. According to Dostoyevsky who thinks that the mystery of the universe is human being, to solve human issue means to solve God issue. The thinker tries to bring up even most hidden aspects of human being and thinks that human destiny is conditioned with freedom. Because, human being and destiny are before anything else a theme of freedom for him.

Key Words

1. Human

2. God

3. Nihilism

4. Freedom

5. Overman (übermensch)